

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irenej Jerič

Biopolitični aspekti problematike drog

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irenej Jerič

Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

Somentorica: red. prof. dr. Breda Luthar

Biopolitični aspekti problematike drog

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

*Zahvala gre vsem, ki me poskušajo razumeti tudi
takrat, ko jim ne bi bilo treba.*

Biopolitični aspekti problematike drog

Problematika drog je tema analize, ki je v tem tekstu zamejena predvsem na tematiko *prepovedanih* drog – torej na področje, ki ga vzpostavlja suverena prepoved (zakon), a ki svoj smisel in vsebino pridobi iz strokovne eksplikacije in medijske reprezentacije. V tem delu bo tovrstno polje oblastnih odnosov ter konstrukcij identitet analizirano predvsem z vidika teorije biopolitike, ki jo razlagam na podlagi razmišljanj Michela Foucaulta, svoje mesto v analizi pa v znatni meri najdejo tudi nastavki fenomenološke in politološke misli ter teorija medijske reprezentacije. Pri tem so zastavki te analize večplastni. Zadevajo tako poskuse artikuliranja nastavkov osvoboditve izpod fiksacijskega in binarizirajočega razmerja, ki ga uvaja suverena prepoved, kot tudi izpostavljanje načina diskurzivnega formiranja identitete področja prepovedanih drog ter uporabnikov drog. Tako so konkretni sklopi analize v tem delu naslednji: zakonska prepoved in njene posledice; diskurzivna analiza pojmovnega sveta, vzpostavljenega v poljudnih priročnikih na temo problematike drog; obravnavala se bo diskreditacija občutij in zaznav uporabnikov drog kot iluzornih s strani ekspertov, ki pripadajo psihiatrični stroki; predmet analize pa bo tudi preučitev televizijske reprezentacije problematike drog.

Ključne besede: problematika drog, biopolitika, politična osvoboditev, Foucault, medijska reprezentacija.

Biopolitical Aspects of the Drug Issue

The analysis of the drug issue in this text limits itself primarily on the *illicit* drug problematic, that is to the conceptual area which is established by sovereign prohibition (law), but that gains its content and meaning from explications provided by professionals and representations offered by the media. This field of power relations and identity construction will be considered primarily from the point of view of the theory of biopolitics, which is interpreted from the works of Michel Foucault, but at the same time phenomenological and politological thought together with the theory of media representation also play their important parts in the analysis, which is itself diverse in choosing its objects of investigation. It takes under consideration the legal prohibition and tries to articulate ways in which liberation from the fixating and binary nature of the law can be achieved, as well as examining ways in which the identity of the conceptual sphere of illicit drugs and its users is discursively formed. Therefore, the concrete aims of the analysis cover legal prohibition and its consequences, discursive analysis of the conceptual sphere that is established by popular handbooks that deal with the drug problematic, examination of the discreditation of drug users experiences as illusionary by professionals in the psychiatric field, and, finally, the representation of the illicit drugs problematic in television will also be investigated.

Key-words: drug problematic, biopolitics, political liberation, Foucault, media representation.

Kazalo vsebine

1	Uvod.....	6
2	Oblast nad življenjem	7
2.1	Orisi: mikro in makro, disciplina in regulacija	7
2.2	Seks: mikro z makrom, resnica prek oblasti in telos brez smisla.....	14
2.3	Oblast – upor, pravo – norma	18
2.4	Etos misli (analizi na pot)	23
3	Problematika drog.....	26
3.1	Katera droga in kateri problem.....	26
3.2	Suverena prepoved in status medicine	28
3.3	Partikularno kot singularno in osvoboditev	34
4	Oznanilo stroke	42
4.1	Področje analize	42
4.2	Negativiteta	44
4.3	Naturalizacija, stiska in mladost.....	48
4.4	Grožnja substance in moralna funkcija	51
4.5	Vzgoja, nadzor, prosti čas	59
4.6	Zaključki	66
5	Ekskurz resnice	70
6	Dejstva medijev, mediji dejstev	75
6.1	Medijska konstrukcija normalnega realnega.....	75
6.2	Pot do Trenj – brez trenj.....	79
6.3	Spet se bo trlo.....	82
7	Sklep	91
8	Literatura.....	94
9	Priloga A: Proces produkcije praznih označevalcev	100

1 Uvod

Prepovedane droge so fantom, ki straši po družbi. Slišimo lahko, kako povzročajo skrb staršem, mamijo mladostnike, pehajo ljudi v ilegalizem, smrt, bedo, povzročajo kriminaliteto in podivjanost, polnijo časopisne strani kronike, so predmet zaskrbljenih debat pogovornih oddaj. Skrb je še toliko večja ob nenehnem odkrivanju primerov dezerterstva, saj se v vojni proti drogam prav mladi, na katerih svet stoji, kar naprej družijo s sovražnikom, ki s svojo zahrbtnostjo grozi našim najbolj temeljnim družbenim vrednotam. Droge so pogubni demon, so morilec z nasmehom, ki prikrito ubijajo z močjo skrivnostne skušnjave, ki jo v nas vzbujaajo.

Seveda pa je fantom prav prikazen, je tisto, kar je vedno znova prikazano in predstavljeno, ni pa stvar sama. Ne strašijo droge, ampak diskurz, ki se ga izreka, ter resnica, ki je v njem producirana. Kot produkt procedure resnica sicer ni nič lažnega, a hkrati tudi nič ekskluzivnega – govori namreč o objektih, ki so na določen način proizvedeni znotraj diskurza. Vendar pa diskurz ni le prosto plavajoča beseda z intelektualnim prizvokom, ampak način vsakodnevnega izražanja in videnja sveta, na podlagi katerega se vrednotijo ljudje, sprejemajo in načrtujejo odločitve ter izvajajo dejanja.

(Prepovedane) droge so tako pojem, ki dobi svojo formo s predpisom, polnost s strokovno utemeljitvijo, širšo družbeno pojavnost pa, poleg represije, pridobi tudi prek razširjanja v množičnih medijih. Ta tri opredeljujoča področja bodo predmet analize v tem diplomskem delu. Konceptualni okvir, ki omogoča vrednotenje tekstov, pa analizi priskrbi teorija, na kateri ta temelji. V pričujočem delu sem se opiral predvsem na koncepte biopolitike, ki jih je razvil francoski mislec Michel Foucault, vendar pa so svoje opazno mesto našle tudi misli drugih smeri, ki v nič manj pomembni meri dopolnjujejo obravnavo tekstov.

Naloga prvega poglavja bo tako predstaviti okvir teorije, znotraj katerega se bo opravljala analiza. Pri tem pa teorija ne služi le kot prikladna zbirka terminov, ampak tudi kot pripomoček za zavzetje neke pozicije duha, nekega načina svoje razprtosti do stvari. Ne gre za nemogočo in izključujočo željo videti svet v svoji na-sebnosti, ampak za pripravljenost, da ga vidimo *drugače*, tako kot glasbo čutimo v odvisnosti do našega razpoloženja. Teorija je umetnost drugačnih načinov videnja sveta. Vpeljava v določen način dojemanja sveta pa se tukaj začne s preprostim vprašanjem: kaj je biopolitika?

2 Oblast nad življenjem

2.1 Orisi: mikro in makro, disciplina in regulacija

Obdobje 18. in 19. stoletja je ponavljajoča tema v Foucaultovih delih, pa naj gre za obravnavanje norosti, tehnik zapiranja in nadzorovanja ali kritično prevrednotenje naših predstav o zatirani seksualnosti. Ta časovni razpon je obdobje, v katerem Foucault prepozna in eksplicira nastanek novega tipa oblasti. To je oblast, ki se izrazito razlikuje od tradicionalne monarhične oblasti, katere znaki so bili ekscesi, jemanje in zatiranje. Je oblast, ki regulira globalno, a se hkrati temeljito ukvarja z najmanjšimi podrobnostmi, ki obravnava množice, a hkrati bdi nad vsakim posameznikom. Je oblast nad življenjem.

„Ena od prednosti značilnih za najvišjo oblast je bila dolgo časa pravica nad življenjem in smrtjo [...] Pravica, ki se oblikuje kot 'pravica nad življenjem in smrtjo' je v resnici pravica *povzročiti* umreti ali *pustiti* živeti [...] Oblast je bila tedaj predvsem pravica do jemanja ...“ (Foucault 2000, 139-140) 'Star' tip oblasti je tako pojmovan v analogiji z družinskim vladarjem – despotom, očetom, ki je imel pravico razpolagati z življenjem svoje družine, ki je lahko jemal, tlačil in kaznoval. Takšna oblast je zaznamovana z ekscesom in bliščem, ki ne dovoljuje nepokorščine.¹ Ko Foucault v *Nadzorovanju in kaznovanju* piše o neskončnih ceremonialih mučenja in javnih usmrtitvah, ki so potekali še v 18. stoletju, obravnava prav delovanje klasične, monarhične oblasti. „Mučenje ni obnavljalo pravice, pač pa je reaktiviralo oblast.“ (Foucault 2004, 58) Okrutnost je bila sestavni del kazni, nesorazmerje med kaznijo in zločinom pa način ponazoritve nesorazmerja med podložnikom in suverenom ter hkratno plačilo za žaljenje njegove oblasti; kršilec je žalil suverena osebno. „Mučenje ima potemtakem pravno-politično funkcijo. Gre za ceremonial, ki naj obnovi za trenutek ranjeno suverenost. Obnovi jo tako, da jo prikaže v vsem njenem blišču.“ (ibid., 57) Ceremonial kazni je ceremonial uprizarjanja, morbidna dramatizacija družbenih razmerij.

V klasičnem sistemu oblasti in suverenosti je šlo tako predvsem za negativni

1 Pri tem Agamben *vitalis necisque potestas*, nepogojeno oblast *potestas* nad svojimi moškimi potomci ostro ločuje od moči ubijanja, ki lahko pripade možu ali očetu nad ženo ali hčerjo, ali pa od njegove oblasti nad služabniki. Medtem, ko sta zadnji dve obliki oblasti partikularni, se tičeta *domus*, pa *vitalis necisque potestas* ob rojstvu zajame vsakega svobodnega državljana. „Ne preprosto naravno življenje, temveč življenje, izpostavljeno smrti (golo življenje ali sveto življenje) je izvorni politični element [...] Imperium magistrata ni nič drugega kot očetova *vitalis necisque potestas*, razširjena na vse državljane.“ (Agamben 2004, 99) Izvorni politični element tako ni preprosto naravno življenje, ampak golo življenje (*homo sacer*), izpostavljeno smrti (ibid., 99-101).

moment oblasti. Oblast je nekaj, kar jemlje, prepoveduje in odreka, in se tako manifestira predvsem v negativnih terminih, kjer se pravica do življenja in smrti nikakor ne izvaja na strani življenja, ampak samo na strani smrti, z zmožnostjo ubijanja (Foucault 2007, 89). Ta monarhični tip oblasti je sicer sijoč v svoji okrutnosti in moči, a hkrati tudi sporadičen, z velikimi 'luknjami', v katerih se lahko neopazno zgodi (in se je dogajalo) marsikaj, poleg tega pa je bilo vzdrževanje takšne oblasti izredno drago (Foucault 2007, 188,189).² Takšna oblast je bila skratka *neučinkovita*.

Prav principi večje učinkovitosti, koristnosti in maksimizacije pa so konstitutivni elementi novega tipa oblasti, katere rojstno obdobje je Foucault datiral v obdobje med koncem 18. in začetkom 19. stoletja. Pri tem novem tipu oblasti nad življenjem ne gre več za sijočo, impozantno oblast, ki s svojim plamenom zažari na posameznih točkah svoje manifestacije. Je manj vidna, a dosti bolj prisotna, manj impozantna, a bolj skrbna, brez ekscesa in okrutnosti (vsaj na deklarativni ravni), a dosti bolj neizprosna in zahtevna. Znake te preobrazbe Foucault najde tako v spremembi sistema kaznovanja (in njegovih disciplinarnih mehanizmih) kot v pojmovanju seksualnosti in norosti. Oblast nad smrtjo se v tej novi shemi izkaže kot dopolnilo oblasti, ki se sedaj izvaja nad življenjem, ga ureja, zvišuje ceno, množi, z njim izvaja kalkulacije in ga regulira (Foucault 2000, 141). „Pravica suverenosti je torej pravica usmrtiti ali pustiti živeti. Potem pa se vzpostavi ta nova pravica: pravica omogočati življenje in pustiti umreti.“ (Foucault 2007, 89)

Mehanizmi te nove oblasti, katere zastavek je reguliranje življenja in dresiranje posameznika, delujejo na dveh, med seboj dopolnjujočih se ravneh: „Discipliniranje telesa in regulacija prebivalstva predstavljata dva pola, okoli katerih se je razvila organizacija oblasti nad življenjem [...] Na strani discipline so to ustanove, kot sta vojska in šola [...] Na strani regulacije je demografija,“ (Foucault 2000, 144) Nov tip oblasti nad življenjem se tako pri Foucaultu deli na *disciplinarni* (anatomo-politični) in *biopolitični* (regulativni) del. Toda kaj pravzaprav ta delitev pomeni, kako se oba mehanizma konkretno uresničujeta, delujeta in kakšne rezultate povzročata?

2 Monarhični tip oblasti pa je bil drag prav zaradi tega, ker je temeljil na pobiranju in plenjenju ter je tako posredno zaviral ekonomski razvoj (Foucault 2007, 189).

Disciplina je politična anatomija podrobnosti, ki izdeluje podrejena in izurjena, 'krotka' telesa. Povečuje njihove sile v ekonomskih terminih uporabnosti in te iste sile zmanjšuje v političnih terminih ubogljivosti (Foucault 2004, 154-155). Njeno najbolj izrazito in opazno mesto izvajanja je zapor kot totalna ustanova, izvaja pa se tudi v drugih družbenih institucijah – šoli, vojski, bolnišnici, fakulteti itn. (Foucault 2004). Ne more se enačiti ne z institucijo in ne z aparatom. Je tip oblasti, njena tehnologija in način njenega izvrševanja; je tehnika za urejanje človeških mnogovrstnosti na najbolj ekonomičen in učinkovit način (ibid., 236-239).

Poglejmo primer različnega pojmovanja idealnega lika vojaka, ki ga opiše Foucault. Ta je bil v 17. stoletju opisan kot človek, ki so mu vojaške lastnosti in čast inherentne, so del njega samega; poklica se mora samo še naučiti. Njegovo telo je znamenje hrabrosti in moči, 'vojaškost' je že v njem. V drugi polovici 18. stoletja vojak postane nekaj, kar se izdeluje, iz posameznika se vojaka *naredi*, tako kot se iz brezoblične gmote gline izoblikuje končni izdelek (ibid., 151). „Ne gre več za to, da bi telo obravnavali v množici, na veliko, kakor da bi bilo neločljiva enota, temveč zato, da ga obdelujejo v podrobnostih [...] infinitezimalna oblast nad dejavnim telesom.“ (ibid., 153) Disciplina je metoda ukvarjanja s posameznikom, kjer se, kolikor je le mogoče, izogibamo razvrščanju po skupinah. „Slehernemu posamezniku njegovo mesto; in v sleherni določeno mesto posameznik“ (ibid., 159). Na delu so postopki parceliranja, *kvadriljiranja*, razporejanja posameznikov v mreže in individualno ukvarjanje z njimi. Vsak posameznik je ne samo obravnavan individualno, ampak tudi individualiziran (izoliran, ločen).

„Dejansko je disciplinska oblast tista oblast, katere glavna funkcija ni izžemanje in jemanje, temveč 'dresiranje'; ali, seveda, dresiranje, da bi bolje odtegovali in še bolj izžemali.“ (ibid., 189) Pri disciplini gre torej za optimalizacijo storilnosti prek dresure posameznika. Dresiranost posameznika se izkazuje v signalizacijskem odnosu. Jaz signal, ti dejanje. Gre za takojšnje reagiranje brez razumevanja (ibid., 185).³

Disciplina predpostavlja nenehno prisilo,⁴ stopnjevalno kompleksnost vaj,

3 Če signalizacijski odnos prenesem na čas mojega izobraževanja v osnovni in srednji šoli, bi lahko o takšni dresiranosti govoril ob vstajanju učencev ob prihodu učitelja v razred. Ti so nato stali, dokler jim učitelj ni dovolil (signaliziral) sesti. Zgodilo se je, da se učna ura ni začela, dokler se niso vsi učenci vstali in usedli na signal.

4 Kaj bi sicer bila disciplina brez neke stalne zunanje ali notranje prisile/nadzora/samoomejevanja, če ne farsa?

drobljenje in razporejanje časa, tempiranje dejavnosti, težnjo, da se iz določenega časa dobi kar največ trenutkov, ki bodo zagotovili kar največ možnih dejanj. Čas je tu razumljen predvsem kot mera, s katero lahko zopet merimo, je *merjena mera* (gl. Hribar 1993, 368), nekaj, s čimer lahko manipuliramo in kalkuliramo, gre skratka za 'postvarjenje' časa, njegovo obravnavanje kot eno izmed uporabnih, pri-ročnih stvari. Čas je okvir, v katerem se izvedejo točno določena dejanja, naučenih prek urjenja, naše znanje je preverjeno prek preizkusa, ki služi kot mehanizem *normalizacije*. Prek preizkusov so posamezniki primerjani, diferencirani, klasificirani in hierarhizirani glede na stopnjo njihovega 'napredovanja'. V primeru neizpolnjevanja umetno določenega reda napredovanja sledi sankcija, ki ima značaj *korekcije*, usmeritve, ki teži k temu, da vse posameznike naredi za enake (ibid., 166-205). Gre za mikrofiziko oblasti, ki človeka prežema skozi najmanjše gibe, odklone in dejanja ter preži na najmanjša odstopanja od idealnega poteka dogajanja: „Za discipliniranega človeka, enako kakor za resničnega vernika, ni nobena podrobnost nepomembna, vendar ne toliko zaradi pomena, ki se v njej skriva, kakor zato, ker ima v njej oprijemališče oblast, ki ga hoče zgrabiti“ (ibid., 156).

Povečana zmogljivost in storilnost, racionalizirana dejavnost in predvsem ubogljivost, 'krotkost' so torej cilji disciplinarnega tipa oblasti, seveda pa sama disciplina za svoje uresničevanje temelji prav na možnosti *pogleda* in *nadzora*. Da bi posameznika lahko ovrednotili, ga moramo najprej prav *videti*, ga podvreči pogledu. Ta pogled pa ni samo zunanji pogled, ampak tudi pred-postavljeni pogled; pogled, ki naj se interiorizira, ponotranji, vtihotapljen naj bo v naš misli, svoje mesto naj ima pred našimi dejanji, ki jih ocenjuje.

„Izvrševanje discipline zahteva dispozitiv,⁵ ki prisiljuje z delovanjem pogleda.“ (ibid., 190) Organizacija pogleda se med drugim izraža v celem sklopu arhitekturnih rešitev (ureditev vojaškega tabora, bolnišnice, šolskega razreda, zapora), ki elemente, posameznike v prostoru, naredi čim bolj vidne, izpostavljene in dostopne hierarhičnemu nadzoru. Idealna uresničitev tega nadziranja se prepozna v Benthamovi ideji Panoptikona: „Panoptik je stroj, ki razdružuje dvojico videti – biti viden: v obodnem prstanu so ljudje totalno vidni, sami pa nikoli ne vidijo; v središčnem stolpu vidijo vse,

5 Z dispozitivom Foucault poimenuje heterogeno zbirko diskurzov, institucij, arhitekturnih rešitev, ureditev, zakonov, ukrepov, izjav – skratka tako rečeno kot ne-rečeno – ki delujejo kot elementi v mreži-dispozitivu. Dispozitiv je neka formacija, katere glavna funkcija v določenem zgodovinskem trenutku je, da odgovarja neki *nujni potrebi*, gre za strateško funkcijo (Foucault 1991, 77-78).

ne da bi jih kdaj videli [...] Kdor je podrejen polju vidnosti in to ve, sam prevzame sile oblasti; spontano jih uporablja na samem sebi.“ (ibid., 221-222) Panoptični sistem nadzora omogoča nemoteno nadzorovanje podvrženega, omogoča zbiranje vednosti o posamezniku, vpiše ga v cel kup dokumentov, kjer je lahko analiziran in preučevan (ibid., 209-211), še pomembnejša pa je interiorizacija nadzora.

V Orwellovem distopičnem romanu 1984 primarna oblast totalitarne države niso represivni organi, čeprav ji le-ti neposredno pomagajo obstajati. Aktiviranje mučilnih tehnik, aretacije in nasilna dokazovanja so pravzaprav zasilno krpanje spodletele operacije nadzora, discipline in oblasti. Govorjenje 'resnice' zvezanemu in mučenemu ima tu samo funkcijo ubožne dramatizacije in uprizarjanja navidezne oblasti.⁶ Pravi uspeh oblasti se skriva v njenem ponotranjenju, katere stereotipizirani predstavnik je prav Parsons, sosed glavnega protagonista, ki nadzor ne samo ponotranji, ampak se z njim tudi popolnoma identificira, ga izbriše prek samoidentifikacije.⁷ Mehanizmi nadzora ter represije so tako, čeprav dejansko primarni in najprej uresničeni, ideološko *sekundarni*. So 'back-up plan', ki počisti in izbriše tam, kjer se notranji samonadzor in ideal poruši, kjer v ideološki utemeljitvi za izvajanje discipline nastane (že vedno prisotna) razpoka.

Disciplina si torej za cilj postavi oblikovanje ubogljivih in krotkih teles, katerih koristnost in uporabnost se povečuje premo sorazmerno z njihovo podrejenostjo. Investira se čez celotno človekovo telo, ga preoblikuje in dresira, navaja na dosledno izpolnjevanje navodil in dejanj. Je tehnologija podrobnosti, pedantnega klasificiranja in tankovestnega izvajanja. Njeno izvajanje temelji na doslednem nadziranju, ki se prek ideoloških mehanizmov (npr. šole) do določene mere tudi ponotranji.

„Po prvem zavzetju oblasti nad telesom, do katerega je prišlo na način

6 Navidezne zato, ker oblast nad nekom, ki je zvezan, mučen in prignan do delovanja, ki nima alternative, sploh ni nobena oblast, ampak gola prisila, spodletelost oblasti. Če potegnem analogijo: vojna proti nekomu ni izraz oblasti, ampak prav pomanjkanja le-te. Nad njim(i) nimamo oblasti, niso nam podrejeni, zato jih lahko le uničimo, ignoriramo ali pa poskušamo živeti z njimi. Gre za razmerje med oblastmi in ne za oblastno razmerje. Več o oblasti in svobodi kasneje.

7 Simbolno tu zavzame mesto imaginarnega. Nadzor in ideologija nista več Drugi, ampak prav drugi, sem prav jaz na način, kot se vidim. Zrcalo, v katerem se odsevam kot tisti vedno drugi, ki mu hočem biti podoben, se ne spremeni več, kot pri Lacanu, v šipo, ki bi to podobo usklajevala z družbenim, ampak v zaslon.

individualizacije, imamo torej drugo zavzetje oblasti, ki ne individualizira, pač pa ustvarja množstvo, ki ne meri na človeka-telo, pač pa na človeka-vrsto“ (Foucault 2007, 91). Pri *biopolitiki* gre torej za drugačno raven oblasti, ki disciplinarno oblast integrira, zaobseže in izkorišča. Govora je o *regulaciji*, usmerjanju prebivalstva, *upravljanju življenja*. Če se je v klasični suverenosti pri Machiavelliju govorilo o gospodovanju nad ozemljem, pa se lahko tu vleče analogijo s *pravilnim* razpolaganjem stvari, za obvladovanje razmerij med ljudmi in med ljudmi in stvarmi. Če je pri prvi vrsti suverenosti smoter krožen in se nanaša na samo uveljavljanje suverenosti, pa je pri tej novi vrsti suverenosti smoter v pravilnem razporejanju za nek namen; gre za izpopolnjevanje, maksimizacijo, povečevanje moči (ibid., 118-121).

Ko govorimo o biopolitiki, govorimo o demografiji, statistiki, medicini, preučevanju nihanj v populaciji oziroma prebivalstvu, ukvarjanje s problemi higiene, zdravja in načina življenja, skratka z instrumenti, ki omogočajo upravljanje s populacijo (ibid., 191-192). Pri tej novi vrsti suverenosti, novi vrsti vladanja, je na delu reguliranje in usmerjanje prebivalstva, osredotočanje na krepitev nekaterih njenih atributov in poskus obvladanja naključnih spremenljivk, ki se v določeni populaciji pojavljajo; gre za izboljševanje človeka kot naravne vrste. Suveren tu nastopi 'v službi' tistih, ki jim vlada, dela za 'njihovo dobro', način vladanja pa se od vladavina prava nagiba k vladavini norme, gre za normalizacijsko oblast (ibid., 91-94, 121).⁸ Sodobna država je vpeta v sistem biopolitičnega načina vladanja, pri čemer pa so taktike vladanja tisto, kar dovoljuje nenehno opredeljevanje tega, kar spada v pristojnost države, kar je zasebno in javno, državno in nedržavno (ibid., 130).

Če oblast težišče svojega delovanja investira v upravljanje življenja in puščanju nečemu, da umre, pa to nikakor ne pomeni, da se odpove svoji pravici odločanja o tem, kdaj in kako naj kaj umre in kako naj se z življenjem upravlja, katere cilje naj populacija doseže:

Zdaj lahko rečemo, da je na koncu 18. stoletja populacija postala pravi objekt policije; ali, z drugimi besedami, da mora država skrbeti predvsem za ljudi kot prebivalce. Oblast ima nad živimi bitji kot takimi, njena politika pa je zato nujno biopolitika. Ker je populacija vselej zgolj to, za kar država skrbi iz lastnih interesov, jo lahko država po potrebi umori. Druga plat biopolitike je thanatopolitika (ibid., 151).

⁸ „Zakon ne more, da ne bi bil oborožen, in njegovo orožje v najvišji meri je smrt [...] Zakon se kar naprej sklicuje na meč. Toda oblast, ki ima nalogo, da prevzame odgovornost za življenje, bo potrebovala neprestane urejevalne mehanizme. Ne gre se več za to, da se na področju najvišje oblasti zaigra smrt, temveč da se živo bitje razvrsti v področje vednosti in koristnosti.“ (Foucault 2000, 148)

Paradoksalno nastop biopolitike kot paradigme vladanja pomeni tudi začetek največjih oboroženih konfliktov in pobojev v zgodovini človeštva. Oblast, ki je zavezana k ohranjanju in spodbujanju življenja lahko milijone svojih državljanov bodisi izpostavi smrti, ali pa jih v smrt pošlje kar sama, samo prek uporabe funkcije modernega rasizma. Investiranje oblasti v življenje omogoči nadgradnjo vojne mantre, ki pravi, da moraš za svoje preživetje ubiti drugega (sovražnika), v koncept, kjer ubijanje drugega (vojaka, kriminalca) pomeni ubijanje slabšega, ki omogoča preživetje boljšega. Nasprotnik ni več politični ampak biološki nasprotnik, njegov uboj pa ne ubije samo grožnje, ampak tudi prečisti in okrepi nas same. Rekodiranje političnega diskurza v biološke termina preživetja za obstanek je bil tako v 19. stoletju način, kako misliti ne le kolonizacijske odnose in nujnost vojn, ampak tudi kriminaliteto,⁹ norost, duševne bolezni, zgodovino družb itd. (ibid., 102-103). Nenazadnje je potreba po operatorju rasizma kot načinu dopustitve funkcije ubijanja¹⁰ povsem logična s stališče določene politične teorije – če ta deklarirani prehod, ki suverenost iz cilja na sebi (to je utrjevanje osebne oblastne pozicije monarha) spremeni v suverenost, katere cilj je življenje populacije, državljanov, potem doživi ta prehod tudi institut vojne. Odstranjevanje suverena ni več samo odstranjevanje politične elite, ampak tudi očiščenje ljudstva,¹¹ ki ga ta elita reprezentira. Če je 'suvereno' ljudstvo, ga je treba ob zamenjavi suverenosti pač ... zamenjati.

Preplet teh dveh ravni, discipline in biopolitike, bi lahko povzel s Foucaultovim konceptom *pastoralnosti*: „Če je država politična oblika centralizirane in centralizirajoče oblasti, imenujmo individualizirano moč pastorstvo.“ (Foucault 2007, 156) Pastir ni samo odgovoren za vsako izmed svojih ovac, odgovoren je za vsako njihovo dejanje, pri tem pa ne zadostuje samo, da ve, v kakšnem stanju se nahaja celotna čreda, ampak mora poznati vsako izmed svojih ovac, ki so v razmerju do njega popolnoma podrejene in ubogljive, pastir pa ima za njih izdelan načrt (ibid., 164-167). Nov tip oblasti je tako že zelo daleč od tega, ko bi od svojih podložnikov zahteval samo obredne znake podrejenosti in dajatve, gre za željo koloniziranja in dominacije, vdora v

9 V takšno shemo se uvršča sicer ne več aktualna teorija Cesara Lombrosa, ki je kriminalce definirala kar kot ločeno biološko vrsto (Haralambos in Holborn 2001, 395).

10 Tu se pri razumevanju dejanja ubijanja strinjam s Foucaultovim pojmovanjem in ubijanje mislim v širšem pomenu, ki poleg neposrednega uboja lahko pomeni tudi izpostavitve smrti, življenjski nevarnosti, politični smrti (izobčenju), izgonu, zavračanju itd. (Foucault 2007, 103)

11 To, da je ljudstvo konstruiran pojem, ki množstvo posameznikov z njihovimi interesi ter posebnostmi zreducira na nek skupen element (gl. Hardt in Negri 2003 in Geary 2005), tu sploh ne igra večje vloge. Označevalec je v vsakdanjem političnem diskurzu utrjen, ljudje pa označeni in vrednoteni. Južnjak je južnjak, Žid žid, Cigan pa cigan.

najgloblje pore družbenega življenja, ko oblastni mehanizmi sugerirajo najmanjše gibe in poskušajo vplivati na najbolj vsakdanja obnašanja.

2.2 Seks: mikro z makrom, resnica prek oblasti in telos brez smisla

„Seks predstavlja hkrati dostop do življenja telesa in do življenja vrste. Služi nam kot matrica discipliniranja in kot načelo reguliranja.“ (Foucault 2000, 150) Seks je na stičišču obeh mehanizmov oblasti. Je stvar posameznika, ki ga lahko discipliniramo, a hkrati, kot način reprodukcije, ustvarjanja življenja, predmet državne regulacije prebivalstva, krepitve in usmerjanja njegovih atributov. Seks je eden izmed načinov, kako misliti skupaj mikro in makro, posameznika in družbo, užitek in oblast.

Če je za tradicionalno pojmovanje zgodovine seksualnosti veljala predstava o represiji, cenzuri in molku, ki so vladali seksu in ga tlačili zadnjih nekaj sto let, pa Foucault zagovarja ravno nasprotno: govor o seksu ni utihnil, marveč se je, prav nasprotno, pomnožil, intenzificiral in razširil: „Po kateri spirali smo prišli do tega, da trdimo, da je seks zanikan, da javno kažemo, da ga skrivamo, da govorimo, kako o njem molčimo – in vse to tako, da ga izražamo z jasnimi besedami, da ga skušamo razkriti v njegovi najbolj goli resničnosti, da ga potrjujemo v pozitivnosti njegove moči in njegovih učinkov?“ (ibid., 13) Na delu je paradoks eksplozije, množenja govorov o seksu, ki govorijo o njegovem zatiranju. Ne samo, da se o seksu govori, seks se v smislu družbene realnosti *proizvaja*, tako kot se je med drugim v 19. stoletju proizvedla homoseksualnost.¹²

„Pred več sto leti je bil [seks] postavljen v središče neke ogromne *zahteve po znanju*. Dvojne zahteve, kajti mi smo prisiljeni vedeti, kaj je z njim, zanj pa se domneva, da ve, kaj je z nami.“ (ibid., 82) Postal je naša resnica, ključ do našega samorazumevanja. Je javna skrivnost, ki jo moramo spraviti v govor, da bi jo odkrili. Postal je točka, skozi katero moramo iti, da pridemo do celotnosti svoje identitete in resnice našega bitja, ki se ga vse bolj obravnava v pretežno bioloških terminih – postal je vse (ibid., 160-161).¹³ Postopki seksualnega nasičenja, ki polarizirajo odnose med

12 „Ali lahko govorimo o homoseksualnosti pred 19. stoletjem? Ne v pomenu, da je šele s konceptom nastala kategorija ljudi, ki se v njej prepoznajo ali so prepoznani v njem. Da, če govorimo o 'specifični' obliki ljubezni in spolnega užitka“ (Lešnik v Foucault 1998, 261).

13 „Homoseksualec 19. stoletja je postal osebnost [...] Nič na njem in v njem ne uhaja njegovi seksualnosti. Povsod v njem je prisotna“ (Foucault 2000, 47). Če ne verjamete tezi o seksualni nasičenosti in resnici, ki naj bi bil naš seks, lahko na sebi opravite eksperiment. Z roko v roki se sprehodite z osebo istega spola čez center mesta. Pomemben ni odziv, ki ga boste dobili, ampak tesnoba, ki jo boste morebiti pri tem občutili. Če je ne, toliko boljše za vas.

starši in otroki, med možem in ženo, med odnosi v šoli, seks locirajo vsepovsod, v vseh porah družbenega telesa, vendar pa ostaja družina tista celica, na katero se v precejšnji meri obračamo, ko hočemo uravnati populacijo (Foucault 2007, 126-127 in Foucault 2000, 113). Proces pedagogizacije seksa otroka, histerizacije ženskega telesa, socializacija plodilnih vedenj in psihiatrizacija sprijenega užitka svoje žarišče najdejo prav v družini (Foucault 2000, 109-113).

Če pa je seks neka skrivnost, ki je obenem tudi naša resnica, ga je treba iztrgati iz globin našega telesa in uma, potrebno ga je od-kriti, ga postaviti v ne-skritost, od koder bo naša resnica¹⁴ končno spoznana. Potrebno je izpovedovanje, dešifriranje govora, resnico pa ločiti od 'dozdevkov', 'slepil' in 'blodenj'. Zgoditi se mora neka umestitev, operacija, ki bo to, kar smo, izkristalizirala, in nam iz naših izpovedi in pričevanj povedala, kaj smo in kaj nam je storiti. „Človek je na zahodu postal žival, ki priznava.“ (ibid. 64) Priznavanje, artikuliranje ne le svojih grehov, ampak tudi želja (ibid., 24), naj bi obudilo neko resnico, ki spi v nas. Vendar pa tukaj mesto gospostva ni na strani tistega, ki govori, ampak tistega, ki posluša, in ta govor ne učinkuje na tistega, ki ga sprejema, ampak na tistega, iz katerega je izsiljen (ibid., 67). Tovrstni proces ni omejen le na odnos med akterji institucij in posameznikom, pač pa je na nek način 'demokratiziran' – vse bolj se namreč odvija znotraj posameznika samega, kjer posameznikov jaz postaja tako grešnik kot tudi svoj lastni razsodnik (Rose 1999, 224). Ekspertiza se dandanes namreč ne vsiljuje več le kot zunanji oblastni akter, ampak nas v iskanju svoje identitete dobrovoljno prepričuje s svojimi resnicami, bojznimi, ki jih eksplicirajo njene norme, ter vabi s podobami življenja in sebstva, ki nam jih ponuja (ibid., 10). Premik oblastnega pritiska normalizacije znotraj posameznika hkrati tako tudi pomeni transformacijo videnja ekspertize, ki se je iz oblastne instance spremenila v *avtoriteto*.

Sicer pa je govor o seksu povezan z voljo do vednosti, *užitkom vedeti* (Foucault 2000, 75), pri čemer pa si: „Ne stojita nasproti seksualnost in represivna oblast, temveč je, nasprotno, *seksualnost sama dispozitiv oblasti*.“ (Dolar 1991, xxv) Področje

14 Resnica kot pojem sicer predpostavlja skritost, skrivnost, ki jo je treba raz-kriti, od-kriti in jo spraviti v ne-skritost. „S popolno osvoboditvijo, ko bi se znašli v luči čiste resnice, bi resnica kot ne-skritost razpadla, skrivnost našega prebivanja bi izginila, sami pa bi izgubili prostost, ki nas omogoča kot eksistenco.“ (Hribar 1995, 51) Če ni skritosti, ni nobene resnice, ki bi jo lahko odkrili. Na družbeni ravni bi lahko postavil trditev, da je resnica o seksu postala možna prav v trenutku, ko je le-ta postal zavrt v skrivnost. Ko pa je seks postal predmet zainteresiranosti, se je resnica o njem izoblikovala na podlagi predpisov in predpisanih postopkov za produciranje izjav (Foucault 1991, 74).

seksualnosti, ki preči populacijo in posameznike, je namreč nastalo kot rezultat neke zainteresiranosti in znotraj te zainteresiranosti se proizvaja resnica. Resnica seksualnosti je *zainteresirana* resnica, ki se konstituira prek odnosov oblasti, ki si jo osnujejo kot možni objekt: „Oblast in vednost sta v odnosu predpostavljajanja, vzajemnega zavzetja, vzajemne imanence. Znanosti o človeku ne moremo ločiti od odnosov oblasti, ki določa epistemološko deblokado.“ (Kurnik 2005, 155) Resnica nastopi kot posledica zainteresiranih oblastnih odnosov in se znotraj oblasti tudi proizvaja (oblast je torej tudi *produktivna*). „Poglavitni problem, ki nastopi, kadar skuša kdo kaj racionalizirati, ni v tem, da raziščemo, ali se prilega ali ne racionalnim načelom, ampak da odkrijemo, katero vrsto racionalnosti uporablja.“ (Foucault 2007, 155)

Kakšna pa je zainteresiranost, kaj je *telos*, ki stoji za mehanizmom seksualnosti, za potrebo po priznavanju, klasificiranju in preiskovanju deviantnih in perifernih seksualnosti, bdenju nad otroško seksualnostjo in nenehnemu odkrivanju skrivnih zaprek našega seksa? Zainteresiranost mehanizma seksualnosti ima po Foucaultu že od vsega začetka opraviti s krepitvijo telesa (Foucault 2000, 112). Kot tak se je mehanizem seksualnosti najprej pojavil v sloju buržoazije, ki je hotela izvedeti resnico o svoji seksualnosti, kjer je šlo za potrebo, da se seks razgrne, osvobodi predsodkov, se uporabi za izboljšanje potomstva in porekla slojev, ki naj bi vladali (ibid., 127-128). Mehanizmi seksualnosti so se na 'nižje' sloje prenesli šele pozneje.

Da bi proletariat dobil telo in seksualnost, da bi njegovo zdravje, njegov seks in njegova reprodukcija postali problem, so bili potrebni spopadi [...] potrebne so bile ekonomske nujnosti [...] in končno je bila potrebna vzpostavitev celotne tehnologije kontrole, ki je omogočila, da se ohrani pod nadzorom telo in seksualnost, ki so ju proletariatu končno priznali (šola, politika stanovanj, javna higiena, ustanove pomoči in zavarovanja, splošna medikalizacija prebivalstva, skratka celoten administrativni in tehnični aparat je omogočil, da se izkoriščani razred brez nevarnosti vnese v mehanizem seksualnosti; (ibid., 131-132)

To, v čimer se tehnologija seksa, ki nastane v 18. stoletju, razlikuje od raznih tematik greha cerkve, je njena podrejenost medicinski ustanovi in zahtevi po normalnosti (ibid., 121-122). Gre za preplet morale in medicine, kjer zdravnik ali pa psihiater nastopa kot avtoriteta znanja, a deluje kot instanca morale, vendar morale, ki ne pomeni naturalizacije družbenega, ampak prej 'podružbljanje' narave¹⁵ (Foucault

¹⁵ Podružbljanje narave se dogaja v smislu, da npr. organske bolezni pripišemo izrojenosti, degeneriranosti ali nasploh odstopu od 'naravne' normale, ki pa je kot 'naravna' definirana v vsakokratnem družbenem kontekstu (Foucault 2000). Enak proces je na delu pri 'zdravljenju' norcev v

1998). Tak mehanizem prepleta biopolitike in discipline deluje, kot je bilo napisano že prej, na način postavljanja norm, ne pa alternativ. Je obveznost do vrste, pričakovanje, ki ga je treba izpolniti in ne možnost, ki bi jo svobodno izbrali. Privilegiranje storilnosti, jačanje telesa, njegove ubogljivosti in podrejenosti je zvezano s procesi oblasti. Pojav socialnih služb, tehnik policije, obstoj celotnega izobraževalnega sistema (vsaj na primarni in sekundarni stopnji), zasnovanje delavskih naselij, politike natalitete in nenazadnje tudi prepoved, prohibicija drog so med drugim oblastni aspekti novega vložka življenja.

Vendar pa: če je telos biopolitike in discipline v krepitvi, izboljševanju storilnosti telesa in posledično v želji po 'napredku' človeške vrste, pa je to telos, ki v sebi nima (ontološkega) smisla. Če je smisel namreč tisto, v čemer se zadržuje razumetje nečesa, ne da bi to bilo ugledano izrecno in tematično (Heidegger v Hribar 1993, 287 in 333), pa se v tem telosu ne zadržuje nobeno razumetje, vsaj ne razumetje, ki bi temeljilo na razumevanju človeka *iz* samega sebe. Večanje storilnosti, prehajanje narave v golo objektivnost, ki je vredna zgolj toliko, kolikor se da z njo manipulirati in iz nje izvleči, reduciranje stvari na površinsko golo dokazljivost in preizkusa kot kriterija njihovega obstoja (Horkheimer in Adorno 2002, 23), je grajenje, okoriščanje in akumuliranje za ... *nič*. Denar kupi stvari, dresirano telo da rezultate, a same stvari in rezultati ne dajo smisla. Načrtovanje seksualnosti pogojno da 'močan' naraščaj, a tako kot umre starš, svojo pot nekoč zaključi tudi otrok. Končnosti človeškega bivanja se uide le prek projekcije potomstva, ki pa kot podoba ne nadomesti realnega, moč in vladanje nad drugimi pa ne nadomesti nemoči nad lastno končnostjo. Pri biologizaciji človeka, njegovi poenostavitvi in transformaciji v objekt naravnih zakonitosti in genetskih ter evolucijskih predispozicij,¹⁶ kvantifikaciji njegovih kvalitete, določanjem njegovega genetskega zapisa ipd. je na delu operacija *zapadlosti*, kjer se bit razlaga z drugo bitjo, ne vpraša pa se po *smislu* biti, po tem, kaj *pomeni biti* (Hribar 1993, 305). Gre za *postvarjenje* sveta na golo stvar, ta stvar pa je samo na površini, znotraj površine ali na njej pa ni ničesar. Smisel, razumevanje vedno uide. Objektiviranje samega sebe hkrati pomeni že spreminjanje subjekta v objekt, v svoje nasprotje (ibid., 202).

Močno telo/človek, toda ne vemo, kaj je človek. Napredek, toda ne vemo čemu

azilih (prostorih čiste morale), kjer zdravnik norce, katerih stanje je definirano kot bolezen organizma, zdravi prek vzpostavljanja 'pravilnih misli' (Foucault 1998). Na delu je 'objektiviziranje' družbenih vrednot.

16 Za primer vračanja k 'našim' filogenetskim koreninam lovcev in nabiralcev gl. Täschner 2002, 109.

služi. Pravilen seks in nadaljevanje človekove vrste, toda ... za kaj? Oblast nad življenjem, ki ga krepí, da bi ga bolje izkoriščala, ki ga dresira, zato da bi bilo bolj ubogljivo in ki ubija, da bi ga 'zaščitila', je oblast z radikalnim mankom v smislu biti, z luknjo v sami sredini svojega razloga obstoja, luknjo, ki jo krpa cilj rasti/krepitev/akumulacije/profita, cilj, ki obljublja, da ob svojem nenehnem izpolnjevanju v sebi skriva ključ do zapolnitve praznine. Ta obljuba pa je obljuba, ki se vedno izpolni *kdaž drugič*, je vedno pričakovanje zadnjega prihoda, je hkratni manko in obljuba njegove zapolnitve, pomanjkljivost in prednost, saj se nikoli ne uresniči, ker smisel nikoli ne pride, a je vedno obljubljen. To nikoli ni *to*, bo pa *to* kdaž drugič. Telos brez smisla, forma brez vsebine, resnica brez bistva.

2.3 Oblast – upor, pravo – norma

Za Foucaulta je značilno, da se pri spraševanju o oblasti ne sprašuje o tem, *kaj* je oblast, ne zanima ga njena resnica, ampak predvsem *kako* le-ta deluje. Na delu je *suspenz* vprašanja resnice in bistva nekega fenomena,¹⁷ izpostavljena je praksa – na kakšen način se nek koncept uresničuje in kakšne posledice in razmerja moči pušča za sabo. Tako na primer za Foucaultovo analizo oblasti psihoanaliza ni teorija, ampak praksa, ki ima v širšem dispozitivu seksualnosti nek točno določen učinek umeščanja seksualne napetosti in oblastnih mehanizmov znotraj družinske celice (Foucault 2000, 118). „Vložek raziskav, ki bodo sledile ni toliko v napredovanju k 'teoriji', pač pa k 'analitiki' oblasti: hočem reči k opredelitvi posebnega področja, ki ga oblikujejo odnosi oblasti, in k določitvi instrumentov, s katerimi ga lahko analiziramo“ (ibid., 86).

Če oblast s svojo zainteresiranostjo prične postopek proizvodnje resnice¹⁸ in je tako konstitutivna tako pri akumuliranju kot avtoriziranju vednosti, se je nikakor ne more pojmovati v izključno negativnem pomenu represije:

Če učinke oblasti definiramo kot represijo, privzamemo docela pravno koncepcijo oblasti; oblast poistovetimo z zakonom, ki pravi ne [...] Če bi bila oblast zgolj represivna, če ne bi počela ničesar drugega razen tega, da reče ne, mar zares mislite, da bi jo kdo ubogal? Razlog, da se oblast tako dobro drži, da je sprejeta, je preprosto dejstvo, da ne pritiska na nas samo kot sila, ki pravi ne, temveč da preči telesa, proizvaja stvari, da vzbuja ugodje, izoblikuje

17 Podobno zahtevo se lahko zasledi tudi pri njegovem preučevanju diskurza, kjer pri svoji analizi izjav vztraja prav na tem, da jih je treba z vso resnostjo preučevati prav na njihovi površini (gl. Foucault 2001).

18 Oblast ne le sproži postopek proizvodnje resnice, ampak le-to tudi avtorizira, jo vzpostavlja prav kot znanstveno resnico. Če je začetek proizvodnje resnice zainteresiran, je s to zainteresiranostjo 'omadeževana' tudi proizvedena resnica, ki se kot resnica uveljavlja na podlagi svojega ujemanja z začetnim interesom (določitve ontološkega temelja, naravnih zakonitosti, maksimalizacije profita itd.)

vednost, proizvaja diskurz. Veliko bolj kot negativno instanco, katere funkcija je represija, jo je treba obravnavati kot produktivno mrežo, ki teče skozi celotno družbeno telo (Foucault 1991, 64).

Oblast se uboga in se ji podreja med drugim tudi zato, ker kljub svojemu represivnemu elementu prek svoje proizvodjalne funkcije *obljublja*. Obljublja idejo odrešitve, pravičnosti, možnosti osvoboditve človekovega bistva. Je način, kako delovati ne na druge ljudi, ampak na njihova delovanja, na njihova delovanja pa lahko deluje prek spodbujanja, induciranja, zapeljevanja, oteževanja in v skrajnem primeru prepovedi ali prisile (ibid., 114). Oblast kot način vplivanja na delovanja obstaja le tedaj, ko deluje, se izvaja. Kot taka ni funkcija privolitve, ni odpoved svobodi, prenos pravic ali delegiranje oblasti nekoga ali vseh na manjšino in tudi ni manifestacija konsenza (ibid.).

Če je oblast način delovanja na druga delovanja, da nekoga pripravim, da stori nekaj, potem sama ni neka substanca ali stvar, ampak samo posebna vrsta delovanja med posamezniki – razmerje (Foucault 2007, 180). In dalje – če nekoga pripravim, da stori nekaj, če poskušam modificirati njegova delovanja, tedaj oblast ni rezultat brutalnega posega sile: „Oblast se izvaja le nad svobodnimi subjekti in le toliko, kolikor so svobodni.“ (Foucault 1991, 114) Svoboda in oblast nista izključujoči, ampak druga predpostavlja prvo (ibid., 115) – če sem kadilec protikadilski zakon upoštevam, ker imam svobodno voljo.¹⁹ Tedaj, ko mi bodo odvzete vse možnosti do kajenja (če bi bile zaplenjene vse cigarete, požgana vsa polja tobaka, ko bi bil zaplenjen zadnji pepelnik in vžigalnik), ne bom več v oblastnem odnosu, ampak bodisi v determiniranosti, kjer je oblast v popolni vnaprejšnji določenosti lahko pojmovana le še kot retorično sredstvo, bodisi v odnosu suženjstva, kjer je glavna povezava fizična prisila.

Obstoj svobode in oblasti, ki deluje na način dominacije, implicira obstoj oblastnih strategij (ibid., 117-118), ki naj bi drugega pripravile do zaželenega načina delovanja, s tem pa tudi obstoj temeljne nepokorščine, igro konfrontacij in antagonizma: „Vsako oblastno razmerje implicira, vsaj *in potentia*, strategijo bojev, v katerih dve sili nista postavljeni ena nad drugo, ne izgubita svoje specifične narave, niti ne postaneta nerazločni [...] Konfrontacijski mehanizem doseže svoj konec, svoj končni moment (in

¹⁹ Pri tem se s svobodno voljo tukaj ne misli na bistveno svobodo, kot bolj na agonizem – boj med mano in zahtevo (Foucault 1991, 115 in 119). Ker ta svobodna volja ne pomeni svobode v smislu neobremenjenega odločanja, tudi o odločitvah, ki jih sprejemem pod pritiskom, ne morem govoriti kot o svobodnih v širšem smislu. To niso svobodne, ampak prav izsiljene odločitve.

zmago enega izmed obeh nasprotnikov), ko stabilni mehanizem nadomesti svobodno igro anatagonističnih reakcij.“ (ibid., 118) Za te upore se ne bi moglo predpostavljati, da izhajajo iz neke izdelane ideologije. So najprej neposredni in majhni boji, ki merijo na učinek oblast kot tak²⁰ in so kot taki anarhistični, saj merijo prav proti urejevalnemu in fiksacijskemu razmerju, ki ga oblast uvaja. Čim bolj pa se oblast širi, tem bolj se hkrati tudi omejuje, saj njeno nezadržna poliferacija pripelje do popolne nemoči drugega in s tem do ukinitve oblasti (ibid.).

Delovanja na delovanja oziroma oblast, so dejanja, ki niso omejena na določen prostor in določen čas, še manj pa na državo. Oblast se dogaja vsakodnevno in v vseh porah družbe – je disperzna mreža, ki preči družbo, njen sestavni del: „Oblast je povsod; to ne pomeni, da vse zaobjema, pač pa, da prihaja od povsod [...] Oblast ni neka ustanova in ni neka struktura, ni neka določena moč, s katero bi bili nekateri obdarjeni: oblast je ime, ki ga dajemo neki kompleksni strateški situaciji v družbi.“ (Foucault 2000, 97). Ni torej usrediščena v institucijah ali organih oblasti, čeprav jo je ravno tam najlažje preučevati. Nima centra, je razpršena in ne stoji izven vrst drugih odnosov (znanosti, seksa, ekonomije), ampak je v njih že zaobsežena (ibid., 97-100). Ima torej svoje regionalne točke manifestacije, kjer je najbolj vidna in strukturirana, a od tam ne izvira,²¹ ampak preči naše vsakdanje odnose in dejanja ter se tiče tako vladajočih (dominirajočih) kot vladanih (dominiranih). Nahaja se med odnosi akterjev, najdemo jo v družini, v odnosih zdravnik – pacient, učenec – učitelj, govorec – poslušalec, mi – oni, jaz – ti ... Oblasti se torej ne sme pojmovati kot centralizirane instance, ampak prej kot disperzijo razmerij, ki jih lahko zajamejo določeni partikularni interesi: „Če to postavimo drugače: buržoazija nikoli ni imela kaj početi z duševno bolnimi, vendar so postopki, ki jih je uporabila za njihovo izključitev, izkazali in realizirali – od devetnajstega stoletja naprej in spet na osnovi določenih sprememb – politično korist, priložnostno celo ekonomsko uporabnost, kar je utrjevalo sistem in prispevalo k njegovemu celostnemu funkcioniranju.“ (ibid., 35)

20 „Na primer, medicina ni v prvi vrsti kritizirana zaradi svoje pridobitniške usmeritve, temveč ker izvaja nekontrolirano oblast nad človeškim telesom, nad zdravjem ljudi, nad njihovim življenjem in smrtjo.“ (Foucault 1991, 106)

21 „Popolnoma jasno je, da v vojski, tovarni ali kakšni podobni instituciji sistem oblasti privzame piramidalno obliko [...] Vrh in spodnji elementi piramide se medsebojno podpirajo [...] Toda če me vprašate: „Ali lahko odkrijemo zgodovinski izvor te nove tehnologije oblasti, tako da identificiramo posameznika ali pa skupino posameznikov, ki so se odločili, da bodo z njeno pomočjo zadostili svojim parcialnim interesom?“, potem bom rekel: „Ne.“ (Foucault 1991, 51)

Pravo kot takšno temelji na funkciji pravila oziroma zakona, katerega bistvo ni vsebina, ampak *forma*: „A če od zakona [...] abstrahiramo vso materijo, se pravi vsak predmet volje (kot določitveni razlog), ne preostane od njega nič razen gola forma obče zakonodaje.“ (Kant v Agamben 2004, 62) Ta forma pa ima ustroj *najstva*, torej 'tistega kar naj bo': „Če naravni zakon pravi: če je A, mora biti tudi B, pa pravni zakon pravi: če je A, naj sledi B,“ (Kelsen 2005, 34) Zakon nima namena odkrivati vzročnosti med dvema pojavoma, ampak ustvarjanju povezave med njima. Če pa ima forma zakona ustroj najstva, ki vzpostavlja povezavo med kršitvijo zakona in posledično sankcijo, sama kršitev potemtakem ni zunanja ali nasprotna pravu, ampak spada v samo bistvo njegovega obstoja: „Kaže, da s protipravnim dejanjem nikakor ne moremo prelomiti ali kršiti prava, saj pravo šele s protipravnim dejanjem dobi svojo bistveno funkcijo.“ (ibid., 37) Ko kršim zakon nisem zunaj zakona, nasprotno, že od vsega začetka sem v njem. Ker zakon tako predpostavlja svojo kršitev, ki jo sankcionira, deluje kot *norma*, ki se od drugih norm razlikuje po tem, da vsebuje ekspliciten, jasno izražen element prisile, je družbena tehnika vzpostavljanja želenega stanja (ibid., 35, 37). Upravičevalec prava in njegove veljavnosti je nasilje.

Pravo se tako lahko pojmuje predvsem kot instrument, ki je rezultat družbenih bojov: „Če gledamo z vidika racionalnega spoznanja, obstajajo le interesi in s tem interesni spori, katerih rešitev je mogoča le z ureditvijo interesov,“ (ibid., 29) Sprejemanje zakonodaje je neposredno povezano z oblastnimi boji vrednot,²² kjer je zakon izid tekme moči (npr. preglasovanja v parlamentu). Takšno razumevanje prava ima dve posledici: prvič, pravo ne more biti razumljeno kot ali enačeno s pravičnostjo,²³ in drugič, pravo ne more delovati kot argument za zagovarjanje določenega stališča, saj je zakon rezultat oblastnega razmerja in kot tak ni argument, ampak izid.

Govorjenje o naravnem pravu, ki presega pozitivno pravo ali o pravu, ki je nepravo, ker je v nasprotju z obče sprejetimi vrednotami (npr. Pavčnik 1997, 459-461, 481 in 506-508) je ekstrapolacija prava na moralo, poskus 'po-pravljanja' družbe in pusti

22 Ko govorim političnih bojih, lahko te boje razumem prav kot boje, torej kot obliko *vojne*, gre za razmerja oblasti, ki se borijo za prevlado (Foucault 1991, 61 in Foucault 2007, 85). Tu je na delu obrat Clausewitzove formule, ki se po transformaciji izteče v stavek, da je politika nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi in ne obratno.

23 „Če bi obstajala absolutna pravičnost v tem smislu, v kakršnem se ponavadi sklicujemo na njen obstoj, če uveljavljamo določene interese na račun drugih, potem bi bilo pravo povsem odveč in njegov obstoj povsem nerazumljiv.“ (Kelsen 2005, 29)

vtis, da gre pri takšni argumentaciji predvsem za 'moralno reševanje' prava, ki naj bi bilo samo po sebi v končni instanci dobro. „S tem seveda nikakor ne želimo zanikati zahteve, naj bo pravo moralno, tj. dobro [...] Odklanjamo le prepričanje, da je pravo kot takšno sestavni del morale,“ (Kelsen 2005, 27) Seveda je v utemeljitvi prava vedno neka norma – a ta norma je rezultat boja enega interesa nad drugim in ne neke predpostavljene obče družbene pravičnosti, ki je sama po sebi mistifikacija. Pravo kot izid pomeni kodifikacijo odnosa dominacije²⁴ in je zato *instrument* in hkrati *znak*, ne pa morala, je način podrejanja neki prevladujoči morali, ni pa sam moralen. Zato se izjave, da živimo v pravni državi, nikoli ne more enačiti z izjavo, da živimo v pravični državi. Pravičnost je onkraj zakona, je v temeljih njegove ustanovitve, pravo pa je, četudi strahotno nepravilno, še vedno pravo v okviru funkcije najstva, ki ga opravlja.

Pravo spravi v tek odnose, ki niso odnosi suverenosti, ampak podrejanja (Foucault 1991, 31). Zakonu smo podvrženi in dolžni, njemu moramo odgovarjati. Kot pa je razvidno že iz predhodnega opisa delovanja oblasti nad življenjem, pa bi bilo vsakršno pojmovanje oblasti, ki bi le-to enačilo s pravom nedosledno in površno. Prav zaradi tega, ker je pravo izid, ki določa oblastne koordinate družbenega življenja in ga normalizira, *ne more biti enačen* z oblastmi, katerih boji so njegov predhodnik. Če zakon na primer določa osnovnošolsko obveznost ali prepoveduje določene droge je to en odraz oblastnih razmerij in procesov v družbi – sem spadajo tudi odnosi med učitelji in učenci ter načini discipline v šoli, obravnavanje uživalcev drog in odnosi do njih, vsakodnevna zavračanja, usmerjanja in kanaliziranja, nenazadnje tudi sama sodna praksa. Če zakon predstavlja normo (a ne *edino* normo, saj je tako kot država del družbe in ne koncept, ki bi jo povzemal), se ta norma izvaja na mnogotere načine na nešteto točkah družbenega telesa. Pravo je del oblastnih mehanizmov, ni pa utelešenje tega mehanizma kot takega in oblastni mehanizem ni le represija in zatiranje ampak tudi spodbujanje in produciranje.

Pravzaprav Foucault pravo v sodobni biopolitični družbi pripisuje usihajoč pomen. Po njegovem namreč ne živimo več v družbi prava, kjer je pravo tisti temeljni problem, okrog katerega se vrtijo konflikti, ampak v družbi normalizacije, kjer je temeljni kamen delovanja norma (Foucault 2007, 197). To tezo je potrebno brati previdno. Četudi postopki discipliniranja kolonizirajo sisteme kaznovanja, kjer

²⁴ Ta dominacija seveda ni stalno, zafiksirano stanje, ampak fluidno merjenje moči. Zakon je konec koncev predpis, a predpis lahko uresničujemo, lahko pa tudi ne. Pravna praksa se lahko, kot opozarjajo pravni realisti (Pavčnik 1997, 477), razlikuje od samega pravila.

suverenost sodišča vse bolj prehaja na izvedence, zdravnike in specialiste (ibid.), pa gre tu za infiltriranje v funkcijo suverenosti in izvajanja kaznovanja in ne samega prava (ki je vedno že bilo infiltrirano s strani interesa). Pravo ostaja funkcija izida igre na igrišču suverenosti, spreminjajo se tisti, ki zasedajo funkcijo suverena in skladno s tem se spreminja tudi suverenov interes. Če gre kršilec bolj mimo sodnika in bolj čez roke izvedencev in zdravnikov je to rezultat premikov vršilcev suverenosti, kjer suveren vse bolj postaja (ali pa hoče biti) zdravnik in vse manj sodnik.

2.4 Etos misli (analizi na pot)

„Misliti pomeni dospeti do nestratificiranega. Videti, to je misliti, govoriti, to je misliti, toda misliti se naredi v razpoki, razdružitvi med videti in govoriti ...“ (Deleuze v Kurnik 2005, 162) Razpoka med najstvom in dejstvom, med tem, kako naj bi bilo, in kako je, je odločujoč dejavnik za nastop neke točno določene misli. Če naj bi bil srečen, pa nisem, premišljujem, pri čemer si ponavadi pomagam s to ali pa ono razlago – nesreča je posledica greha, kemičnega neravnovesja, trenutnega obdobja, naključja, pomanjkanja denarja. Vendar pa tu ni govora o tej vrsti misli, ki deluje bolj na način aplikacije družbene teorije na prakso, saj v takšnem delovanju ni razpoke. Eno se pojasni z drugim. Z razpoko je tu mišljen neprehodni razkorak med družbeno teorijo in mojo zaznavo, mišljena je situacija, ko teorija (denarja, evolucije, kemije) ne more več zapolniti razpoke, ampak vanjo pada. Gre za misel osebne krize, negotovosti, nezadostnosti. „V vsakdanjem življenju lahko vidimo, kako resnica zgrabi zmoto za hrbet. V analizi pa resnica vznikne skozi tisto, kar najbolj očitno predstavlja sprevid – skozi lapsus, to se pravi, skozi dejanje, ki ga povsem neprikladno imenujemo spodletelo dejanje.“ (Lacan v Hribar 1995, 444) Protislovje, nezaokroženost svetovnega nazora daje misli zagon, njena moč pa se izraža v tem, da poruši „enotnost in konsistentnost plasti vednosti, institucij in oblik“ (Kurnik 2005, 163).

Misel, o kateri govorim, je v osnovi vedno najprej razdiralna, anarhična. Ruši red in okvire družbeno konstituiranega sveta. Četudi človek kasneje re-sistematizira, ponovno re-konstituirata in osmisli svet, je njen osnovni moment uničevalen, destruktiven. Misel je osvobajajoča, saj iz nečesa strukturiranega žene v nestrukturirano, v (simbolni) nič. Osvobajanje ne tem mestu nima še nobenega moralnega predznaka dobrega ali slabega. Misliti osvobodilno pomeni najprej izhod iz smisla, razširitev razpoke in vztrajanje v njeni neprehodnosti, pomeni osvoboditev v smislu, da me nič ne veže, a to, da me nič ne veže pomeni tudi, da se znajdem v praznini. Tu ne gre za

vprašanje teme in luči, pozabe in spoznanja, ampak za prostor potencialnosti. Gre za osvoboditev v čistem pomenu besede, kjer vezanost nadomesti svoboda in samo svoboda misli, vendar pa je ta svoboda brezdanja, nima dna ali temelja.

Osvobajajoča misel je torej misel destrukcije, iz katere vznika polje možnosti novega smisla, opomenjenja sveta in lastne biti. Ko s prostora potencialnosti začnem udejanjati možnosti novega ali pa prevzemam druge vzorce videnja sveta, pa nisem več samo v anarhični, ampak tudi v konstituirajoči misli,²⁵ ki prvo s svojim nastopom zaobjame in podredi. Na tem mestu sem, medtem ko še vedno rušim koncepte starega, že tudi v območju politične emancipacije in osvoboditve, ki išče novo rekonceptualizacijo razmerij, kjer bi se uresničila pravičnejša družba ali pa boljši osebni obstoj. Medtem ko je osvobajajoča misel razdor, je konstitucija prav ustvarjanje novih načel in povezav med videnjem in govorjenjem, med realnim in simbolnim, med diskurzom in tistim, na kar diskurz referira.

Pri obravnavanju zakonodaje, družbenih razmerij, priročnikov na področju prepovedanih drog ter novinarskega upovedovanja bom učinke, napotila, zapovedi in nasvete, ki jih dajejo ti teksti analiziral predvsem, a ne izključno, v duhu zgoraj opisane teorije biopolitike in oblastnih razmerij. Na delu je torej teorija, ki vrednoti prakso. Gre za teorijo, katere bistvo je kritičnost in ne konstruktivnost ali konstitucija. Kritična teorija ni osvobajajoča v smislu ustvarjanja pravične družbe, ampak v smislu, ki je bližji osvobajajoči misli. Destabilizira oziroma ruši ustaljene okvire pojmovanja realnega in razgrajuje smisel, ki se ponuja kot legitimna nujnost, a je v resnici predvsem zamaskirano najstvo.

Vsaka kritična teorija je seveda nujno tudi konceptualizacija, konstitucija sveta, četudi je razdiralna. Pomeni zavzetje izdelanega stališča, s katerega vrednotim. Je torej pozicija, ki jo zavzamem potem, ko sem že uvidel razpoko in jo prek konstitucije tudi konceptualiziral, a ne na način njene odpravitve, ampak prav njene izpostavitve.

25 Tu se sicer pojavlja analogija s fenomenološkim postopkom, ki ga oriše Husserl (gl. Hribar 1993), kjer redukciji in suspenzu našega vedenja o svetu in samemu sebi sledi konstitucija sveta, pri čemer pa je Husserlu pomembno to, kaj lahko človek v resnici ve o samem sebi, njegovo vodilo je fenomenološki Princip evidence. Pri osvobajajoči misli, kjer je glavno gonilo razpoka, nepokrivanje, pa vprašanje dokončne resnice ni prisotno – tu govorim samo o njeni destruktivni moči razdiranja idejnih zasnov, ki omogoča prostor možnosti za ponovno osmisle, resnica se kot nujni element pojavi samo na začetku, ko se ugotovi, da to ni *to*.

Kritična teorija je tako teorija *etosa* osvobajajoče misli. Kot taka sama zase ne ponuja alternative, ne pravi, kaj naj bo, ampak je prav *izhodišče*, ki prek izpostavljanja in ohranjanja razpoke med govorjenim in videnim omogoča *izhod* v prostor potencialnosti in možnosti nove kreativne osmislitve.

To pomeni, da tu ne gre za izogibanje formuliranju jasnih napotkov o tem, kaj naj bo dovoljeno, kako naj bo dovoljeno in na podlagi kakšnega utilitarnega, meritokratskega ali drugega družbenega interesa naj se to zgodi. Izo-gibanje namreč pomeni izmikanje tistemu, čemur sem že namenjen. Tu ne poskušam prek določitve neke diskriminante, ki bi ločevala na dovoljeno/prepovedano, prevzeti funkcije suverenosti, ki bi se v biopolitičnem smislu izražala kot *skrbništvo*²⁶ in ki drugemu ne pusti biti, ampak nad njim v 'njegovo dobro' izvaja odnos dominacije, ki hkrati pomeni tudi razpustitev odgovornosti.²⁷

Gre za metodo, katere bistvo je prelom z zakonom, ki ga ne nadomesti noben nov zakon. Za metodo, ki je v pravem pomenu besede *alegalna*, izven-zakonska, ki ne cementira in ne zapoveduje prek argumenta družbenih interesov (kjer družba v svoji splošnosti, podobno kot nacionalni interes, funkcionira kot prazen označevalec, ki opravičuje karkoli). Ne poskuša fiksirati neke idealne družbe, idealne pravičnosti ali idealnega zakona (zadnje je že samo po sebi protislovje), kateremu se moramo zavoljo 'višjih' interesov podrežati.

Kritična analiza tako nesimetrično združuje elemente prvega in drugega, izhoda in kreativnosti. Primarno razdira, izpostavlja neprehodnost razpok, ki jih odkrije, a hkrati v sebi že nosi na pol artikulirane ali pa zamolčane zametke novega. Četudi ne predlaga novih alternativ ali zasnutkov, pa ruševine diskurza, ki jih pusti za sabo, tako rekoč zahtevajo, naj se nekaj stori z njimi. Razpoka kliče po zapolnitvi, a njena zapolnitev ni naloga kritične analize, njena naloga je zgolj artikuliranje tega klica.

26 „Čeprav sta torej tako pristna skrb za drugega kot pretirano skrbništvo pozitivna modusa zaskrbljenosti, le prvi modus drugega sprošča kot drugega. Mu pusti biti ne le drug, ampak tudi drugačen: mu pušča drugost, ki je drugačna od mene samega oziroma od moje drugosti glede na drugega. To je tista prava obzirnost do drugega. Obzirnost, ki ohranja dostojanstvo;“ (Hribar 1993, 279)

27 V sistemu, ki posameznike nadzoruje, element osebne odgovornosti odpade. Ljudje ne morejo biti odgovorni, pa tudi ni jim treba biti (Chomsky v Kvaternik Jenko 2004, 183).

3 Problematika drog

3.1 Katera droga in kateri problem

Besedna zveza 'problematika drog' ni enoznačna, ampak, vsaj v prevladujočih diskurzih, označuje neko točno določeno problematiko in neke točno določene vrste drog. Pri tem tudi sam termin droge ni striktno definiran. Tako lahko primarno pomeni snov, ki je opredeljena s funkcijo kurative, zdravljenja, preprečevanja, blaženja bolečin in trpljenja ter izboljševanja patoloških in fizioloških stanj – torej kot zdravilo (Dorland in Newman 1985, 510). Po drugi strani pa je lahko droga definirana tudi splošneje, izven pomena zdravila in sicer preprosto kot snov, ki vpliva na spremembo našega počutja, mišljenja in vedenja. (Kastelic in Mikulan 1999, 15 in Kvaternik Jenko 2004, 3). Upošteval bom slednjo definicijo.

Problematika drog najpogosteje seveda ne pomeni osrednjega problematiziranja vseh drog, ampak pojavov, ki se tičejo s strani države prepovedanih, nedovoljenih drog. Ta besedna zveza je sečišče, točka konfrontacije in boja tako za tiste, ki prepoved zagovarjajo, kot za tiste, ki ji nasprotujejo. Kot vsaka druga prepoved je tudi prepoved drog zgodovinsko in kontekstualno pogojena in se spreminja – nekatere droge so enkrat dovoljene, drugič spet prepovedane, med različnimi kulturami pa glede prepovedi ni vedno prisotno sozvočje, saj je ena droga lahko dolga obdobja dovoljena na enem, a prepovedana na drugem območju (Kvaternik Jenko 2004, 6, 28-33). Poudarjen politični problem je droga postala v zadnjih dveh stoletjih, ko je začela nastopati kot blago in se izvila iz okvirov uporabe v tradicionalnih družbenih ritualih (ibid., 6).

Klasične kritike prohibicije so znane in poudarjajo, da je prepoved in s tem posledično tudi stigmatizacija uporabljanja drog *kontraproduktivna*. Sama prepoved prodaje in proizvodnje droge ob tem, da droga kljub prepovedi ne izgine,²⁸ posledično pomeni proizvodnjo kriminalitete – uporaba drog je stigmatizirana in predmet represije, cena droge je tako višja, njena kakovost pa neprimerno nižja oziroma nepredvidljiva zaradi narave črnega trga in odsotnosti kakršnegakoli nadzora, ki bi se ukvarjal s kvaliteto droge in ne le s težnjo po njeni odstranitvi. V heroin se tako npr. pri procesu redčenja, ki na enako količino droge poviša dobiček, primeša vse od apna, strihnina

28 Droga ne izgine, ker lahko prepoved sama cilja le na prepoved stvari, ne pa tudi želje po njej: „Ker gre za vojno proti človeškim željam, v tej vojni ni mogoče zmagati v nobenem pomenu besede.“ (Szasz 1992, 36) Prepoved v formi zakona je, kot je bilo pokazano v prejšnjem poglavju, izid, ne pa morala – med drugim je postavljeno kot varovalka proti tistemu, ki pravila ne ponotranji.

(strupa za podgane), moke, pudinga, laktoze, oziroma vse, kar je podobno heroinu (Flaker 2002b, 135-136). Nasilje, ki je povezano z ilegalno trgovino z drogami je v veliki meri prav rezultat umestitve droge v sfero ilegalnega (Apap 1993). Poleg bolj ali manj velikih finančnih stroškov, ki gredo za vojno proti drogam, se plačuje tudi moralni davek, saj postane jemanje drog odklonsko, v dominantni percepciji pa tudi nemoralno dejanje – netoleranca do drog in do tistih, ki so drugačni, a ne škodljivi, postane znamka dobrega državljana, človek pa lahko zaradi samega dejstva, da jemlje prepovedane droge, izgubi službo (Lukšič 1992, 77-78).

Suverena prepoved v sodelovanju z medicinsko stroko uživalca stigmatizira s tem, da ga zaradi jemanja droge naredi bodisi za prestopnika/kriminalca bodisi za bolnika – katerakoli označitev človeka že doleti, je po njej klasificiran kot *nenormalen*, kot takega pa ga je treba rehabilitirati, usmeriti, normalizirati (z zaporom ali pa terapijo). Stigmatizacija poteka tudi na širši družbeni ravni, kjer je po Flakerju, ko gre za heroin, družba v medijih in literaturi predstavljena predvsem kot binarna razlika dobrega abstinenta in slabega džankija,²⁹ kar pa ne ustreza dejanskemu stanju, kjer večina ljudi pri jemanju (in tu osredotočenost leži samo na heroinu) ne postane odvisnih,³⁰ sama sfera uživalcev nedovoljenih drog pa je heterogena (Kvaternik Jenko 2004, 109-116). „S stigmatizacijo je mogoče vzdrževati uveljavljeni govor o drogah kot družbeni nevarnosti, bavljavu,³¹ hkrati pa obravnavati zadevo površno. S tistimi uživalci, ki so vidni in ki se ujemajo z veljavnimi stereotipi, podkrepimo ta govor, ne da

29 Vloga džankija se od vloge funkcionalnega zasvojenca razlikuje v socialni degradaciji in propadanju – skratka v tem, da človek ne zmore več zasedati drugih družbenih vlog kot pa vloge zasvojenca (gl. Flaker 2002a, 28) – džanki je ekvivalent disfunkcionalnega alkoholnega 'kronika'.

30 Tako po izsledkih Flakerja večina uživalcev heroina sodi v kategorijo eksperimentatorjev oziroma priložnostnih uporabnikov (ibid., 25). Pri tem opozarja na majhno količino dostopnih podatkov, saj so bili do sedaj v središču preučevanja predvsem džankiji in zasvojenici ter nadaljuje: „V ZDA je heroin poskusilo od 1 do 3 % prebivalstva. Imamo tudi podatek, da je najmanj ena tretjina zasvojenih džankizirana. Glede na to, da so vzorci pri vseh treh virih pristranski, je precej verjetno, da je to razmerje večje. Površno bi lahko rekli, da je v ZDA razmerje med vsemi uživalci in zasvojenimi 10: 1 in 3:1 med slednjimi in džankiziranimi. Iz teh razmerij izpadejo naše kategorije rednih uživalcev in odvisnih, ki so manj raziskano področje.“ (ibid., 29-30)

Na nek način indikativna je tudi raziskava o popularnosti različnih drog med srednješolci, ki jih je izvedel Dekleva in pri kateri je razmerje med tistimi, ki so heroin poskusili enkrat in tistimi, ki so ga poizkusili 40-krat ali več (in za katere bi pogojno lahko rekli, da obstaja večja možnost, da so zasvojeni) 7,2 : 1 (izpeljano po ibid., 70-71). Drug vir, ki se sklicuje na ameriško študijo gospodinjstev (US Household Survey; na enak tip študije se sklicuje tudi Flaker) navaja nekoliko višjo stopnjo razvitja odvisnosti – odvisnost naj bi razvilo 23.1 % tistih, ki so heroin poizkusili (Ashton 2003, 100), kar je med naštetimi drogami sicer na drugem mestu, takoj za tobakom (31.9%) - ni pa omenjeno kako razvita je odvisnost – ali gre za odvisnika, funkcionalnega zasvojenca ali džankiziranega uporabnika (za definicije teh skupin gl. Flaker 2002a, 24-28). Kakorkoli – tudi glede na obstoječe podatke džankiziran uporabnik predstavlja manjšino vseh uporabnikov heroina.

31 Pojem bavljav Cohen uporablja za razlago periodičnih kampanj, ko v obdobju moralne panike občinstvo (družba) izbere poljubno pošast, nad katero se lahko zgraža, boji in se zoper njo bojuje (Flaker 2002a, 54).

bi se bilo treba vprašanja zares lotiti.“ (Flaker 2002a, 56) Stigmatizacija s seboj neizbežno prinese stereotipizacijo uporabnikov drog in droge same (poškodovana osebnost, egoizem, pretiravanje pri podatkih o nevarnosti droge ipd.; več o tem kasneje). Prepoved se kritizira tudi z vidika nasprotovanja diskurzom človekovih pravic, kjer naj bi imel posameznik pravico do razpolaganja s svojim telesom in posledično (če se droge postavi v kontekst smrtne nevarnosti) tudi do avtodestrukcije (Kanduč 1999; Apap 1993; Savater 1993). Nenazadnje pa: „Samo uživanje drog namreč ni dejanje, ki bi omejevalo svobodo drugega, je zločin brez žrtve, zato ni etičnega argumenta za prepoved uživanja, ki bi temeljil na deklariranih vrednotah meščanskega reda.“ (Flaker 2002a, 46)

Prepoved drog je tako v sami osnovi biopolitično vprašanje,³² saj neposredno regulira in uravnava človekovo delovanje in obnašanje, zarisuje mejo, ki določa sprejemljivost človekovega upravljanja s samim sabo: „Ne glede na te zgodovinsko-kulturne faktorje in ne glede na farmakološke značilnosti 'nevarnih drog', o katerih teče beseda, ostaja preprosto dejstvo, da teh drog nikomur ni treba uživati, če tega noče.“ (Szasz 1992, 32) Država na deklarativni ravni igra 'zaščitnika' (pastirja) prebivalstva in posameznikov v njihovo dobro – pred njimi samimi. Prepoved brani pred vdorom tujega, ki je hkrati mamljivo in usodno nevarno, v družbo. Ta prepoved pa se v sodobni državi na najbolj očitni ravni kaže v zakonodaji, ki bo prvi predmet analize.

3.2 Suverena prepoved in status medicine

Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami (ZPPPS) prepoveduje substance, ki: „imajo psihotropne učinke ter lahko vplivajo na telesno ali duševno zdravje ali ogrožajo primerno socialno stanje ljudi,“ (ZPPPS, 2. člen) Te substance nato razdeli v tri skupine (I, II, in III), kjer so v prvi skupini substance, ki so pri 'zlorabi' definirane kot zelo nevarne za zdravje ljudi in se ne uporabljajo v medicini,³³ v tretji

32 To ne pomeni, da je izvor prepovedi vedno biopolitično motiviran, motivi za njeno vpeljavo so lahko predmet povsem pragmatične politike: „Uporabo opija so prvič zakonsko prepovedali med prvo gospodarsko krizo v ZDA. Ukrepi so bili usmerjeni predvsem proti kajenju opija pri kitajskih imigrantih, v katerih so po koncu gradnje transkontinentalne železnice Američani videli konkurenta na trgu delovne sile.“ (Kvaternik Jenko 2004, 141). Na drugi strani obstajajo tudi teorije ekonomske zarote, kjer se prohibicija konoplje povezuje z ekonomskimi interesi petrokemične industrije, ki naj bi v izdelkih iz konoplje (npr. papirja) videla tržno konkurenco (Emperor of hemp). Vzrok tako neposredno ni nujno povezan z biopolitičnimi imperativi – biooblast nima centra, iz katerega bi se izvajala, je konceptualizacija družbenih razmerij – se pa prepoved prek načina njenega artikuliranja v dominantnih vrednotah biopolitičnih imperativov in njenega delovanja manifestira kot biopolitična prepoved.

33 V to skupino so, med številnimi drugimi, uvrščene tudi naslednje snovi: kanabis, heroin, listi koke in njeni ekstrakti, LSD, meskalin in psilocibin ('magic mushrooms').

skupini pa substance, ki naj bi bile v primeru 'zlorabe' srednje nevarne in se uporabljajo v medicini (ZPPPS, 3. člen). „Proizvodnja, promet in posest prepovedanih drog iz skupine I se lahko opravlja le v znanstveno-raziskovalne in učne namene.“ (ZPPPS, 7. člen) Substance iz skupine II in III pa se lahko uporabljajo še za medicinski in veterinarski namen. Tistemu, ki zakon krši, se prepovedane droge odvzamejo in bodisi uničijo bodisi prodajo, denar pa gre v državni proračun (ZPPPS, 35. člen). Država tudi skrbi za izvajanje dejavnosti, ki: „dvigujejo kvaliteto življenja in zmanjšujejo uporabo prepovedanih drog in s tem škodljive posledice uživanja prepovedanih drog.“ (ZPUPD, 6. člen)

Težnja po reguliranju prebivalstva je jasno izražena prek prepovedi, kjer so droge, za katere se domneva, da so nevarne, prepovedane. V zakonskih aktih se vzpostavi binarna opozicija kvalitetnega življenja, ki ga je potrebno spodbujati, in uporabe prepovedanih drog, ki imajo škodljive učinke ter logično zmanjšujejo kvaliteto življenja in 'primerno socialno stanje ljudi'. Zadnji kriterij je ambivalenten, saj ni nikjer eksplicitno definiran, hkrati pa eksplicitno vpeljuje biopolitični moment normalizacije populacije v samo suvereno prepoved. Droga in kvalitetno življenje, torej življenje, ki ga je vredno živeti, si stojita nasproti. Drug drugemu sta tuja, za oba ni prostora, vzpostavlja se izključujoči odnos mi – oni (kjer pa lahko 'oni' po rehabilitaciji zopet postanejo del 'nas'). Hkrati s tem je seveda uporabnik drog tisti, katerega kvaliteta življenja je resno ogrožena ter potrebuje zdravljenje in socialno pomoč.

Prepovedane droge je dovoljeno uporabljati v izključno utilitarne namene, ki bodisi služijo zdravljenju bodisi akumulaciji vednosti in razširjanju znanja – droga se lahko razširja zgolj med pripadniki stroke, ki so v poziciji izjeme glede na pravilo. Kriterij, ki služi kot utemeljitev za prepoved je koncept zdravja³⁴ oziroma ogrožanje le-tega. Zdravje ni v lasti posameznika, ampak je, kot pravi zakonodajalec, predmet družbene regulacije, usmerjanja, kanaliziranja in spodbude. Deluje kot molarna instanca, sečišče oblastnih mehanizmov, strokovnih mnenj in kot splošna vrednota.

Zakonodaja samega uživanja sicer ne prepoveduje, je pa kazniva posest (ZPPPD, 33. člen), kriminalizirana prodaja, proizvodnja, omogočanje uporabe in dajanje droge

³⁴ Beseda zdravje je v dominantnem diskurzu Svetovne zdravstvene organizacije definirana kot: „Stanje popolnega/celostnega [complete] fizičnega, mentalnega in družbenega blagostanja in ne samo odsotnost bolezni ali slabosti.“ (Constitution of the WHO 1946, preambula) Kriterij popolnosti predstavlja najbolj viden biopolitični element te definicije. Ne smeš biti samo ne-bolan, biti moraš tudi najboljši, kot si lahko; gre za težnjo nenehnega izpopolnjevanja človekovega potenciala v okviru ideologije napredka, ki naj bi pomenil izboljševanje človekovega obstoja.

(KZ-1, člena 186 in 187). Pri tem sicer ni najbolj jasno, kako lahko posameznik drogo uživa, ne da bi jo hkrati tudi že imel v posesti. Izvajanje represivnih ukrepov, ki zakon uveljavljajo, je sicer selektivno, večja strpnost naj bi vladala do uporabe in preprodaje marihuane (Kvaternik Jenko 2004, 66), kar kaže na večjo družbeno sprejemljivost te droge.

Kot izjema nad pravilom ima medicina skupaj z znanostjo monopol nad drogo, kar ta dva akterja postavi v privilegiran položaj; za njiju se namreč meni, da sta dovolj usposobljena, da s prepovedanimi drogami ravnata in njihovo uporabo pod posebnimi pogoji dovolita tudi širši populaciji. Skladno s tem je medicina tista, ki na področju drog vleče ločnice med drogo in zdravilom, uporabo in zlorabo,³⁵ boleznijo in zdravjem. Definira pa tudi kriterij odvisnosti, le-to klasificira kot bolezen in ta pojav spravi pod svoje okrilje: „Medicina si z opravičilom, da vse to počne v imenu zdravja, krepi moč znotraj politike do drog.“ (Kvaternik Jenko 2004, 103) Sama definicija odvisnosti kot bolezni hkrati za uporabnike drog vsaj do določene mere pomeni odvezo odgovornosti: „Kot pravi Schaler (1985), do danes ni empiričnih dokazov za to, da droge povzročajo uporabnikom izgubo nadzora nad njihovim vedenjem ali ravnanjem [...] odvisnosti ne povzroča droga, ampak ravnanje z njo. So določena dejanja, ki ne pripeljejo v odvisnost, in so ravnanja, ki neposredno peljejo v odvisnost.“ (ibid.)

Pri tem sta tudi koncepta zdravja in bolezni v veliki meri kulturno pogojena in zakoreninjena v družbeni realnosti. Nista nevtralna, ampak politična pojma, medicina pa ni nevtralna, temveč zainteresirana znanost, ki proizvaja zainteresirano vednost, in je hkrati instanca, ki ta pojma konstituira in med njima vleče mejo. Če je namreč bolezen definirana kot odstopanje od normalnega delovanja telesa, je sam koncept normalnega pojem, v katerem se združujeta povprečje in idealno stanje, h kateremu moramo stremeti: „Normalno se razume kot tisto, kar je prav in primerno. Prizadevanje, da se vzpostavi kako normalno stanje, so zato pogosto prizadevanja za povratkom določenega stanja, statusa quo, ki smo ga pred tem izgubili ali ga še nismo niti dosegli.“ (Ule 2003,

35 Tako se lahko prebere, da je droga zdravilo, če jo uporabljamo v skladu z zdravnikovimi navodili, da pa postane droga, če jo uporabljamo po lastni presoji (Kastelic in Mikulan 1999, 15), torej brez blagoslova strokovnjaka. Zloraba drog se lahko definira: kot čezmerno in stalno uporabo zdravil in mamil brez 'potrebe' (Berkow 2000, 32), kot nevarno ali tvegano uporabo psihotropnih substanc (Substance Abuse) ali kot kontinuirano jemanje substanc, navkljub negativnim posledicam (Dorland in Newman 1985, 8; Kastelic in Kostnapfel Rihtar 2002, 130), pri čemer se zadnja opredelitev že približa definiciji odvisnosti. Zloraba drog se tudi definira v opoziciji do zmernega uživanja drog, pri čemer je za zlorabo značilna motenost telesnih in duševnih funkcij – pojavila naj bi se *avšasta veseljaškost*, izguba mere za *dostojnost*, zanemarjanje družbenih obveznosti (Milčinski in drugi 1986, 13). Termin zlorabe je tako kulturno definiran in pogojen z moralnimi normami.

30) Hkrati s tem se je medicinska praksa v zadnjih dveh stoletjih, po pojmovanju Foucaulta, spremenila iz modela, ki se je oziral k zdravju in je upošteval življenjski stil bolnika in njegovo pojmovanje bolezni, v model, ki se ozira k normalnosti, torej *modelu norme*, kjer medicina sprejme zadolžitev za določanje teh norm (Ule 2003, 17), obenem pa je preučevanje bolezenskega individualno omejeno in depolitizirano – preučuje se npr. nasilne in patološke posameznike, ne pa družbenih skupin – bolezen je individualen problem (ibid., 32-33). Posameznik se mora tako prilagoditi družbenim imperativom, se samodisciplinirati.

Bolezen in njeni simptomi so sicer kulturno pogojeni že v smislu, da so identificirani kot taki, kot nezaželeni, nato pa pripisani svetu naravnega, 'objektivnega'³⁶ (ibid., 62). Ideološki moment leži v tej premestitvi kulture v naturo, v procesu naturalizacije. Odklon je tako naenkrat patologija, ki ima objektivni izvor – homoseksualec je tako lahko bil obravnavan kot odklon od heteroseksualnega stanja človeka, ki je, kot prevladujoča kulturna norma, videna kot znak normalnega, ki *je* naravno in *je* pravilno. Povedano drugače: „Fizični simptom je jezik; telo je reprezentacija; medicina je politična praksa.“ (Turner v Ule 2003, 63)

Foucault je o azilih za norce 19. stoletja zapisal, da so to prostori čiste morale, mikrokozmos, v katerem so simbolno zastopane vrednote meščanske družbe – azil je zastopal veliko kontinuiteto družbene morale, kjer se je medicina preobrnila v pravico in terapijo v represijo, zdravnik pa je svojo avtoriteto izvrševal le v kolikor je bil že od vsega začetka oče, sodnik, družina in zakon (Foucault 1998, 215-237). Družbeno-moralna zainteresiranost medicine se tako pokaže retroaktivno, ob premikanju temeljnih ideoloških usmeritev – tako je npr. diagnostični statistični priročnik o duševnih motnjah leta 1987 iz liste duševnih motenj umaknil kategoriji nevroze in homoseksualnosti (Lešnik 1998, 270).

Zdravje je tako partikularno definirana³⁷ in nato posplošena dominantna družbena vrednota (Ule 2003, 44-46), ki je hkrati norma: „Medtem ko se je prej pravica do zdravja razumela kot načelo, da imajo ljudje *pravico* biti bolni in prejmati ustrezno

36 „Že samo definiranje kakega obnašanja kot bolezni in sama definicija bolezni kot nekega nezaželenega stanja telesa ali duha nas privede k spraševanju o tem, *kako in kdaj* naj rešimo opisani problem, ne pa k vprašanju, *če* naj ga sploh rešujemo.“ (Ule 2003, 242)

37 „Pozabljamo, da ta ideologija [zdravja] povzema in idealizira določene predstave, razmisleke, vrednote, ki so predvsem značilni za srednji razred,“ (Ule 2003, 47) Pri tem britanski raziskovalci ugotavljajo, da je implicitna norma pri diskurzu o zdravju v zahodnih družbah mlad, belopoltn, zaposlen moški iz srednjega ali višjega sloja (ibid., 48).

zdravljenje, se danes razume predvsem tako, da imajo ljudje naenkrat *dolžnost* biti zdravi.“ (Pierret v Ule 2003, 42; moja kurziva) Sodobna družba je družba medikaliziranega življenja, kjer je enačenje dejavnikov tveganja z vzrokom bolezni (kajenje in pljučni rak) pripeljalo do vdora medicine v vse širše območje socialnega življenja in kjer se 'zdrave' ljudi poziva, naj venomer skrbijo za svoje zdravje (Ule 2003, 47, 55) – v njihovo dobro se jih poziva, naj se podvržejo strogi disciplini, kar seveda pomeni povečanje nadzora nad posameznikom: „Medicina je s tem postala glavna institucija družbenega nadzorovanja in je potisnila na rob tradicionalne institucije družbenega nadzorovanja kot sta religija in pravo.“ (ibid. 237) Gre za nadzor, ki je v osnovi biopolitičen – regulira, usmerja posameznika, odsvetuje, klasificira, stigmatizira in priporoča – posameznik naj bo zdrav, samodiscipliniran, sposoben odrekanja, aktiven, v dobri kondiciji in na vrhuncu svoje moči, ideal je mladost, krepko in močno (torej produktivno) telo, za katerega moramo nenehno skrbeti, da takšno tudi ostane. Nenazadnje pa se zdravje in bolezen v družbenem smislu vse bolj povezujeta tudi z zmožnostjo oziroma nezmožnostjo za delo (ibid., 71).

Vendar pa je hkrati sama prepoved drog, z izgovarjanjem na paternalistično skrb po varovanju zdravja, glede na svoje utemeljitveno stališče arbitrarno pogojena – če je po podatkih Inštituta za varovanje zdravja leta 2007 za posledicami prepovedanih drog umrlo 60 ljudi³⁸ (Šemerl Šelbl 2008), pa je po podatkih statističnega urada leta 2007 za posledicami transportnih nesreč umrlo 319 ljudi (Statistični urad). Debelost nekateri omenjajo kot enako nevarno kot kajenje (Dnevnik 2009), ki naj bi v letu 2000 zahtevalo več kot 3000 življenj (Slovenska zveza za tobačno kontrolo 2008). A če morda kdo razmišlja o prepovedi cigaret, pa nihče ne razmišlja o prepovedi prometa, ali zakonu, ki bi legaliziral samo zdravo prehranjevanje. Predstavljanje tveganja s strani drog je tako nesorazmerno glede na druge nevarnosti. Značilnosti takšnega selektivnega vrednotenja in percepcije nekega pojava bodo podrobneje opisane v naslednjem poglavju.

Rezultat prohibicije drog je tako stanje, ki omogoča dovršitev zakona, saj se prek kršitve in posledično njenega sankcioniranja, če je seveda odkrita, zakon izpolni. Nadaljnja razširjenost uporabe drog v družbenem življenju, prepovedi navkljub, pomeni obstoj polja antagonizma med zahtevo dominantne oblastne instance in skupino ljudi, ki si jih ta instanca (država) hoče podvreči, nad njimi dominirati prek vplivanja na njihova

³⁸ Vzrok smrti je največkrat prevelika količina prepovedane droge v telesu – 'overdovz', kar pa je tesno povezano prav s prepovedjo drog, saj uporabnik zaradi ilegalnega statusa droge in njene nepregledne prodaje ne ve, kaj kupuje.

delovanja. Droge so, kot terorizem, primer ventila družbenega nezadovoljstva in 'sovražnika, ki nikoli ne umre': „Droge so primeren družbeni sovražnik, pravi Žid, ki ga je ravno toliko, da ga nikjer ni in je prav zato lahko 'povsod zraven'. Deluje ilegalno, obrača ogromne denarje, zastruplja družbeno telo, uničuje naše otroke, ubija nedolžne žrtve, organizira izmečke družbe itd.“ (Lukšič 1992, 75) Kriminalizacija drog širi področje uporabljanja metod nadzora prebivalstva (npr. hišnih preiskav, prisluškovanja telekomunikacijam, odpiranje pošte), ki so v normalnem, ne-zločinskem kontekstu nesprejemljive (gl. npr. ZKP-UPB4, mdr. člene 149a, 149b, 150, 214 in 215; Apap 1993, 197), uporabnike drog pa postavlja v neenak, stigmatiziran položaj napram drugim državljanom.

Glede suverene prepovedi drog lahko tako za zdaj postavim naslednje delne sklepe: Prepoved drog je povezana z imperativom ohranjanja javnega zdravja, odločanje o tem zdravju je v rokah suverena, suveren pa je funkcija, ki jo zasedajo predstavniki državnega aparata, v katerem igra medicina pomembno usmerjevalno vlogo.³⁹ Zdravje je hegemonski označevalec, ki predstavlja Univerzalno⁴⁰ (ali pa vsaj neposredno pot do njega) za katerega se kot takega meni, da je cilj sam na sebi (zdravje = dobro, polno, harmonično življenje). Koncept zdravja je politično določen in v bližnji povezavi z biopolitičnimi imperativi, ki narekujejo reguliranje prebivalstva v stanje čim večje produktivnosti, in se predstavlja kot javno dobro in kot nekaj, kar je v korist nas vseh. Je sečišče, okoli katerega se artikulirajo oblastni posegi. Če je zdravje namreč v korist vsakega od nas in hkrati nas vseh ter je povrh še družbena dobrina, si država kot bio-oblast privzame pravico nad njenim razpolaganjem, psiho-fizično stanje posameznika po-družbi in nacionalizira, ga vpiše in artikulira kot element in spremenljivko v agregatu. Posamezniku neko dejavnost prepove (represivni pol) in ga spodbuja k dejavnostim, ki ga bodo spravile v zeleno stanje (produktivni pol). Prepoved drog je pri tem dvojno arbitrarna.⁴¹

Pri uporabi drog je na delu vsakokratno implicitno dejanje upora, nepokoravanja

39 „Mnenje medicine je družbeno pomembno in ima veliko družbeno avtoriteto. To se je videlo tudi ob neuspešnem referendumu ob predlogu Zakona o umetni oploditvi samskih žensk v Sloveniji pomladi 2001. Čeprav so zdravniki v javnih razpravah nastopali z argumenti, ki presegajo njihovo strokovno usposobljenost, z razlogi, ki so domena predvsem družboslovnih strok, sociologije, psihologije – npr. o vlogi biološkega in socialnega starševstva ali o posledicah pluralizacije družinskih oblik – so jim ljudje verjeli in so brez zadržkov sprejeli njihove argumente.“ (Ule 2003, 239-240)

40 Za več pojasnil o konceptu in relaciji med univerzalnim in partikularnim gl. naslednje podpoglavje.

41 Dvojno, ker: prepoved neizbežno zadeva samo nekatere grožnje zdravju, ne pa vseh (npr. prometa, prehranjevanja, socialnih neenakosti itd.) in ker same droge na arbitrarni točki deli na prepovedane in dovoljene (npr. tobak, alkohol, kava, čaj).

želji suverena, zanikanje oblasti. To najpogosteje ni artikuliran boj ali upor, je bolj izvajanje neke prakse, pri čemer se prepoved odmisli ali pa (bolj ali manj uspešno) potlači. Glede na naravo prakse nepokoravanja suvereni prepovedi, lahko droga potencialno zasede mesto v procesu politične osvoboditve/emancipacije.⁴² Kako se lahko to zgodi, bo opisano v naslednjem podpoglavju.

3.3 Partikularno kot singularno in osvoboditev

Prepovedana droga ne pridobi potencialnosti predstavljanja politične osvoboditve zaradi njenih učinkov ob uporabi. Ti učinki so lahko emancipatorični oziroma osvobodilni v ontološkem smislu, v pomenu osebne preobrazbe posameznika in njegovih nazorov (nastop tovrstne osvoboditve seveda ni nujen, raba droge je lahko povsem instrumentalna v okviru dominantnih kulturnih vzorcev). Potencial prepovedanih drog kot elementa v politični osvoboditvi izhaja iz preprostega dejstva njihove prepovedi, ki pomeni omejevanje polja uresničevanja neke partikularnosti, prepovedi nekega načina biti. Na tem mestu grožnje obstoja partikularne identitete nastopi, po Laclau, element *univerzalnega*. Vendar pa je potrebno, preden se lahko to izjavo sploh razume, najprej narediti ovinek ter razumeti razliko in povezanost med partikularnim in univerzalnim.

Ena izmed glavnih značilnosti partikularnega namreč je, da je le eno izmed mnogih partikularnosti, od katerih se *razlikuje*, kar pomeni, da partikularno obstaja in se izoblikuje zgolj znotraj odnosov nekega *konteksta*, univerzalnega, v katerem se prek razlike sploh lahko definira kot tako (Laclau 1996, 27). Identiteta partikularnega je tako v odvisnosti glede na druge partikularnosti, na preostali kontekst. Jaz in ti nisva eno in četudi si deliva enake poglede, nisva ista; sva dva.⁴³ To seveda tudi pomeni, da, paradoksalno, sama razlika postane tisto *skupno* partikularnemu. Pogoj za to najino razliko pa je seveda, da oba obstajava – razlika, kot tudi enakost, namreč ne obstaja sama zase, ampak se definira v odnosu med obstoječimi stvarmi in koncepti.

Toda prav ta skupna značilnost razlike kot konstitutivnega elementa

42 Razlika med emancipacijo in osvoboditvijo je kvalitativna razlika istega procesa. Medtem ko emancipacija pomeni pridobitev enakopravnega položaja znotraj nekega sistema (npr. volilna pravica žensk), pa je osvoboditev radikalnejša, saj ne zahteva enakopravnosti, ampak izhod iz trenutnega sistema razmerij, ki enakopravnosti ne more zadostiti že po sami definiciji svojega ustroja (črnci ne morejo pridobiti enakih pravic v sistemu apartheida, saj ta sloni na rasni razliki).

43 Tu se implicitno sklicujem na diskriminanto telesa kot fizične meje človekove biti. To prepričanje je kulturno pogojeno in splošno sprejeto v vsakdanjih okoliščinah. Uporabljeno je kot primerjava in nima namena podajati ontološke trditve.

partikularnega s seboj prinaša problem: kako namreč definirati samo univerzalno, torej meje konteksta, ki te razlike zaobjema in omogoča? Če se namreč univerzalno definira prek svoje razlike od partikularnega, samo postane del tistih razlik, ki naj bi jih zaobjelo in jim omogočilo, da se sploh mislijo kot razlike (ibid., 37-39). Ker torej princip razlike, ki določa partikularnost, ne more biti neposredno (pozitivno) reprezentiran (saj je pogoj za diferencialno reprezentacijo), lahko univerzalni moment posredno nastopi le prek *subverzije partikularnega*. To pomeni, da neka partikularnost začasno, prek oslabitve svoje navezave na to, kar označuje, prevzame funkcijo reprezentacije univerzalnega, zasede mesto *praznega označevalca*⁴⁴ – označevalca brez označenca (ibid., 53). Če pa partikularno prevzame funkcijo zastopanja tega, kar je skupnega vsem partikularnostim iz tega sledi, da je vsaka taka reprezentacija v končnem smislu nezadostna, nezmožna v popolnosti izraziti razliko kot tako (ibid., 39).

Univerzalno, ki omogoča partikularno, pa obenem stoji tudi kot ime za tisto, kar partikularnosti v nekem smislu manjka: „Totalnost je nemogoča, a hkrati zahtevana od partikularnega: v tem smislu je [totalnost] prisotna v partikularnem kot tisto, kar je odsotno, kot konstitutivni manko, ki neprestano sili partikularno, da je več kot je, da prevzame univerzalno vlogo, ki pa je lahko le prekerna in neprešita.“ (ibid. 15). Univerzalno je tako mišljeno tudi kot *želja* po univerzalnem, ki se manifestira kot '*odsotna polnost*', ideja same polnosti (ibid., 15), ki naj bi dovršila partikularnost – na družbenem ali pa osebnem nivoju se zmeraj išče dovršitev, zaokroženost, pojasnitev družbe kot sistema, sebe kot določenega bitja. Želja po pridobitvi univerzalnega je želja po dovršitvi, a tega, kar bi lahko dovršilo, ne poznam – čutim praznino, a ne vem, kaj bi jo lahko zapolnilo, zato jo prav zaradi tega lahko začasno zapolni karkoli. Univerzalno je tako predvsem negativen in ne pozitiven oziroma konstruktiven termin; izraža se prek praznih označevalcev, konstitutivna principa partikularnosti pa sta *razlika* in *ne-celost*. A na kakšen način se to abstraktno pojmovanje partikularnega in univerzalnega odraža v družbenem?

„Politika je možna, ker se konstitutivna nezmožnost družbe lahko reprezentira samo skozi produkcijo praznih označevalcev.“ (ibid., 44) Negativna kvaliteta univerzalnega je odraz *nezmožnosti* nastopa univerzalnega v vlogi pozitivnosti oziroma družbene nezmožnosti samooznačitve. Univerzalno v pozitivnem smislu bi pomenilo nastop čiste resnice, popolno razkritje družbene podlage, na kateri počiva utemeljitev

44 Za grafično ponazoritev procesa produkcije praznih označevalcev gl. Prilogo A.

razlik, zapolnitev manka v partikularnem ali pa nastop dogodka, ki bi pomenil radikalno spremembo, popoln prelom s prejšnjo ureditvijo. V vseh teh primerih bi pojma univerzalnosti in partikularnosti izgubila svoj smisel: „Če bi bila [družba] homogena ne bi izginila samo univerzalnost, ampak tudi sama distinkcija univerzalnosti/partikularnosti.“ (ibid., 56) Če obstoj partikularnega sloni na obstoju konteksta, pa na hrbtni strani smiselnost obstoja univerzalnosti sloni na obstoju partikularnosti. Resničen nastop univerzalnega v pozitivnem smislu bi pomenil identiteto partikularnosti in univerzalnega (partikularno = univerzalno), šlo bi za trenutek dovršitve partikularnosti, trenutek, ko z univerzalnim nastopi tudi konec zgodovine.⁴⁵

Družba je prav ne-cela in zato sestavljena iz partikularnosti, delov celote, a te celote ni mogoče dokončno konceptualizirati oziroma se začasno konceptualizira prek subverzije partikularnosti v privilegiran objekt zgodovine, ki naj bi omogočil osvoboditev človeštva: delavski razred, prosti trg, bog itd. In seveda se po drugi strani prek radikalizacije transformirajo tudi partikularnosti, ki so videne kot znak za tisto čisto negativiteto, ki onemogoča družbeno realizacijo. Pri različnih skupinah se kot takšni lahko med drugim (našteti so tipični primeri) pojavijo: totalitarizem, fašizem, nacizem, Hitler, neoliberalizem, komunizem, Amerika, tujci itd. Pri produkciji praznih označevalcev gre tako za proces, ki je analogen nekemu drugemu pojavu: tako kot je zlato neka partikularna snov, ki prek različnih procesov dobi funkcijo zastopanja vrednosti, dobi prazni označevalec funkcijo zastopanja tiste 'odsotne polnosti' nebivajočega univerzalnega, ki manjka (ibid., 42).

45 Ko Francis Fukuyama v svojem eseju konec osemdesetih let ob napovedanem zlomu režima Sovjetske zveze govori o tem, da je morebiti zdaj, ko kot edina hegemonika politična možnost na mednarodnem prizorišču ostaja liberalizem, napočil konec zgodovine (Fukuyama 1989), tiči v tej izjavi zanimiva zadrega. Človek naj bi sicer po Fukuyami dosegel najvišjo stopnjo svojega ideološkega razvoja (liberalizem, kot ga pojmuje Fukuyama, s svojim modelom prostega trga naj bi pomenil najvišjo možno obliko človeške družbe), vendar pa Fukuyama o tem koncu lahko govori prav zato, ker se v realnosti ideja ni dokončno materializirala. Ostaja ideal, partikularnost, ki se predstavlja kot možnost izpolnitve univerzalnega, torej stanja kjer politika izgine in ostaja samo še 'apolitično' tehnično izračunavanje ekonomskih spremenljivk in znanstvenega raziskovanja, pri tem pa se hkrati pozablja, da je sama oblika prostega trga partikularno politično določena in da vzdrževanje takšnega sistema zahteva državne intervencije (to se posebej vidi v času ekonomskih kriz). Liberalizem, ki ga zagovarja Fukuyama, in ga idejno locira v razvitih tržnih ekonomijah zahoda, je *prazni označevalec*, partikularnost, ki prek hegemonike delovanja poskuša predstavljati kot tisto univerzalno. Diskrepanca med idealom in realnostjo v teh liberalnih družbah (npr. razizem) se predstavlja kot ostanek predmodernih tradicij, Fukuyamov argument pa se vseeno znajde v enaki zagati kot njegovi religijski in marksistični predhodniki: liberalizem (revolucija, božja država) je tu, emancipacije pa (še) ni. Še pet let, pa bomo morda tam.

Željo po univerzalnem se lahko primerja z Lacanovim *objektom a*, parcialno stvarjo mojega interesa, za katero upam, da v sebi pod površino skriva nekaj dragocenega (Hribar 1995, 463), ki me bo morebiti izpolnilo. Objekt *a* je funkcija ne-celosti subjekta, manka, ki je zanj konstitutiven, tako kot je za partikularno konstitutivno, da je prav partikularno in ne vse – univerzalno. Pri tem je objekt *a* kot funkcija hkrati tudi projekcija – tisti, za katerega mislimo, da ima *a*, torej presežek, ki omogoča izpolnitev, le-tega nima (ibid., 464), saj *a* v objektu identificira prav naš želeči pogled. Ne najde *a* nas, mi vedno znova iščemo njega. Iščemo pa smisel in izpolnitev biti, človeka, družbe: „Falos je ime za smisel biti: za smiselnost (vsega) bivajočega v njegovi biti. Po falosu bivajoče v celoti ni kaos, temveč je kozmos. Naj bi vse, kar je, bilo povezano, namreč po mreži simbolnega reda, v konsistenten, lepo urejen red.“ (Hribar 1995, 476) Ker pa se manko biti, neizpolnjenost, nahaja prav v subjektu in ne v objektu, ki je investiran z mojo željo, je objekt *a* kot funkcija, ki izraža odsotnost, funkcija, ki ji je usojeno, da spodleti.

Razkritje smisla in nastop univerzalnosti v pomenu, kot je bila obravnavana, torej rezultira v izničenju subjekta in partikularnega – prav zaradi tega se razsvetljenje dovrši v molku, saj beseda ne zadostuje, je odveč, ko vse sovpadе. Vse je namreč tu, je Eno, beseda pa ni To, ampak je vselej prav znak za nekaj Drugega.⁴⁶ Imetje smisla pomeni hkrati tudi imetje ne-smisla, pomeni razkroj simbolnega – v tem pogledu je inherentna spodletelost objekta *a* (in posledično tudi poskusa definiranja univerzalnega) produktivna, saj preprečuje izginotje subjekta: „Ker je smisel kot pomen vedno smisel drugega (odvisen je torej od tega, kako nas bo slišal in razumel ta drugi), tako da je v jedru simptoma vedno ne-razumljivi ne-smisel, ni mogoče ozdraviti s tem, da bi postali gospodar smisla, namreč smisla tistega, kar pravi označevalec. Sintom je nezavedni način, kako se kljub vsemu izmaknemo nič in s pomočjo nezavedne vednosti izberemo raje nekaj kot nič: simptom.“ (ibid., 527)

Na tem mestu se lahko vrnem na začetno trditev, ki je bila pravzaprav v funkciji vprašanja: kako se namreč na mestu grožnje obstoja partikularne identitete vzpostavi moment univerzalnega? Želja po univerzalnem, ki najprej pomeni odsotnost univerzalnega, se na področju družbenega konflikta na različen način manifestira tako na strani tistega, ki zapoveduje, kot na strani tistega, ki se prepovedi upira: „V

46 „Hegel to pove zelo natančno – pojem naredi, da je stvar tu, čeprav je ni tu.“ (Lacan v Hribar 1995, 445)

antagonističnem odnosu je tisto, kar deluje na negativnem polu določene identitete, konstitutivno razklano. Vsa njegova vsebina izraža splošno negativiteto, ki ga transcendirata. Iz istega razloga tudi 'pozitiven' pol ne more biti reduciran na njegovo konkretno vsebino: če je tisto, kar mu nasprotuje, univerzalna forma negativitete kot take, mora ta [pozitivna] vsebina izražati [...] univerzalno formo polnosti ali identitete.“ (Laclau 1996, 14) Demonstracije aktivistov proti režimu, ki zapira novinarje, so sicer partikularen upor proti odvzemanju svobode, a hkrati videne tudi kot splošen način osvoboditve, upor proti nekemu sistemu represije nasploh. Ta perspektiva seveda predstavlja pogled strani, ki se hoče osvoboditi zapiranj identitete, ki jo vnaša prepoved. Sama prepoved pa se istočasno izvaja prav v imenu partikularnosti, ki hoče postati, oziroma verjame, da lahko izrazi tisto univerzalno, ki manjka.

Vsak partikularen boj tako izraža splošno formo antagonizma proti procesu zapiranja in prilaščanja neke identitete, njeno subsumpcijo pod okrilje neke partikularnosti. In če prepoved prek njenega doslednega upoštevanja obljublja izpolnitev (to *je* to), pa tisti, ki ga prepoved zadeva, lahko odgovori z negacijo gospodarjevega pojmovanja izpolnitve (to *ni* to) in tako zavrne poskus zapiranja identitete. In prav na tem mestu, kjer je najstvo nezmožno prekriti dejstvo, vznikne misel – misel, ki se pojavi prav na razpoki spodletelega procesa simbolizacije in ki poudarja prav neodpravljlivi preostanek, ki ne more priti pod okrilje najstva – preostanek, ki pomeni več kot obljubljena celota, ki vedno prihaja, a ni nikoli zares tu.

„Droga [je] element političnega razmerja. Prek nje potekajo ključna hegemonika razmerja moči, ki so potrebna za konstituiranje politike.“ (Kvaternik Jenko 2004, 5) Če je zakon izid boj za prevlado, izraz hegemonije nad družbenimi vrednotami, pa je hkrati tudi orodje, ki podvrženemu zapoveduje, naj svojo identiteto uskladi s hegemoniko situacijo. „Uživanje drog je zelo redko politično *dejanje* [...], je pa še zmerom politično *vprašanje*.“ (Flaker 2002a, 45-46) Uživanje oziroma uporaba prepovedanih drog je, ne glede na namen uporabe (za zasebni užitek, introspekcijo ali pa protest), vedno tudi političen problem, saj pomeni neposredno ali pa posredno nasprotovanje suvereni prepovedi in zavrnitev biopolitičnega kriterija zdravja kot upravičevalca paternalizma.

Biopolitika je način izvajanja ideologije napredka, ki, kot princip gibanja od nižjega k višjemu (Sruk 1995, 219), skozi proces izpolnjevanja nekih kriterijev obljublja nastop univerzalnega. Ideja napredka nujno pomeni, da celost družbe še ni dosežena, se pa proti njej nenehno pomikamo. Napredek, želja po nastopu univerzalnega je abstraktna, ontološka želja, ki jo, kot je bilo povedano že prej, zmore zasesti nek določen partikularni interes, ki se predstavlja kot nosilec univerzalnega (družba, proletariat, prosti trg, denar, religija, nacionalna država, EU, zdravje). V družbeni realnosti je izbira praznega označevalca, ki bo simboliziral manko in obljubil njegovo zapolnitev, odvisna od družbenih razmerij – označevalec vznikne kot rezultat boja za hegemonijo, idejno prevlado, ki bo neko partikularnost predstavila kot dejavnik univerzalne osvoboditve (Laclau 1996, 42-44, 53).

Vendar pa pri partikularnosti, ki zasede mesto praznega označevalca in pri svoji totalizaciji obljublja nastop univerzalnega, ravno ne gre za izpolnitev manka v drugih partikularnostih, ampak za poskus njihovega izbrisa prek zahteve po prevzemu identitete hegemonске partikularnosti.⁴⁷ Operacija je namreč (že vedno bila) spodletela, saj proces meri na totalizacijo ideje in ne na dopolnitev partikularnosti. Četudi bi se prek totalitarizma partikularnost razširila čez celotno družbeno telo, bi sama v sebi še vedno ostala prav to, kar je bila od začetka – neizpolnjena partikularnost. Možnost univerzalnosti, ki bi resnično lahko omogočala dovršitev partikularnosti, se namreč ne more širiti prek hegemonije ali sile, saj govori sama zase: „Ta zaklad pa imamo v lončenih posodah, da bi bila ta presežnost moči Božja [univerzalna] in ne iz nas [partikularna].“ (Pavel v Badiou 1998, 57). Morebiten trenutek univerzalnosti se dovrši v krhkosti in slabotnosti, ki za svoj argument ne potrebuje prisile in ne izbriše partikularnosti, ampak jo prav dovrši.

Pri poskusu totalizacije partikularnosti na celotno družbeno telo prek izvajanja

47 Ta pozicija ustreza Lacanovemu konceptu diskurza Gospodarja. Lacanov matem, ki ponazarja način, kako konceptualizirati družbeno vez (diskurz) sestoji iz štirih elementov: S_1 kot označevalec – gospodar, S_2 ki predstavlja vednost, $\$$ predstavlja zaprečeni subjekt (spodletelost popolne identifikacije z označevalcem-gospodarjem), a pa pomeni presežni užitek, tisto, kar je pri simbolizaciji v diskurzu iz tega izpuščeno (za podrobnejšo razlago gl. Hribar 1995 491-500 in Bracher 1994). Pri diskurzu Gospodarja je proces naslednji: hegemonška partikularna ideja, S_1 , je dejavnik, ki se naslavlja na drugega, vendar na način, da razumetje naslovljenega sporočila zahteva popolno priznanje avtoritete govornika. Pri tem del, ki je izvržen iz simbolizacije, ostaja manko, ki onemogoča univerzalizacijo in je hkrati tudi vzrok (resnica) želje Gospodarja, o čemer pa on, popolnoma identificiran z označevalcem-gospodarjem ne ve nič – Gospodar ne ve, zakaj je dejavnik zapolnitve manka (univerzalizacije) prav ta označevalec, smisel biti mu je odvzet, vzroka svoje želje ne pozna.

funkcije suverenosti, ki se v obravnavanem primeru nanaša na prepoved drog, je na delu paternalizem, ki hoče voditi tiste, za katere misli, da naj bi vodenje potrebovali. Osvoboditev pa sloni prav na zavračanju paternalizma, kjer nekdo s privilegirane pozicije vednosti drugemu, ki ga ima v oblastnem odnosu dominacije, zapoveduje, kaj je 'dobro' zanj. Drugemu se odreka status subjekta, simbolizacija sveta in življenja je v rokah Gospodarja, ki misli, da drugega pozna bolje kot pa on sam sebe, kar pa ni nič drugega kot forma gospostva. V imenu splošnega, ki ga zastopajo partikularni interesi, je človeku odvzeta možnost avtonomije.

Droga lahko element v osvoboditvi postane tedaj, ko protest ne bo več zahteva po premiku meje prepovedanega/dovoljenega saj takšna zahteva reproducira sistem gospostva in ostaja ujeta v logiko Gospodarja. Element osvoboditve droga postane, ko se pri protestu zahteva pravica do odgovornosti, da to mejo (pa naj bo implicitna ali pa eksplicitna) artikulira subjekt sam. Gre za konstitutivno razklanost identitete o kateri govori Laclau, ko partikularni antagonizem hkrati izraža tudi splošno formo upora proti represiji in paternalizmu, ki skušata razlikam preprečiti, da bi bile razlike. Droga je tu resnično samo element procesa osvoboditve – ne gre več za drogo, gre za to, da prek zanikanja prepovedi, zakona, partikularnemu pustimo *biti* v svoji partikularnosti, da ga torej obravnavamo kot *singularno* – enkratno, posebno, izjemno (Sruk 1995, 303), ki samo nosi odgovornost za simbolizacijo svoje eksistence.

Partikularno je partikularno, v kolikor je ne-celo, v kolikor človek išče svoj smisel biti-v-svetu, v kolikor sem še vedno na nedokončani poti do tega, da bi bil to, kar naj bom. Partikularno pa je singularno, v kolikor je edinstveno in pri svoji dovršitvi odgovorno samo sebi in ni, kot misli prepoved, zamenljivo z drugim – je torej *ne-celo celo*: „Za drugega lahko v skrajnem, mejnem primeru tudi umrjemo, nikoli pa ne moremo umreti namesto drugega.“ (Hribar 1993, 279) Gospodar vse partikularnosti vidi kot iste – kot del istega procesa univerzalnega, ki ga je treba uresničiti; njihove razlike so navidezne in se morajo razrešiti na podlagi Istega. V njegovi želji izbrisati navidezne razlike s prisilo pa leži logika, ki jo Hribar opredeli kot zmoto vseh zmot metafizike: prepričanje, da lahko v imenu Resnice, ki me osvobodi kot posameznika, s silo osvobajam druge po svoji podobi (Hribar 1995, 56-57). Osvobajanje drugih s prisilo se za njih namreč ne izteče v stanje osvoboditve, ampak v odnos *podrejanja*.

Singularno pomeni prav afirmacijo razlike, ki partikularnosti ločujejo drugo od druge, priznanje njihove izjemnosti in s tem tudi nereduktibilnosti na nekaj drugega.

Videti partikularno kot singularno ne pomeni zapiranja, fiksiranja ali izolacije identitet, ampak puščanje avtonomije in odgovornosti posamezno-izjemnemu, da se dovršuje v svoji izjemnosti, samo zase ali pa skupaj z drugimi. In če videti drugega kot singularno pomeni pustiti drugemu biti, pa videti sebe kot singularno pomeni prevzeti breme polne odgovornosti tudi za svojo bit, odgovornosti, ki je ne moremo več preložiti na pravilo, ki bi jo prek zapovedi odpravilo.

Tako se izoblikujejo trije idealni tipi odklona od norme, ki nosijo tri generična imena: *ignoriranje*, *pogajanje* in *upor*. Pri ignoriranju se droga vzame, pravilo se odmisli, torej ne postavlja pod vprašaj, posameznik pa je lahko zaradi jemanja travmatiziran ali pa tudi ne (odvisno od stopnje ponotranjenja norme). Pogajanje je pozicija, ki postavlja pod vprašaj vsebino pravila, ne podvomi pa v nujnost njegovega obstoja – zahteva se lahko legalizacijo določenih skupin drog (npr. marihuane), oziroma se raven legalizacije premika in upravičuje prek načela preračunavanja škode in koristi – gre za postopek izbire pravega Gospodarja.

Upor, kot je pojmovan tukaj, pa v družbenem kontekstu ne vstopa v logiko Gospodarja – ne zahteva definiranja meje, ki naj zaobseže in določa partikularno, ampak vztraja na pojmovanju partikularnosti kot singularnosti in zahteva samo, da polje možnosti njenega uresničevanja ostaja odprto. Izpostavlja odgovornost, ki pa ne izhaja iz dolžnosti zakonu, ampak iz odgovornosti samega sebe *do* samega sebe, do tega, kar sem lahko in kako sem lahko. Ne sprejema, da obstaja (od zunaj zapovedana) pot, ki bi jo moral prehoditi do cilja, ampak vztraja na obstoju *prostora*; prostora potencialnosti, v katerem se pot in cilj vsakič znova konstituirata. Upor ne poseduje vednosti, ki bi jo širil, nima odgovora na vprašanja in ne prihaja z obljubo odrešujoče izpolnitve, ampak preprosto zavrača, da sila pomeni izpolnitev, da hegemonija lahko predstavlja univerzalno.⁴⁸ V tem smislu lahko prepovedana droga postane dejavnik v procesu politične osvoboditve.

⁴⁸ Na nek način podoben je pristop Norvalove, ki ga v svojem tekstu povzame Laclau: „Namesto inverzije partikularnega odnosa represije in zapiranja identitet, naj bo predmet inverzije tisti del partikularne situacije, ki je univerzalna: sama *forma* represije in zapiranja identitete kot taka.“ (Laclau 1996, 31). Za razpravo o univerzalnosti ter posledicah, ki jih prinaša zakon, gl. tudi Badioujevo interpretacijo pisma svetega Pavla (Badiou 1998).

4 Oznanilo stroke

Moti me denimo to, da na problem drog vselej gledamo izključno v okviru svobode in prepovedi [...] Droge moramo proučiti. Droge moramo poskusiti. Izdelovati moramo dobre droge – ki lahko povzročijo zelo intenzivno ugodje. Mislim da puritanstvo, ki je v veljavi, kar zadeva droge – puritanstvo, ki implicira, da smo bodisi za bodisi zoper – napačen odnos. Droge so zdaj del naše kulture. Enako kakor obstaja dobra in slaba glasba, obstajajo tudi dobre in slabe droge (Foucault 2007, 206).

4.1 Področje analize

Medicina uživa privilegiran položaj v družbenih razmerjih, ki se tičejo drog. Klasificira, opredeljuje, predpisuje, odsvetuje, priporoča in opravičuje. V tem poglavju bom poskusil artikulirati nekatere značilnosti dominantne oblike medicinskega diskurza, gledanega skozi teoretične nastavke biopolitične teorije. Moj osnovni delovni material tvorijo priročniki (in spremna beseda), katerih avtorji so pripadniki medicinske, natančneje psihiatrične stroke, namen teh publikacij pa je seznanjanje širše javnosti s tematiko drog (večinoma prepovedanih, obravnavajo pa tudi alkohol, tobak, zdravila ipd.). Analizirane so še nekatere druge publikacije in teksti, ki pripomorejo k lažji identifikaciji specifične modalnosti in naravnosti obravnavanih diskurzov.

Razlog za izbiro večjega števila priročnikov⁴⁹ korenini v dejstvu, da diskurzi, ki ga izrekajo avtorji niso popolnoma enotni ali homogeni (npr. glede stopnje odklonilnosti do substanc ali uživalcev), a vseeno na koncu izzvenijo podobno, pripadajo istemu sistemu tvorjenja izjav, isti *diskurzivni formaciji*.⁵⁰ Vendar pa, kot razkriva analiza, diskurz, kot celota izjav iz istega sistema formacije (ibid., 117), ni popolnoma koherentna celota, v njem lahko najdemo razlike ne samo med različnimi avtorji, nasprotujoče pozicije se lahko kljub dominantnemu načinu tvorjenja izjav mestoma zasledi znotraj posamičnega teksta. „Diskurzivna formacija torej ni idealni, nepretrgani in tekoči tekst, ki poteka izpod mnoštva protislovij in jih razreši v enotnost nekega koherentnega mišljenja [...] Prej je to prostor številnih razprtij; je celota različnih

49 Analizirani so naslednji priročniki: Trde droge-mehke droge? (Täschner), Mladostnik in droga (Kastelic in Mikulan), Droge in odvisnost (Auer), Droge v svetu in pri nas (Milčinski in drugi). Analizirana je tudi spremna beseda pripadnika stroke, zapisana v knjigi Kaj ko bi spregovorili o hašišu? (avtor spremne besede Polajner)

50 „V primeru, ko bi lahko med določenim številom izjav opisali podobni sistem disperzije, v primeru, ko bi med objekti, tipi izjavljanja, pojmi in tematskimi izbirami definirali regularnost (red, korelacije, pozicije in funkcioniranje, transformacije) bomo konvencionalno rekli, da imamo opravka z *diskurzivno formacijo*,“ (Foucault 2001, 42)

nasprotij, katere ravni in vloge je potrebno opisati.“ (ibid., 167) Različni avtorji se v svojih delih osredotočajo na različne segmente področja problematike drog in medtem, ko se nekaterih delov lotijo podrobno, druge omenijo bolj mimogrede – če se nekateri osredotočajo na področje preventive in vzgoje, se drugi ukvarjajo z odvisnostjo in pretresanjem o upravičenosti prohibicije. A čeprav opisujejo različne aspekte te problematike in se v nekaterih izmed svojih mnenj razhajajo, pa vseeno njihove izjave družijo podoben način artikuliranja, zamejitev, izključitev in usmeritev pogleda.

Analize teksta se lahko, idealno-tipsko gledano, loti na dva načina: nanj lahko gledamo kot na izraz genija v individu, ki ustvarja delo in ki tako predstavlja tudi izvir izrečenega diskurza. Takšno videnje je izraz pretiranega poenostavljanja, saj se individu ne more ločiti od diskurzov in družbe, ki ga obdaja – pojem popolnoma neodvisnega avtorja, ustvarjalnega individu je protislovje samo po sebi – avtor piše za predpostavljenega nekoga, jezik in načini njegovega spravljanja v izjave so predmet družbenih diskurzivnih praks. Po drugi strani Foucault razume avtorja kot *funkcijo*, kot: „Princip zbiranja diskurza, kot enoto in izvor njegovih pomenov, kot stečišče njegovih koherenc.“ (Foucault 1991, 10) Avtor je mesto, ne primarno kreativnosti, ampak prej specifične subjektne pozicije, s katere se lahko realizirajo določeni tipi izjav. Seveda oba idealna tipa pojmovanja avtorja med sabo do določene mere korelirata, na kar opozarja tudi Foucault (ibid.). Avtor kot oseba lahko v svojem tekstu do določene mere spreminja in vnaša svoje relacije v diskurzivne formacije v katerih deluje, nenazadnje pa je on sam tisti, ki konec koncev izjave proizvaja.

V tej analizi bo težnja bolj na drugem načinu razumevanja avtorja. Opredeljuje in vrednoti se nek specifičen način pojavljanja izjav, neki tipi regularnosti izjavljanja. Ne vrednoti se avtor kot oseba in njegovi morebitni osebni motivi, vrednoti se avtor kot funkcija, zraven pa se poskuša opredeliti neke temeljne poteze obravnavanega diskurza. Ne zanima me, ali je avtor imel 'dobre' ali 'slabe' namene, kar je konec koncev tudi banalno vprašanje – seveda vsakdo, ki se resno loti dela, pri tem izhaja iz svojega pojmovanja 'dobrega'; zanima me, na kakšen način se to 'dobro' diskurzivno artikulira in kakšen protipol 'slabega' si ob tem ustvarja.

Kritična diskurzivna analiza seveda temelji na nekem gledišču, s katerega se tekst opazuje, in na nekih kriterijih, s katerimi se presoja. Prek analize, ki vrednoti skozi prizmo biopolitičnih nastavkov, so izjave reartikulirane – če namreč izrečene izjave nekaj opisujejo, označujejo in vrednotijo, pa v analizi same postanejo objekt novih

izjav, postanejo predmet, o katerem se govori, kontekst njihovega izrekanja se spremeni. Analiza se ukvarja s konotacijo in je tako neizogibno tudi vrsta komentarja – izpostavlja polisemičnost izjave, artikulira vrednostni pomen, ki pa vendarle ne leži pod ali izven izjave, ampak je izražen prav v njej, vendar kot tisto sekundarno, v prvotnem kontekstu sprejeto kot nevprašljivo. Ker se komentar osredotoča na nekatere konotacije v določenih modusih svoje pojavnosti, hkrati producira tudi nov bazični način vrednotenja tekstov.

Prvi korak analize se bo ukvarjal prav z artikuliranjem tistega, kar je ob prvem branju nevidno, a hkrati vseskozi izrečeno in odločilno vpliva na celoten način formiranja izjav o obravnavanem področju – gre za vprašanje *modalne naravnosti* tekstov. In čeprav priročnik o teku, ki je analiziran najprej, na videz nima nič skupnega s priročniki, ki govorijo o prepovedanih drogah, pa prav splošna primerjava obeh pokaže, da pravzaprav govorijo o istem, a na precej drugačen način.

4.2 Negativiteta

Jogging je knjiga o teku, kjer bralca z naslovnice pozdravljata v teku smehljajoča se moški in ženska. Fotografija ju ujame v trenutku gibanja, ena noga se pripravlja, da bo zdaj zdaj dala prostor drugi. Naslovnica sporoča, da tek prinaša zdravje, zadovoljstvo, krepkost, pomagal pa naj bi celo k večjemu zadovoljstvu v spolnosti (Belan 1986). Tek osrečuje in zdravi, je način samoterapije in samoizpolnitve.

Avtor v knjigi opisuje svoje prvo resnejše srečanje s tekom. Potem, ko je odpadlo napovedano igranje nogometa s prijatelji, se je v njem naselilo nezadovoljstvo: „Grizlo me je. Želja po gibanju je bila močnejša od mene.“ (Belan 1986, 11) Ta prva pretekla pot je bila prelomnica in tek je postal stalnica njegovega življenja (ibid., 12).

Kot za večino tekačev, tudi zame tek ni konjiček. Tek postane navada, življenjski slog. Teh nekaj kilometrov je pomenilo tistega dne toliko kot nekaj prvih dimov hašiša ali marihuane. Postal sem, preprosto, zasvojen [...] Še opazil nisem, da se mi je življenje začelo spreminjati. Toda tako kot potrebuje narkoman vedno več in več mamila, sem tudi jaz začutil, da ni dovolj, če tečem samo enkrat na teden. In tako sem začel, spočetka dva-, potem pa trikrat tedensko. Zaradi tega sem se odpovedal tudi malemu nogometu (ibid.).

Sam tek ne prinaša samo telesne vzdržljivosti, temveč tudi duševni mir, uravnovešenost, polet in delovno energijo – skratka, povečuje produktivnost posameznika in skrbi za njegovo psihično uravnoveženost (ibid., 51). Omogoča doseganje sreče, najdenje svojega jaza: „Tek razveseljuje telo in duha. Včasih mi je

tako, da bi kar vzletel. Človek je zadovoljen, če čuti, da je aktiven in v dobri kondiciji.“ (ibid., 142) Pravzaprav je telesna aktivnost tisto, kar je človeku najbolj notranjega, nekaj, čemur se ne smemo izogibati: „Človek ni ustvarjen zato, da bi miroval. Življenje brez telesne aktivnosti je navzkriž z zakoni narave.“ (ibid., 21) Kot vsaka navada in odvisnost, pa tek spremeni človeka in pelje tudi do abstinenčnih težav: „Če se zgodi, da nekaj dni ne morem teči, začutim v sebi praznino, kot da bi mi nekaj manjkalo.“ (Nešić v Belan 1986, 52)

Zgodi se lahko, da ta odvisnost postane škodljiva: „To je takrat, ko izgubi tekač vso mero za trening. Dan za dnem pretirano trenira, se odloča za preveliko število maratonov, zanemarja družino in prijatelje. Tak tekač potrebuje strokovno pomoč in nasvet, kajti preveč dobrega je lahko tudi slabo.“ (Belan 1986, 52) Ob izgubi mere se dejavnost, ki zdravi lahko spremeni v dejavnost, ki škodi. Vsak osmi maratonec in vsaka šesta tekačica se vsaj enkrat na leto poškodujeta (ibid., 89). Avtor v sklepnem delu obravnava tudi smrt ene izmed vidnejših oseb teka, Jamesa Fixxa, in vzrok njegove smrti locira v družinskih anamnezah in njegovi nezmernosti in zaključi: „Očitno je, da je pri vsaki stvari potrebna zmernost. Več ne pomeni tudi bolje [...] Smrt Jima Fixxa je izredna redkost glede na tolikšno število žrtev, ki jih preseneti infarkt za pisalno mizo, na stranišču, za volanom itd. Nikar torej teka po krivici ne obtožujmo, da je nevaren, ker to ni res [...] Ne dovolimo, da bo smrt velikega zagnanca Jima Fixxa škodovala čudoviti renesansi telovadbe, ki že zajela milijone ljudi po svetu in pri nas.“ (ibid., 177-178)

Na drugi strani priročniki o drogah govorijo drugačno zgodbo: „Droge imajo na naše zaznavanje ugodja prijeten učinek in ravno zato so nevarne. Iz tega razloga jih ljudje tudi jemljejo [...] Želijo si jo nekajkrat poskusiti in verjamejo, da lahko uživanje prenehajo, kadar le hočejo. Šele ko v resnici skušajo prenehati, ugotovijo, da tega ne zmorejo.“ (Kastelic in Mikulan, 1999, 13) Avtorja publikacije *Mladostnik in droga* sta prepričana, da drog ni potrebno jemati in da je življenje lepše brez njih. V to bosta poskušala prepričati tudi bralce, oziroma bosta tistim, ki bodo droge vseeno jemali podala informacije za njihovo varno uživanje (ibid.). Uživanje drog je namreč zahrbtnen proces, ki iz eksperimentiranja vodi v odvisnost (ibid., 86), in čeprav npr. pri kajenju 'trave' 90 odstotkov uporabnikov z njo nima težav, je to tveganje preveliko in je zanašanje na to, da se bo naš mladostnik znašel med tistimi 90. odstotki neproblematičnih uživalcev, nespametno (ibid., 84-85). Uživanje drog po mnenju

avtorjev zavira osebnostni razvoj, uživalci pa so najpogostejše poškodovane osebnosti, ki trpijo zaradi pomanjkljivega vedenjskega nadzora in nizkega samospoštovanja (ibid., 96).

Splošna struktura priročnikov sledi ustaljenemu vzorcu, kjer se v enem delu opisujejo učinki in značilnosti drog, v drugem delu pa razpravlja o problemih odvisnosti, možnostih preventivnega delovanja, zdravljenja in spoznavanja znakov odvisnosti. Droga je obravnavana kot nevarnost, ki ogroža človekovo eksistenco, njeno jemanje je oblika izvenzavestnega samouničevalnega vedenja (Milčinski in drugi 1986, 186) in vodi v osebni in socialni propad: „Dandanes, ko poznamo bedno usodo od drog odvisnih ljudi, ko vemo, da odvisnost od drog – ko postane epidemični pojav – načne tudi družbeno strukturo, se upravičeno sprašujemo, zakaj jih človek potemtakem tako krčevito išče in se pusti tudi zaslužniti od njih.“ (ibid., 11)

Dve odvisnosti, a dva radikalno različna odziva. Če je *Jogging* priročnik, ki hoče človeka učiti najbolj učinkovitega načina teka, pa so *Mladostnik in droga* in druge knjige o tej tematiki svarilne publikacije, ki z drogo nočejo imeti nič skupnega. Uporabo droge odločno zavračajo, sama tematika pa je večinoma uokvirjena znotraj opozicije pola abstinenta in pola odvisnika, kategorija rekreativnega uporabnika⁵¹ pa je v veliki meri izpuščena iz obravnave oziroma je omenjena le mimogrede, čeprav predstavlja večinski del populacije, ki uživa droge (to se priznava tudi v priročnikih in tekstih, kjer piše, da večina ljudi opusti uživanje drog).

Razlika med priročniki o teku in med tistimi, ki obravnavajo droge,⁵² je razlika v njihovi *modalnosti*, naravnosti oziroma načinu obravnavanja teme. Če prvi na tek gledajo afirmativno, sprejmejo tveganja, ki ga ta s seboj prinaša, in skušajo posameznika naučiti teči 'pravilno' (torej najbolj optimalno), pa drugi pri obravnavi drog poudarjajo tveganja, možnost odvisnosti in smrtnih žrtev, nevarnost kriminalitete in osebnega propada. Prednosti uporabe drog ni, jemanje drog je nepotrebno, kakršnikoli

51 Bojan Dekleva rekreativno uporabo drog opredeli kot prostočasno dejavnost, ki je posamezniku predvsem v užitek in zadovoljstvo in ga re-kreira, torej ponovno usposobi za uspešno delovanje v polju obveznega delovnega časa. Takšno jemanje drog je obvladljivo in ni zvezano z motivi, ki bi jih stroka uvrstila v polje eskapizma (Dekleva 1999, 282-283)

52 Tu, kot sem povedal že prej, analiziram samo priročnike, ki so jih pisali avtorji, ki pretežno izhajajo iz medicinske stroke – za nekoliko alternativnejši pogled na droge gl. zbirko knjig *The little box of drugs* (Sanctuary publishing).

pozitivni učinki pa so predstavljeni kot iluzorični (Täschner 2002, 59; Milčinski in drugi 1986, 186-187). Prek osredotočanja na problem drog kot problem življenja mladostnikov, s hkratnim poudarjanjem iluzoričnosti spoznanj, je jemanje droge posredno predstavljeno tudi kot znak nezrelosti, nedovršenosti in nezmožnosti, da bi se človek spoprijel z 'realnim' svetom (več o tem kasneje). Doživetja na drogi so razvrednotena kot znak nedoraslosti, nasprotno pa predstavniki medicinske stroke v priročnikih za tek, ki tako kot nekatere droge ponuja psihično sprostitev, večja samozavest in povzroča neko vrsto odvisnosti, telovadbo in tek pogostim poškodbam navkljub predstavljajo kot učinkovito orožje zoper čedalje pogostejšim boleznim sodobnega človeka (Štuka v Belan 1986, 9). Razvidna je torej določena naravnost priročnikov drog do svoje tematike, nek *princip negativitete*,⁵³ ki prežema celotna dela, ki se ukvarjajo s problematiko drog.

Priročniki se ukvarjajo predvsem z zlorabo, razvojem (disfunkcionalne) odvisnosti in preventivo. Medtem ko se priznava, da povzročajo dovoljene droge (kofein, alkohol, tobak) izjemno veliko škodo, so dominantni predmet opisovanja prepovedane droge,⁵⁴ ločnica med prepovedanimi in dovoljenimi drogami se večinoma ne postavlja pod vprašaj.⁵⁵ Legalizirane droge so pri nekaterih avtorjih uporabljene tudi kot zgled, kaj se zgodi, če se droge legalizira (Täschner 2002, 102; Auer 2001, 192-193). To torej niso priročniki, ki bi poučevali o tem, kako varno uporabljati droge (oziroma so ti opisi skopi in postranskega pomena), ali spodbuda k iznajdbi boljših drog, ampak predvsem napotila, kako se teh snovi ubraniti, kako ne podleči skušnjavi oziroma kako pravilno vzgojiti mlade, da bodo znali droge zavrniti kot legitimen del svojega življenja in način opravičevanja prepovedi. Uokvirjanje teme in predstavitev droge kot protipola kvalitetnemu življenju, torej formiranje splošnih pogojev in

53 En izmed izmed razlogov, zakaj avtorji droge večinoma postavljajo v kontekst odvisnosti in osebnega propada kljub temu, da večina ljudi ob uporabi drog ne postane odvisna, je možno iskati v naravi njihovega poklica. Zdravniki in psihiatri se z uporabniki drog srečujejo večinoma na zdravljenju, sodiščih ali policiji – gre za pojav *klinične iluzije*, saj se ukvarjajo s tistimi, ki svoje uporabe niso zmožni nadzorovati oziroma imajo zaradi jemanja drog težave (Kvaternik Jenko 2004, 53).

54 V knjigi *Trde droge – mehke droge* (Täschner 2002), je opisu dovoljenih drog (alkoholu, tobaku, topilom) posvečenih 8 strani, nedovoljenim pa 34. *Droge v svetu in pri nas* (Milčinski in drugi 1986) namenja opisu alkohola, topil in uspaval 4 strani, drugim, nedovoljenim drogam, pa 35. V knjigi *Droge in odvisnost* (Auer 2001) eksplicitnega opisa dovoljenih drog sploh ni. *Mladostnik in droga*, specifični obravnavi dovoljenih drog namen 14, nedovoljenim pa 30 strani (Kastelic in Mikulan 1999); v dopolnjeni izdaji je dovoljenim drogam namenjenim 15, nedovoljenim pa 58 strani (Kastelic in Mikulan 2004).

55 Izjema je Polajner, ki predlaga naj se prepove ali pa občutno omeji dostop do žganih alkoholnih pijač (Polajner 2003, 166).

naravnosti, ki določajo način produciranja izjav, je prvi korak na poti do teze o nujnosti regulacije segmentov prebivalstva.

4.3 Naturalizacija, stiska in mladost

Analiza splošne naravnosti priročnikov, ki govorijo o teku, in priročnikov o drogah je pokazala temeljno razliko obravnavanja tematik obeh publikacij. Če je tek obravnavan kot neka dejavnost s svojimi prednostmi in slabostmi, pa se teksti o drogah formirajo glede na njihovo osnovno opredelitev drog kot nevarnih, ogrožajočih substanc. In ker je droga predstavljena kot nekaj nezaželenega in škodljivega, tako po njej med drugim segajo tisti, ki naj ne bi poznali vseh dejstev (Täschner 2002, 71). Jemanje droge je pogojeno z nevednostjo glede upravljanja z lastnim življenjem, povod za njeno uživanje pa je izpraznjenost (dolgčas), radovednost ali pa nerazrešeni konflikti posameznika: „Uživanje droge je največkrat le glasnik in posledica vsakovrstnih drugih nerazrešenih težav, bolezenskih stanj in neustreznih oblik vedenja posameznika in okolja, v katerem živi.“ (Milčinski in drugi 1986, 131) „Iz kroga poskuševalcev preidejo med pogostejše uživalce po navadi tisti, ki imajo v osebnostnem razvoju več šibkih točk,“ (Kastelic in Mikulan 1999, 20) Vse pozitivne občutke, ki jih ponuja izkušnja droge naj bi se dalo zadovoljiti na drugačen način: „Vsaka običajna – a v odnosih zdrava – družina zna otrokom nuditi vse to, kar uživalec drog išče v nadomestni kemični omami.“ (Polajner 2003, 152) Na hrbtni strani je tako med drugim družinska 'patologija' gojišče zlorabe drog (Milčinski in drugi 1986, 76-77),⁵⁶ kar pa pomeni tudi svojevrsten način terapevtizacije družinskega okolja (več o tem kasneje). Jemanje drog je v skladu s principom negativitete lahko videno tudi kot način bega pred *odgovornim* reševanjem problemov (Auer 2001 58; Täschner 2002, 64). Razlog, da bi se droge jemale kot znak protesta je redek in večinoma v tesni zvezi z neuspehom pri storilnostnih zadevah (Täschner 2002, 66). Ljudje, ki jemljejo droge potemtakem niso junaki, ampak 'čustveni invalidi', ki si pomagajo s 'kemičnimi berglami'; ne heroji, ampak prej pacienti terapevtskih ustanov (Polajner 2003, 141, 153).

Droga je tako nelegitimen način uresničevanja človekove identitete, njeno redno jemanje je lahko razumljeno kot 'patološka potreba' (Polajner 2003, 165), ukleščeno je v negativno dimenzijo nepravega odgovora na človekovo stisko ali neuspeh, žrtve

⁵⁶ Flaker na podlagi intervjujev z uživalci heroína pride do izsledkov, da so kot povod za uživanje motivi samozdravljenja težav in konfliktov redki (Flaker 2002a, 170). Najpogostejši motiv za začetek uživanja heroína je radovednost, za njo pa želja po užitku, oziroma želja 'imeti se lepo'; vrstniški pritiski ipd. so za tema dvema razlogoma (ibid., 171).

odvisnosti pa postanejo predvsem tisti 'šibkejši' in 'labilnejši' (Auer 2001, 8). Odvisnost tu dobi specifično negativno konotacijo, ki je odvisnost od teka ali celo od kajenja v družbi nima – človek, ki redno jemlje droge je potisnjen v sfero patološkosti (inferiornosti, neodgovornosti, eskapizma) in je zaradi svoje poškodovanosti potreben pomoči, medtem ko tisti, ki redno teče, uteleša zdrav, torej pozitiven način življenja. Ta moralno pogojena razlika v priročnikih ni problematizirana, saj obravnavane monografije niso namenjene, kot se bo pokazalo, polemiki, ampak konsolidiranju že obstoječega dominantnega mnenja o splošni družbeni nevarnosti drog – odvisnost je samoumevno negativen termin, ki se primarno nanaša na droge in televizijo, ne pa na primer na delo, branje knjig, redne sprehode v naravi, nenehnemu stremljenju k zdravemu življenju in podobno.

Uporaba droge je nenazadnje nelegitimna tudi zato, ker je tuja samemu bistvu človekovega ustroja, saj se moramo zavedati svojih 'filogenetskih korenin': „Še danes smo v osnovi svoje biti lovci in zbiralci; pahnjeni smo v naprezanje in storilnost, ne v Indijo Koromandijo.“ (Täschner 2002, 109) Za oblikovanje človeške vrste je bilo tako pomembno stremljenje po vedno večji zmogljivosti in prizadevanje k ciljem, ki, ko jih dosežemo, nudijo sprostitev (ibid.). „Največje splošno veselje se doseže z zmago [...] Prizadevanje in tveganje nas privedeta do zmage [...] Kolikor varnejši smo v okolici z vsakdanjimi prizadevanji, tem bolj lahko shajamo brez drog in tem očitneje se izognemo vsakemu razvoju odvisnosti.“ (ibid. 110) Če zadovoljstvo dosežemo z jemanjem droge, če nagon na hitro zadovoljimo, izostane spodbuda, pojavi se *razvajenost*, ki privede do popuščanja storilnosti in dolgočasje (ibid. 109-110).

Identiteta človeka se tako potrjuje v *delu*, ki je tako razumljeno kot *apolitična*, ontološka kategorija. Čim več delamo, večja ko je naša storilnost, več ko produciramo in bolj ko smo zatopljeni v vsakdanja opravila, bližje smo svoji uresničitvi in osebni sreči – institucija dela (v svojem širšem smislu) je *naturalizirana*, storilnost in naprezanje sta predstavljena kot temelj človekove sreče, omama pa, nasprotno, vodi v slabše zaznavanje svojega 'notranjega, globljega jaza' (Polajner 2003, 164-165). To pa seveda ni moj jaz, ampak s strani zainteresirane vednosti določen jaz – je *transcendentni jaz*, saj je že definiran zunaj mene, je jaz, ki ga naj, če želim živeti dobro, ponotranjim kot svojega. Biopolitični aspekt povečevanja storilnosti prebivalstva (in posledično izkoristka, ki ga lahko izvlečemo) prek njihovega reguliranja je na tej stopnji razviden predvsem kot proces odvrčanja od uporabe drog, pozitivni aspekt pa

vznikne v obliki kanaliziranja človekovih aspiracij v 'boljše', bolj 'produktivne' načine preživljanja časa, obljubljač izpolnitev, ki se nahaja v delu in naprežanju.

Zopet so tu obravnavani večinoma mladostniki, saj se za odrasle predvideva, da so že dovolj 'zreli' in sprejemajo osnovne podmene avtorja priročnika⁵⁷ – vpeljava droge kot problema mladostnikov služi kot dodaten in samoumeven argument, ki podpira navedbe avtorjev, saj gre navsezadnje za 'dobro otrok', sama problematika pa je tako tudi vsebinsko in kontekstualno zreducirana na področje, ki je čustveno obremenjeno in nagnjeno k zaščitniškim ukrepom.

Prek degradacije statusa posameznika v pomoči potrebnega bolnika se na hrbtni strani širi tudi družbeno področje medikalizacije, kjer poseg medicine ni samo legitimen, temveč že kar nujen: „Starši naj se zavedajo, da sami ne bodo kos zlorabi drog – tudi, ko gre za zlorabo mehkih drog [...] Starši naj poiščejo strokovno pomoč.“ (ibid., 159)⁵⁸ Tisti, ki bi radi postali 'domači terapevti' naj bi ponavadi trpeli za resno patološko (torej odklonsko in nepravilno) posesivnostjo in pretirano varovalno skrbjo (ibid., 160). Ker so droge tisto 'drugo' nasprotje kvalitetnemu življenju, je treba posameznika zdravljenju (oziroma normalizaciji) podvržiti takoj. Stvari so šle predaleč in starši se morajo, če seveda želijo otroku dobro in nočejo služiti le svojim 'posesivnim' nagnjenjem, obrniti k nasvetu strokovnjaka. Tudi skupine za samopomoč pri mladostnikih niso tako učinkovite kot pri odraslih, saj je njihov bistveni problem to, da mladostniki še niso padli prav na dno (torej v svoji vnaprej napisani 'karieri' še niso dovolj 'napredovali') in odvisnosti ne dojemajo kot dolgotrajno bolezen, ki se ji je treba zoperstavljati vse življenje (Auer 2001, 132, gl. tudi 106).

Hkrati s tem si mladostnik, za katerega se meni, da je odvisen, in zanika, da bi imel probleme, zatiska oči pred resnico – gre za nezrele obrambne mehanizme, v katere je odvisnik lahko tako zapreden, da realnosti praktično ne vidi več (Auer 2001, 15-16). Mladostništvo in nezrelost tu najdeta točko medsebojne podpore, kjer konstituirata diskurzivno polje, v katerem je zanikanje nesprejemljivost drog avtomatično videno kot

57 Oziroma so, z drugimi besedami, dovolj socializirani, da jemljejo kulturno sprejete in dovoljene droge kot sta alkohol, tobak, kava. Pogojno bi lahko postavil hipotezo, da so droge percipirane kot problem mladih, alkohol pa starejših.

58 Vsi avtorji pri odkritju, da mladostnik uživa droge, ne soglašajo z absolutno nujnostjo institucionalizacije. Tako Täschner pravi da gre pogosto za eksperimentiranje in da prisotnost strokovnjaka ni vedno potrebna (Täschner 2002, 120). Na nekaterih mestih se s tem implicitno strinjata tudi avtorja publikacije *Mladostnik in droga* (Kastelic in Mikulan, 96-98, vendar pa gl. 90 in 103). Blizu stališču o priporočljivosti institucionalizacije je Auer, saj meni, da je v običajnih primerih potrebno poiskati pomoč strokovnjaka, ki blaži napetosti in prispeva k plodnejšemu pogovoru (Auer 2001, 14).

odraz napačne zavesti in netransparentnosti samemu sebi. „Mladi se premalo zavedajo, da daje uživanje drog le trenuten in navidezen odgovor. Poleg tega je v naravi drog, da človeka odtuja od realnega razmišljanja (zato jih ljudje tudi uživajo!)“ (Auer 2001, 10) Tisti, ki je ujet v označevalec (potencialne) odvisnosti, je tako na ravni otroka, ki potrebuje avtoriteto, da mu pokaže pot. In če je v represivnem sistemu uporabnik predvsem prestopnik, nasprotnik suverenove volje, pa ga moramo sedaj razumeti kot potencialnega bolnika, nekoga, ki potrebuje usmerjanje in zdravljenje, saj s svojim odklonom od normale ne škodi samo nam (družbi), ampak tudi samemu sebi. Prej tujec, zdaj sam sebi odtujen, v stanju trenutne zabloditve, ki jo mora(mo) ozdraviti, njegov um in telo pa pravilno usmeriti.

Foucault piše, da na prehodu iz 18. v 19. stoletje nastopi nov način obravnavanja norcev, kjer zatiranje nadomesti figura varuha, katerega moč izhaja prav iz njegove družbene pozicije kot ne-norega, in kjer je na mestu konfrontacije uma in brezumja slednji že vnaprej poražen (Foucault 1998, 212). „Za ta novi razum, ki vlada v azilu, norost ni nekaj, kar bi bilo z njim v absolutnem protislovju, temveč je prej nezrelost, neki vidik nje same, ki nima pravice do samostojnosti in lahko živi le, če je cepljen na svet razuma. Norost je otroštvo.“ (ibid., 213) Zdravnik je starš in starš vodi otroka ne, ker bi kaj naredil narobe, ampak ker je nepoučen, ker nima vednosti, ima pa vednost in razumevanje on in otroka obvladuje v njegovo dobro. Tega dobrega se otrok še ne zaveda, njegovi ugovori temu vodenju pa so, seveda, otročji, manj vredni že sami po sebi. Vsekakor je zanimivo naključje, da teksti, ki se ukvarjajo s problematiko drog, ta problem v veliki meri povezujejo prav s problemom nezrelosti, mladostnosti in naivnosti, ga uvrščajo v čas človekove nedoraslosti, v tisto obdobje iluzij, kjer človek misli neverjetne stvari in se 'realnosti' realnega še ne zaveda povsem.

4.4 Grožnja substance in moralna funkcija

Profesor doktor Karl-Ludwig Täschnner pri obravnavi marihuane med drugim zapiše, da sicer pri omami najprej nastopi boljše razpoloženje, da pa (in tu sledi obrat k poudarku na negativne učinke) se zmanjša elan, nastopi ravnodušnost in 'orientalsko' (*sic*) dozdevna spokojnost (Täschnner 2002 14). Pojavijo se tudi 'motnje' spomina, pomnenja, telesnih občutij, zaznavanja, možne so halucinacije, razmišljanje je fragmentarno (ibid.). Pri atipični omami lahko nastopijo občutki utesnjenosti, nemira, povečana je motivacija, posameznik je lahko zmeden, pojavi se lahko razbijanje srca, slabost, neprijetni občutki in splošna negotovost (ibid., 15). Opazovanje v zahodnih

industrijskih državah je pokazalo, da se pri dolgotrajnem uživanju kanabisa v veliki meri razvije amotivacijski sindrom, ki se kaže kot splošna apatičnost, ravnodušnost, pojevanje življenjske moči in upad duševne zmogljivosti: „Uživalci se postopoma počutijo vedno manj kos zahtevam tekmovalne družbe [...] Pri vsakem poskusu nedvomno končajo kot poraženci.“ (ibid., 17) Poleg tega naj bi imel kanabis tudi potencial sprožanja psihoze, vodil naj bi v uporabo drugih drog (ibid., 18-19), še vedno pa je vprašanje: „Ali bodo poročila v prihodnosti lahko potrdila možganske poškodbe, spremembe v hormonskem ravnovesju, v encimskem sistemu, v imunskem sistemu (bela krvna telesca) in na genskem (dednem) materialu ljudi.“ (ibid., 21) Kasneje v knjigi Täschner ta dvom v dokazljivost tovrstnih poškodb postavi kot pričakovano trditev: „Iz navedenega lahko sklepamo o naslednjih *nevarnih posledicah* [...] *Možne*, še ne dokončno pojasnjene škodljive posledice lahko pričakujemo na:“ (ibid., 57) Ambivalentno oziroma manipulativno, prek pretiravanj ali zamolčanja načina (kompulzivnosti) jemanja, so glede svoje nevarnosti predstavljene tudi nekatere druge droge, npr. heroin. Za razvoj odvisnosti naj bi bilo potrebno le nekaj (nespecificiranih) odmerkov (ibid., 27), ali pa celo en sam (Polajner 2003, 153).⁵⁹ Odvisnost se lahko pri šibkejšem, a po učinkovanju podobnem morfiju nenazadnje razvije že po 24 urah – če seveda človek dobiva odmerek droge *vsake 4 ure* (Milčinski in drugi 1986, 19).

Beseda zdravnika, ki napoveduje težke posledice uživanja marihuane, ki sicer še niso dokazane, jih pa lahko *pričakujemo*, pravzaprav pomenijo, da je dokazovanje teh posledic praktično nepotrebno – ko strokovnjak opozarja, da lahko pričakujemo nastop nepovratnih posledic ali psihoze, ki pravzaprav pomeni razkroj družbene in osebne identitete, pričakovanje ali domneva dobi popolnoma drugačno konotacijo. Zakaj bi namreč jemal droge, če lahko znorim, če obstaja možnost mojega duševnega kolapsa? V tem kontekstu je možnost že transformirana iz potencialnosti v dejstvo, tveganje za pridobitev motnje pa dobi avtonomijo, neodvisno od posameznika. Hkrati se v zgornjem opisu lahko prepozna v prejšnjem poglavju omenjeni proces individualizacije bolezni, kjer so posamezniki, ki 'niso kos tekmovalni družbi' in ki naj bi zaradi tega začeli uživati droge, predstavljeni kot odkloni, problematični, potrebni pomoči, skratka nenormalni, sama tekmovalnost družbe pa ni problematizirana.

59 „Prvo užitje heroina je gotovo pogoj za to, da nekdo postane zasvojen, vsekakor pa zasvojenost ni nujna posledica prvega zaužitja [...] Usodnost prvega stika je večji del skonstruirana kot pripoved, vendar pa je možno, da se ta pripoved začne prav v trenutku prvega užitja in pripomore k dolgemu in zapletenemu odnosu, ki ga imenujemo zasvojenost [...] Prvo zaužitje ni usodno, uživalec se mora *zasvojiti s ponavljanjem* in uživanjem in slednje celo *stopnjevati*.“ (Flaker 2002a, 189)

Mnenja glede same nevarnosti prepovedanih drog so sicer med avtorji obravnavanih priročnikov deljena in se v nekaterih pogledih med seboj znatno razhajajo – teksti so do določene stopnje heterogeni in niso en sam koherenten Tekst. Tako Kastelic in Mikulanova možnosti psihoze pri marihuani sploh ne omenjata, dvom izrazita tudi glede neizbežnosti amotivacijskega sindroma (Kastelic in Mikulan 1999, 120-122). Tudi Milčinski je do razvoja amotivacijskega sindroma zadržan, saj pravi, da utegne izvor te 'motnje' ležati v posameznikovi osebnosti (Milčinski in drugi 1986, 39-40). Na podlagi nekaterih raziskav je skeptičen tudi do teze, da je uživanje kanabisa oziroma hašiša izredno škodljivo – navaja študije, kjer uživalci pri uživanju zmernih količin (12 gramov hašiša na mesec)⁶⁰ niso kazali nobenih posebnih znakov. Hkrati z izsledki neke druge študije tako zaključijo, da se ljudje na svetu vdajajo številnejšim razvadam, ki so dosti bolj nevarne in da bi bilo bolje, če bi energijo, ki se porablja v 'žolčnih' razpravah o kanabisu usmerili 'plemenitejšim' prizadevanjem (ibid., 42).

Samo zapiranje konteksta drog znotraj negativnega vrednotenja se opazi tudi pri obravnavi marihuane kot prestopne droge v karieri uživalca mamil, ki kulminira v heroinskem odvisniku z injekcijsko iglo,⁶¹ ki je nekakšna ikona končne postaje zlorabe drog. Čeprav namreč večina uživalcev spontano opusti uživanje droge, pa se pri odvisnikih od heroina izkaže, da so le-ti večinoma uživali tudi marihuano (Täschner 2002, 17-19; Kastelic in Mikulan 1999; Auer 2001, 58-59). „Tveganje rabe drugih drog je relativno majhno pri nekom, ki ni poskusil niti marihuane. Tudi razlike v rabi drog med posameznimi evropskimi državami kažejo – ne glede na to, da gre za splet mnogih dejavnikov – določeno sorazmerje me pogostostjo rabe kanabisa in trdih drog.“ (Auer 2001, 58) Vendar pa tovrstne opredelitve ne le zapirajo kontekst, ampak ga, prek osredotočanja svojega pogleda na ločnico, ki jo med prepovedanimi/dovoljenimi drogami vleče suverena prepoved, hkrati tudi *ustvarjajo*: „Če bi pogledali, koliko jih je uživalo čaj ali kavo, bi verjetno dobili 100 odstotkov. Če obrnemo optiko, bo slika precej drugačna in videli bomo, da največ en odstotek tistih, ki uživa travo, začne uživati tudi heroin; poleg tega pa ni nujno, da človek, ki uživa kako drogo postane od nje odvisen.“ (Flaker 1992, 195)

Prek osredotočanja na prepovedane droge se kontekst le-teh zapre v homogeno celoto, saj so si vse droge podobne v svoji nevarnosti, v tem, da se posameznik izogiba

⁶⁰ To je sicer količina, ki zadošča za vsakodnevno kajenje, gre torej za stalno uporabo.

⁶¹ Injiciranje kot najpogostejši način vnosa heroina je splošno sprejeto mnenje, vendar Flaker opozarja, da gre pri tem za netočen stereotip – večinoma naj bi se heroin kadil (Flaker 2002a, 72-73).

vsakdanjim obremenitvam, umika iz družbe *konstruktivnih* vrstnikov (Auer 2001, 58). Okrepi se vedenje, ki je usmerjeno predvsem v lastno razpoloženje, hkrati pa večanje tolerance za drogo uporabnika 'privede' v iskanje vse močnejših drog (Täschner 2002, 18). Gre za reduciranje tistega, kar je postavljeno onkraj določene meje sprejemljivega, kot predstavnika čiste negativitete.

Osredotočanje na marihuano kot prestopno drogo je razumljivo v smislu, da je to ena izmed najbolj razširjenih nedovoljenih drog, ki prek svojega pol legalnega statusa in odsotnosti hitre degradacije kvalitete življenja, ki naj bi jih droge prinašale, pomeni rahljanje meje med sprejemljivimi in nesprejemljivimi drogami. Prek koncepta kariere, osredotočenega na drogo, ki tako rekoč stoji na pragu nedovoljenega, se tako odvija poskus ponovne kristalizacije meje suverene prepovedi, obenem pa se problematika odvisnosti poenostavi in konceptualizira v preprosti, jasno razumljivi in koherentni pripovedi, ki v preobleki strokovnosti ponavlja dobro znane teme in mitološke narative. Kdor se igra z ognjem se opeče in ta, ki ji je prepovedan sadež, bo pogubljen.

Seveda pa na koncu problem ni droga ... oziroma bolje rečeno, ni problem samo droga, ampak tudi človek, ki se odloči, da jo bo *zlo-rabil*: „Alkohol – in tudi nobena druga droga – še ni nikogar napadel in prisilil, da ga pije. Pri omamah in zlorabah drog je osrednji problem človek sam – saj on sam zlorablja drogo. Ne zlorablja droga človeka!“ (Polajner 2003, 144-145) In prav v tem stavku se na nek način pokaže bistvo vojne proti drogam, ki tako ni vojna proti stvarim, ampak predvsem vojna proti ljudem. Vojna Gospodarja proti tistemu partikularnemu, ki kvari univerzalno, proti odklonu, ki se izmika idealu predstavljajoči se normi, in vojna proti tistemu zlu, ki ga najde v neblagoslovljeni uporabi, v *zlo-rabi*. Nenazadnje, kot ugotavlja Polajner, ni kakšne bistvene razlike med človekom, omamljenim od alkohola in tistim, omamljenim od marihuane (ibid., 145) – problem je sama odločitev za kakršnokoli omamo, problematičen je sam človekov ustroj, ki ga je potrebno spremeniti.

Če se strokovnjaki med seboj razlikujejo v oceni nevarnosti določenih substanc, svojem mnenju o osebnosti uživalcev in o nujnosti zdravljenja, pa je za vse te publikacije značilna prevlada moralne komponente. Kot je bilo povedano že v podpoglavju o negativiteti, to niso priročniki v pravem smislu, ampak opozorila in

svarila. So sicer publikacije, ki podajajo informacije, a so hkrati (večinoma) tudi publikacije, ki zahtevajo implementacije, udejanjanja in regulacije. Sicer govorijo o drogi, a pretežno dajejo napotke za vzgojo, preventivo, upravičujejo prohibicijo in podajajo moralne sodbe. Ponujajo informacije, a pretežno ne informirajo, začnejo s podatki, a se na koncu iztečejo v manifestacijo morale.

Droga kot varljiva bližnjica do cilja je nevarna prav zaradi tega, ker hkrati z grožnjo 'telesnega in duševnega propada' ponuja tudi užitek. Ta užitek pa je takoj predstavljen kot zgolj 'nadomestni' užitek, so 'kemične bergle', ki so nepotrebne, saj se lahko ves ta užitek (in seveda še več, saj užitek na drogi ne uresniči 'nobenega hrepenenja') pridobi znotraj drugih dejavnosti (športa, sprehodov v naravi ipd.) in na podlagi 'pristnih' odnosov med ljudmi. Prek branja priročnikov se tako rišejo meje med *legitimnim* in *nelegitimnim*, *nepravim užitkom* – med užitkom, ki človeka pelje v propad in užitkom, ki obljublja izpolnitev, to mejo pa zarisuje zdravnik, ki je vse manj strokovnjak in vse bolj duhovna avtoriteta. „Ali lahko čas, ki nam je na voljo, zapolnimo s smiselnimi dejavnostmi? [...] Komur primanjkuje smiselnega in ustvarjalnega preživljanja prostega časa, potrebuje nadomestek. In to je lahko med drugim tudi uživanje drog.“ (Täschner 2002, 64-65)

Pri tem stroka uporabnike stigmatizira bodisi z vlogo bolnika,⁶² ki je bila orisana že zgoraj, ali pa z vlogo grešnega kozla, ko se negativni pojavi v družbi bolj ali manj arbitrarno povežejo z marginaliziranimi skupinami. Droga postane sečišče družbeno nezaželenih pojavov (bolje rečeno stereotipizacij): pogosteje jih jemljejo homoseksualci,⁶³ ki med drugim v skupine uživalcev vnašajo tudi virus HIV (Auer 2003, 78-80). Zaradi pogostega jemanja drog naj bi pešala tudi spolna moč, ki „se včasih lahko *sprevrže* tudi v homoseksualnost“ (Milčinski in drugi 1986, 31; moja kurziva). Nenazadnje pa se posledice ne končajo samo pri posamezniku, ampak so prek

62 Pri tem je ozdravljen kronični uživalec, ki pade na dno, kjer se zave svoje zmote in potem dvigne, rehabilitira nazaj v svet 'normalnih' ljudi, še vedno stigmatiziran: „Ni več džanki in se rehabilitira (postane slaven in priznan), a se hkrati vendarle ujame v etiketo uživalca in, paradokсно, do konca življenja ostane to, kar je bil.“ (Flaker 2002a, 251) Tako kot zdravljene alkoholike tudi rehabilitirane džanke v nasprotju z ostalo populacijo ostaja 'čist' pogojno, le dokler svojo abstinenco vsak dan znova potrjuje. Je rehabilitiran, a hkrati poškodovan, živ spomenik nevarnostim drog.

63 Spolnost oziroma vprašanje spolne identitete, ki je vedno nevprašljivo videna kot nujna, je ponavljajoče se obrobna tema v priročnikih. Čeprav avtorji spolnih variant ne obsojajo, pa se vendarle v tekstih zasledijo številne stereotipe. Geji naj bi imeli pogosto alkoholnega očeta in depresivno (nevrotično) mater (Auer 2001, 80). Kombinacija alkoholnega očeta in prikrajšane matere (na katero se preloži krivdo), ki prek infantiliziranja otroka hrani svojo nezadovoljenost in tako prispeva k otrokovemu odklonilnemu vrednotenju očeta, lahko privede do 'motenj spolne identitete', kar se povezuje s toksikomanijo (Milčinski in drugi 1986, 79) O razumevanju 'ustrezne' spolne vloge pišeta tudi Kastelic in Mikulan (Kastelic in Mikulan 1999, 25-27).

navidezno samoumevnega ustvarjanja prikladnih vzročnih povezav ekstrapolirane kar na celotno družbo, kar posledično odpre neomejeno široko polje moraliziranja :

Tudi če nova droga vstopa v družbo na pol legalno [...] se to v širši družbi takoj pozna: naraščanje nasilja, prometnih nesreč, brezvoljnosti mladih, poulične kraje vse do bančnih in poštних ropov, večje število lenuhov in 'parazitov' je med drugim tesno povezano tudi s posledicami razširjene zlorabe dodatne nove droge v posamezni družbi. S tega vidika je (ne)odgovorna tudi policija, ki bistveno preveč dopušča očitno uživanje marihuane na javnih prostorih (simbolni primer so ravno javno napovedani 'marihuana marši') (Polajner 2003, 166).

V avtorjevi apokaliptično – mitični predstavi današnje družbe kot družbe, ki jo ogroža prevelika razširjenost omam, vandalizma, podivjanosti, nasilništva in izgubljenih življenj številnih mladih, bi bilo tako vsako legaliziranje drog neodgovorno, tako kot je neodgovorno tudi dopuščanje njenega uživanja (ibid.) – funkcija droge kot družbenega bavbava, o kateri govori Flaker, je tu najbolj opazna, saj substanca nase prevzame celo paleto družbeno nezaželenih vedenj – od kriminala in nasilja do brezvoljnosti in 'parazitstva', tovrstno pripisovanje pa svojo kredibilnost pridobiva prek dejstva, da jo izreka strokovnjak, ne glede na to, kateri (oddaljeni) stroki pripada, in s katerimi argumenti svoje navedbe upravičuje. Uporabnik drog je v ambivalentni poziciji *čustvenega invalida*, ki iz stiske posega po drogi, hkrati pa *družbenega parazita*, zajedavca, saboterja družbe, zdravnik pa ne zdravi več le bolnika, ampak hkrati celotno družbo:

Tudi osebna svoboda in pravica do izbire glede sredstva za omamo, v primerih kadilcev trave ni nedemokratsko ogrožena. Nasprotno – ogrožena je zdrava družba, ki mora prenašati 'zadete', pijane in drugače omamljene (nastajajoče) družbene zajedalce. Vsaka pretirana in redna zloraba kakršnekoli omame, ki človeka vodi do te stopnje, da ne zmore več skrbeti zase in da postane breme širše družbe, bi morala biti zakonsko omejena (ibid., 166-167).

Zdravnik je postal razsodnik, razsodnik pa sodi glede na zakon, ki ga upošteva – avtorji prek osredotočanja na binarno delitev družbe na normalne in zasvojene večinoma utrjujejo status quo in kljub raznim pomislekom, ki jih imajo glede prohibicije, od nje ne odstopajo, ampak jo podpirajo: „Vse kaže, da vsi udeleženci diskusije soglašajo v enem: trgovini z drogami je napovedan boj. Razumljivo je, da ta boj ne more v kapitulacijo – s tem, da se deloma ali popolnoma legalizira droge. O ukrepih, ki so potrebni za zmago v tem boju, moramo soglašati.“ (Täschner 2002, 72)

V duhu biopolitike je treba vsako odločitev za legalizacijo drog skrbno pretehtati v luči morebitnih tveganj in koristi (Auer 2001, 189), kjer pa dimenzijo etične odločitve nadomesti etika maksimalnega izkoristka in horizont svobodne odločitve zamenja logika kalkulacije, a kalkulacije, ki je že odločena vnaprej. Zdravnik, ki s pozicije vednosti vidi, da se ljudje ne bi zmogli upreti skušnjavi (ibid.) tako v njihovo dobro vedno znova zaključí, da legalizacija⁶⁴ ni prava rešitev – družbo je potrebno zaščititi pred možnim upadom napredka in storilnosti, prepoved pa je nenazadnje z vidika skrbi države za dobrobit prebivalstva tudi povsem praktična: „Poleg tega ni jasno, zakaj naj bi družba z interesi svojih članov eksperimentirala tako, da bi najprej škodljivo stvar dovolila, nato pa jim priporočila, naj je ne uporabljajo.“ (ibid., 191). Družba je tukaj projekt, ki upravlja in ne eksperimentira s svojimi člani, njihova življenja regulira za 'njihovo dobro', definicija tega dobrega pa svojega mesta seveda nima v polju imanence (torej ljudi samih), ampak transcendence (polja ekspertov, države).

Nenazadnje se Täschner tudi sprašuje zakaj bi legalizirali droge, ki imajo škodljive učinke, medtem pa stalno nadziramo čistost živil in neškodljivost zdravil (Täschner 2002, 95, 99-100), kjer pa ne vidi temeljne razlike med tema dvema dilemama. Zakonodaja glede nedovoljenih primesi bi lahko veljala tudi, če bi droge bile legalizirane – ko npr. nekdo kupi heroin hoče kupiti prav heroin, ne pa heroin pomešan s strihninom itd. Po Täschnerju država tako ne varuje ljudi pred škodljivimi učinki, ampak izvaja skrbništvo, pastoralno oblast – ne vidi torej razlike med avtonomno odločitvijo in nezavedno zastrupitvijo. Izpeljava njegovega argumenta do skrajnosti pa na koncu vodi do sklepa, da bi lahko prepovedali vse, kar škodi, nenazadnje celo življenje samo – umiramo namreč že, odkar smo se rodili.

Ker je uživalec hkrati tudi poškodovana (in večinoma mladoletna) osebnost, so represivni ukrepi proti njim večinoma nezaželeni in bolj ali manj neučinkoviti: „Zgolj represivni ukrepi pri obravnavanju mladih poskuševalcev drog naj bodo v šoli zadnje sredstvo. Mislim, da si z njimi napravimo zaupanje ne le pri posameznem učencu, ampak kar pri nekaj letnikih. Izjema so seveda preprodajalci, proti njim je potrebno ukrepati strogo, kot je le mogoče.“ (Kastelic in Mikulan 1999, 99) Po drugi strani pa

⁶⁴ Nekateri avtorji navajajo, da je legalizacija sicer tudi formalno nemogoča, saj je Slovenija skupaj z drugimi državami podpisnica konvencij OZN in EU, ki prepovedujejo kakršnokoli legalizacijo – če bi hoteli droge legalizirati, bi morali iz teh organizacij izstopiti (gl. Polajner 2003 163; nemški primer – Täschner 2002, 97). Tak argument je s čisto formalnega vidika gledano zmoten – konvencija o narkotikah OZN (Single Convention on Narcotic Drugs) v 46. členu namreč eksplicitno piše o *denunciaciji* pogodbe, kjer lahko vsaka članica od pogodbe kadarkoli *odstopi*.

nekateri avtorji v določeni stopnji represije vendarle vidijo ukrep, ki pripomore k doseganju zastavljenega cilja zmanjševanja uživanja drog. Ker je po zdravorazumskem prepričanju resnica vedno nekje na sredini in ima vsak po malem prav, je tudi represija potrebna skupaj z 'izobraževanjem' in vzgojo: „Kaznovalna politika zmanjšuje pozitivne učinke, ki jih doživlja uživalec in ga pripelje do tega, da začne razmišljati o opustitvi uživanja,“ (Auer 2001, 180-181) Takšna izjava ni samo cinična, ampak tudi izjemno paternalistična – poziva, naj se nekomu škodi in ga potiska v ilegalizem za 'njegovo dobro'. Palica pomaga ustvarjati povezavo med grehom in dejanjem.⁶⁵

Da pa bi bilo spodbujanje vsega, kar dela droge nepotrebne in usmerjanje h konstruktivnemu življenju čim bolj učinkovito, je za to potrebno 'stopiti skupaj', zaželeno je enotnost, izkristaliziranje stališč, izginotje partikularnosti. Potrebno je paziti, da ne bi z razpravami drogam pravzaprav delali reklame, k eksperimentiranju pa nenazadnje spodbujajo tudi javne razprave o legalizaciji (ibid., 177). „Raznovrstnost preventivnih nalog ne sme voditi v nasprotujoča si stališča in izjave, ampak morajo biti ukrepi usklajeni in usmerjeni. To zahteva širok družben in politični konsenz.“ (ibid.) Gre za projekt in ne razpravo – ta je v rokah strokovnjakov, oziroma tistih, ki imajo kaj kompetentnega za povedati. Täschner največjo nevarnost pri obravnavi problematike drog vidi prav pri ljudeh, ki povsod najdejo 'dlako v jajcu' in kritizirajo vse, kar je bilo na tem področju do sedaj storjenega, poleg tega pa k tematiki ne morejo prispevati nič uporabnega zaradi pomanjkanja (medicinske?) strokovnosti (Täschner 2002, 114). Te ljudi diskreditira tudi s trditvijo, da je njihova kritika 'vseh in vsega' večinoma rezultat njihove negativne samopodobe (ibid.) - njihovi argumenti so tako avtomatsko inferiorni, saj so simptom, z njimi kot frustriranci pa ni potrebno dosti razpravljati (seveda tisti, ki to izjavo podaja, ostaja ne mestu ne-frustriranega in kredibilnega). „Kolikor dlje razpravljamo o tem, tem bolj pereča je problematika in tem težje jo bo rešiti.“ (ibid.,

65 Najbolj skrajn v svojih predlogih in paternalizmu obravnave uživalcev drog je bil Janez Rugelj, ki je predlagal ustanovitev centra za radikalno 'reprogramiranje' (izraz je dovolj zgovoren in spominja na podobne pojave pri 'reševanju' pripadnikov novih religijskih gibanj) narkomanov in drugih odvisnikov, hkrati pa tudi ustanovitev azila za varovanje antisocialnih in do zdravljenja odklonilnih narkomanov in alkoholikov (Rugelj 1992, 151). Narkomana, ki ne bi sprejel 'reprogramiranja' bi se lahko (če bi bili izpolnjeni nedefinirani pogoji) izoliralo v azilu. „Družba ima namreč pravico in dolžnost, da se zavaruje pred antisocialnimi osebami.“ (ibid., 152) Uživalec drog, ki ni zainteresiran za 'ozdravitev' je tako tujek, antisocialni element, sovražnik s strani psihiatra definirane družbe, ki ga je potrebno zapreti. Tu ne gre za skrb za uporabnike, ampak za zadovoljitev praznega označevalca družbenega interesa, kjer Rugelj noče zasesti vloge psihiatra, ampak funkcijo suverena, ki, prek določanja meje vključitve in izključitve iz družbenega, daje podlago za razpust pravic in uporabo izrednih ukrepov.

115) Treba je torej nekaj narediti, saj je dorečeno že vse, kar je treba doreči, govorjenje pa zapravlja čas, se igra z življenji.

4.5 Vzgoja, nadzor, prosti čas

Področje drog je tako v priročnikih zamejeno predvsem na področje *prepovedanih* drog, ki so označene kot tisto, kar je v nasprotju s človekovim bistvom⁶⁶ in ga ženejo v pogubo. So partikularna stvar, ki poleg svojih dejanskih učinkov hkrati predstavlja tisto, kar ogroža obstoječ družbeni red in se tako bliža zasedbi funkcije praznega označevalca, tistega tujega, ki pa je vendar hkrati tudi privlačno in prav zaradi tega toliko bolj nevarno. Droge iz mladostnika, ki je privilegiran objekt obravnave, naredijo pomoči potrebnega bolnika, a ga hkrati spremenijo tudi v manipulativnega in deviantnega akterja. Seveda pa droge same ne bi bile problem, če se ne bi nekdo za njihovo jemanje odločil – potrebno je ne le izkoreniniti droge, ampak tudi vrsto osebnosti, ki te droge jemlje. Preprečevanje jemanja nedovoljenih drog pa je projekt, ki neobhodno širi področje medikalizacije življenja. Ker je uživanje drog potrebno preprečiti, je zato potrebna vzgoja in preventiva. Če jih že kdo jemlje, je to treba odkriti, torej je potreben nadzor. Namesto njih je potrebno ponuditi zadovoljive in produktivnejše nadomestke ali pa rehabilitacijo, torej je potrebna regulacija. Vzgoja, nadzor, regulativa – trije načini izvajanja biopolitike, ki za svoje instrumente delovanja jemljejo dresuro, disciplino in pogled.

Vedenje, ki je ocenjeno kot neprimerno, je najbolje preprečevati v obdobju, ko posameznik družbeno in osebno še ni izoblikovan in je torej najbolj dojemljiv za sugestije – odnos do drog je potrebno začeti graditi že v rani mladosti (Kastelic in Mikulan 1999, 23), *šola* pa je za družino drugi najpomembnejši dejavnik izgradnje tega odnosa (ibid., 14). Preventivni programi bi tako morali biti vključeni v redne šolske dejavnosti, znanje pridobljeno iz njih naj bi preverjali, prilagojeni glede na starost pa naj bi potekali od vrtca do univerze (ibid., 64). Projekt odvrčanja od drog se lahko na različne načine uvrsti med predmete kot so spoznavanje narave in družbe, biologija, geografija, zgodovina, slovenščina in matematika (ibid., 70-71, 76) „Na koncu četrtega razreda mora učni program že obravnavati konkretne droge, na primer alkohol, tobak, marihuano, heroin ter inhalante,“ (ibid., 70) Pomembno je, da se to tematiko vpne v proces obšolskih dejavnosti: „Učenci naj uprizarjajo različne lutkovne igrice na temo

⁶⁶ Nenazadnje se mora, tako Polajner, odvisnik pri rehabilitaciji tudi socialno rehabilitirati oziroma: „(prvič ali ponovno) ‘počlovečiti’“ (Polajner 2003, 142).

drog, igrajo vloge, prepevajo pesmi s preventivno vsebino, rišejo risbice, ki zadevajo to temo.“ (ibid., 71) Šolski časopis lahko večkrat objavlja članke o uživanju drog, vzpodbujalo pa naj bi se tudi *odklonilno kritično* razmišljanje do drog (ibid., 74), kjer se termin kritičnosti in refleksije (nekritično) zapre okoli odklonilnega stališča do drog. Tema droge bi tako morala biti vpletena v vsa področja šolanja; nenehno je prisotna, o njej se nenehno govori in pred njo opozarja, pojejo se pesmi in rišejo risbe. Grožnja mora biti nenehno v naših mislih, da ne bi popustili skušnjavi, ki preži na nas.

Pri tem učnih vsebin: „ki zagovarjajo 'odgovorno uživanje' drog ne smemo jemati povsem dobesedno, saj lahko vodijo k *napačnemu* razmišljanju, da nekatere droge, kot je na primer marihuana, niso preveč škodljive, če jih uživamo zmerno.“ (ibid., 68; moja kurziva) Preventivni program tudi ni debatni krožek, govor o tej problematiki mora biti nadzorovan (ibid., 69). Ne gre za razpravljanje, ampak poučevanje. Cilj nadzorovanega govora je izoblikovanje odklonilnega odnosa do drog – skladno s tem ciljem mora biti zastavljen tudi način podajanja informacij: „Primarna preventiva naj bi bila usmerjena predvsem k zdravi večini, zato da se ji okrepi zdravje in socialno sprejemljivo vedenje. Predavanje o varnem uživanju drog ne sodi v šole, saj ni primerno za zdravo večino – za populacijo primarne preventive.“ (Polajner 2003, 150) Primarna preventiva je navajanje na družbene norme, je socializacija in ne informiranje. Učenje o varnem jemanju drog (torej sekundarna preventiva) je namenjeno posebnim, že stigmatiziranim skupinam, npr. otrokom alkoholikov: „Le take otroke je smiselno – če so očitno že sami začeli drseti v zasvojenost – poučiti še o čim manj škodljivem drogiranju; pa še to le kot del motiviranja za vstop v terapevtsko skupnost.“ (ibid., 151)

K temu sodi tudi primerno usmerjanje samih preventivnih programov, ki morajo biti privlačni ciljni skupini. Pri mladostnikih naj se tako na primer poudarja, da uporabnik na ekstaziju ni 'kul', da izpade smešen ipd. (Auer 2001, 174). Podatke o uporabi drog je treba servirati selektivno, da podpirajo cilje zadanega projekta: „Za krepitev zdravja prebivalstva raje poudarjajmo zdravo večino, ne pa (potencialne) patološke manjšine.“⁶⁷ (Polajner 2003, 141; tudi Auer 2001, 175) „Vsako nejasno sporočilo glede nevarnosti uživanja drog bi moralo biti gladko zavrnjeno.“ (Kastelic in Mikulan 1999, 68)

⁶⁷ Avtorja se pri takšni izjavi znajdeti v nerodnem položaju, saj se sama (skupaj z drugimi) v svojih tekstih osredotočata prav na tisto 'potencialno patološko manjšino', ki jo je nepoučenim in naivnim poslušalcem potrebno zamolčati. V svojem osredotočanju sta poleg vsega še za eno stopnjo bolj selektivna – potencialno patološke uporabnike večinoma izpustita in se osredotočata predvsem na disfunkcionalne zasvojenice.

Čeprav torej preventiva ne sme biti samo 'pranje možganov', prikazovanje samo slabih strani in moraliziranje ter mora nositi sporočilo, da se brez drog da živeti (ibid., 64), pa se priročniki v svojih nasvetih vendarle gibljejo predvsem v smer poudarjanja negativitete. Dobro življenje je življenje brez drog, ki jih moramo odklanjati, a hkrati vedno nositi v mislih kot tisto tuje, ki mami in vabi, a pogublja. In ker je mladostništvo pojmovano kot kritična faza oblikovanja posameznika, so za izoblikovanje človeka z ustreznimi vrednotami potrebne intenzivne dejavnosti, ki ne bodo izpadle kot moraliziranje, a bodo vendarle ustoličile neko moralo.

A vendar najpomembnejši faktor preventive, ne glede na pomembnost institucionalnih dejavnikov kot so šola in socialne službe, še vedno ostaja *družina* (Kastelic in Mikulan 1999, 29), ki tudi sicer v biopolitičnem vidiku zaseda posebno mesto v sodobnih družbah: „Družina ni več model [vladanja]; je samo segment, katerega prednost je preprosto v tem, da se je treba obrniti na družino, kadar je treba kaj doseči pri prebivalstvu, na primer glede seksualnega obnašanja, demografije, števila rojstev in potrošnje.“ (Foucault 2007, 126) Kot tudi glede odnosa do drog.

In če je družinska patologija gojišče zlorabe drog, je prvi ideološki pritisk namenjen samim staršem: „Čemu koristi samo govoriti o škodljivosti drog/alkohola, kako bomo posredovali vrednostno merilo 'izogibati se drogam', če sami sodimo med uživalce, na primer alkohola?“ (Täschner 2002, 65) Tudi dobri partnerski odnosi vzpostavljajo okvir za uspešno vzgojo, ki temelji na življenju brez (prepovedanih) drog. Pogovor z otrokom o pomembnosti zdravega načina življenja se lahko izkoristi tudi za to, da se poveže 'slabe' razvade, npr. pitje alkohola, kajenje, jemanje drog ipd., s poslabšanjem zdravja in boleznijo (Kastelic in Mikulan 1999, 42). Otroka je treba tudi zdresirati prek domišljenih preizkusov: „Ustvarjajte situacije, ko naj bi vaš otrok moral reči 'ne', in sicer takšne, da ga bodo spravile v neprijeten položaj. Denimo, naj ga kdo povabi na vožnjo s kolesom, čeprav ste mu jo prepovedali, ali pa naj mu kdo ponudi zdravilo ali kakšno drugo nedovoljeno snov, kot je alkohol.“ (ibid., gl. tudi 46) Venomer je potrebno ponavljati, da je droga nevarna in da jo je treba zavračati, poudarjajo pa naj se tudi škodljive posledice jemanja drog, npr. prek člankov iz kronike, ki govorijo o prometnih nesrečah (ibid., 44).

Potreben je nadzor nad mladostnikovim obnašanjem, vedeti je treba, kaj počne, kam gre in s kom. Problematika drog tu, prek igranja na zaskrbljenost staršev, služi kot argument za povečanje nadzora, ponudi nam nove segmente najstnikovega življenja, ki jih je treba nadzorovati. Kot starši se se moramo seznaniti s starši otrokovih prijateljev, s katerimi izmenjamo izkušnje in postavimo skupna pravila glede dejavnosti otrok (ibid., 45). Nad delovanjem mladostnika moramo imeti čim boljši pregled: „Kadar želi v kino, se pozanimajte, kateri film predvajajo in kje. Spremembe načrta v zadnji minuti, na primer obisk drugega prijatelja ali ogleda drugega filma, ne smete dopustiti, dokler prej ne preverite, za katerega prijatelja ali film gre.“ (ibid.) Skrčiti je potrebno število ur, ko je mladostnik doma sam, brez nadzora (ibid., 47). Otroka je treba pri pogovorih pozorno poslušati, ga ne prekinjati. Vendar pa ne smemo samo poslušati, ampak moramo tudi videti, pomemben je pogled - spremljanje in opazovanje; pridobiti je potrebno čim več informacij: „Pazljivo spremljajte otrokov izraz na obrazu in govorico telesa.“ (ibid., 36)

Pri svoji zaskrbljenosti glede uživanja drog sicer ne smemo biti detektiv v lastnem domu, vendar pa moramo (stalno?) paziti na kombiniranje različnih indicev, ki poleg klasičnih znakov, kot je kraja domačih stvari in denarja, najdbe droge in pribora za njeno uživanje, vključujejo še oprezanje za *pretirano* vedrino, evforijo, *poudarjeno* izražanje zadovoljstva, in *nestvaren* optimizem (ibid., 91-93). Preveč dobro razpoloženje je sumljivo in zasluži skrb, če zanj ni kekega materialnega ali kulturno pričakovanega razloga. Ko se indici neustreznega obnašanja kombinirajo in slutnja preraste v sum, so potrebni določeni ukrepi preverjanja in nadzorovanja: „V primeru, ko starši sumijo, da mladostnik uživa droge, je nujno opraviti urinske teste; ti so postali nepogrešljivi pri ugotavljanju, ali nekdo jemlje droge ali ne. Poleg razjasnitve sumov spodbujajo k treznosti ter služijo utrjevanju zaupanja med starši (oziroma terapevti) in odvisnim,“ (Auer 2001, 13) Ker lahko uživalec s testom manipulira, je le-tega potrebno odvzeti nenapovedano, odvzem pa nadzirati, biti je treba pozoren na toploto oddanega urina ipd. (ibid.). Seveda je trditev, da naj bi tak test povečeval zaupanje skrajno vprašljiva, saj je sum prek nenapovedanega testiranja razjasnjen prav prek odprave zaupanja, kjer je vrednost otrokove besede nadomeščena z rezultatom indikatorja, zaupanje pa je znova potrjeno le v primeru negativnega izvida le-tega. Ne gre za obnovo zaupanja, ampak bolj za preizkus, ali realni mladostnik korelira s predstavo, ki jo o njem gojijo starši. Hkrati se utrjuje mnenje, da so mladostniki, ki jemljejo droge,

popolnoma egoistični in manipulativni (Polajner 2003, 143).⁶⁸

Mladostnika, za katerega ugotovimo, da uživa droge, je potrebno ob vseh drugih ukrepih tudi pripraviti, „da sam začuti potrebo po stalnem nadzoru in zaprosi svojce, naj mu vsaj nekaj tednov ali pa mesecev s 24-urnim nadziranjem to omogočijo“ (Kastelic in Mikulan 1999, 103). Zaželeno je torej, da posameznik željo po nadzoru ponotranji in pogled drugega tudi zahteva v času, ko poteka njegova resocializacija, da torej sprejme svojo domnevno zmoto in poškodovanost in nase sprejme sile oblasti. Vendar pa je ta resocializacija še posebej težavna, saj je mladostnik namreč ne-cel član družbe, ki v popolnosti še ne deli vseh njenih vrednot: „Alkoholika je treba le vrniti k njegovim *delovnim navadam*, mlademu narkomanu jih je pa neredko treba šele *privzgajati*.“ (Milčinski in drugi 1986, 149; moja kurziva) .

Kakšno pojmovanje družinskega življenja pravzaprav vsi ti napotki in konceptualizacije vzpostavljajo? Ko je enkrat družinsko okolje postavljeno in artikulirano kot ključen družbeni dejavnik, ko je rojeno kot objekt, o katerem naj se razpravlja, se hkrati tudi binarizira, vstopi v prostor opredeljevanja kot pravilnega ali napačnega. „Normalni razvoj je postal problem, postal je nekaj, kar je treba doseči in kar zahteva nenehno vzgojo in nadzor. 'Interakcija' otroka z njegovim okoljem naj postane strukturirana, organizirana in upravljana na način, da se pridobijo maksimalni rezultati.“ (Rose 1999, 203-204). V avtonomni družinski enoti, kjer dobra normalnost ne pride sama, ampak si jo je potrebno takorekoč vedno znova šele izbojevati, postane vsaka dejavnost, obveznost in želja otroka priložnost za učenje (ibid., 201), priložnost za utrjevanje pravilnega tipa osebnosti, ki je integriran s svojim okoljem, produktiven in ki ima odklonilen odnos do drog.

Vendar pa na delu ni neposredna zahteva neke oblastne instance ali institucije, daleč od tega. Prek poudarjanja posebnega pomena vzgoje za nadaljnji razvoj otroka, kjer odgovornost za otrokovo slabo integracijo v veliki meri prek svojega avtonomnega odločanja nosi starš, zunanja prisila za pravilno vzgojo ni več ključna – ta se namreč ponotranji, postane imperativ zaskrbljenih staršev, ki prostor družine transformirajo v

68 Pri takšnem vrednotenju se lahko upravičeno sklepa, da je vsaj del predpostavke o manipulativnosti in egoizmu mladostnikov povezan s širšo družbeno klimo in specifičnim življenjskim obdobjem človeka – najstništva. Flaker pri preučevanju fenomena hipokrizije med uživalci heroina zaključí, da je ta primerljiva s tisto, ki jo lahko opazimo v večini življenjskih situacij, da pa so pri uporabnikih prisotna dosti večja nihanja (Flaker 2002a, 85). Podobno velja za opazko o tem, da uživalci za svojo odvisnost krivijo druge, ne pa sebe (Milčinski in drugi 1986, 145). Uletova povzema, da je proces pripisovanja odgovornosti širši družbeni pojav: „Pokazalo se je, da tisti, ki so bolj občutljivi za odnose, delajo več situacijskih pripisovanj za lastno vedenje in več osebnostnih za vedenje drugih.“ (Ule 2003, 205)

prostor nenehnega vrednotenja, izpraševanja, negotovosti in bitke med željami in strahovi, ambicijami in zaskrbljenostmi nad usodo svojih otrok. Ker je vsaka banalna situacija priložnost za napredek in razvoj, je taista banalna situacija tudi tveganje za pojav deviance, nepravilnih vrednot in dolgoročnih travm. V tej negotovosti pripadnik stroke ne deluje več kot agent oblasti, ampak kot tisti, ki s prijateljsko roko ponuja nasvete za vzgojo in usmeritev otroka ter rešitve za potencialne probleme, ki jih v starših v veliki meri inducira prav sam.⁶⁹ Tu vladanje ne poteka več prek mehanizmov družbene kontrole in neposrednega podrejanja, ampak prek promocije subjektivitet, konstrukcije ugodij in ambicij ter aktiviranja občutkov krivde, bojazni, zavisti in razočaranja (ibid., 213). „Vsaka normalna družina bo svoje politične obveze najboljše izpolnjevala v trenutku, ko si bo zavestno prizadevala realizirati svoje najboljše privatne sanje.“ (ibid.)

Ljudje, in še posebej mladostniki, pa vendarle svojega življenja ne preživijo samo v indoktrinarnih institucijah ali le v neposrednih stikih s starši in sorodniki, ki poskušajo delovati v njihovo dobro, ampak tudi v področju ne-dela in svobode – *prostega časa*, ki kot nov vir grožnje nemudoma zaobjame preostali del še ne reguliranega človekovega življenja in delovanja. „Prosti čas [...] ima, to lahko trdimo brez večjih pomislekov, odločujoč vpliv na pojav toksikomanij.“ (Milčinski in drugi 1986, 151) Probleme s prostim časom imajo tisti mladi ljudje, ki se niso zmogli ustrezno usmeriti in so prikrajšani za minimalne socialne in delovne usmeritve (ibid.). „Tako je bil zanje prosti čas osmišljen tako, da so v njem našle svoje mesto tudi tiste oblike vedenja, ki so neposredno ogrožale njihovo življenje, to je uživanje psihoaktivnih snovi – drog. Gre torej za *zlorabo* prostega časa.“ (ibid.; moja kurziva) Ker neustrezno preživljanje prostega časa veča možnosti za zlorabo drog, je pazljivo upravljanje z njim za zaščito zdravja nujno: „Menimo, da bi morali mladino usmerjati v zabavo najmanj toliko zavzeto in resno kot k učenju in delu.“ (ibid., 161)

Preventiva tako ni omejena 'samo' na področje šole in domače vzgoje in nadzora, ampak se širi tudi na prosti čas, ki postane pojmovan kot usmerjena, strukturirana in

⁶⁹ „Na eni strani se družinska vez kaže kot naravna; na drugi strani pa lahko starši svoje naloge učinkovito opravljajo le, ko so izobraženi, dopolnjeni in, v zadnji instanci, spodrinjeni s strani psihološko usposobljenih ekspertov.“ (Rose 1999, 177)

načrtovana dejavnost. Prosti čas ni več *prosti* čas, saj ga lahko uporabljamo ali pa zlorabljamo. Medikalizacija tu pronica v praktično vse prostore človekovega delovanja in daje nasvete za usmerjanje vsakodnevnih dejavnosti, da bodo le-te zadoščale normi. Prosti čas postane projekt, ki naj bi ga uresničevali na določen način, hkrati pa je pojmovan kot potencialno tveganje z več rizičnimi faktorji. Če je namreč izjemno pomemben pri razvoju, je seveda logično, da je izredno pomembno tudi, na kakšen način se ga preživlja.

Nenadzorovan mladostnik, ki je prepuščen sam sebi in nima nikogar, ki bi ga usmerjal in nadzoroval. Slabi zgledi, vpliv skupine ter več priložnosti za srečanje z drogo v prostem času, nenazadnje tudi brezdclje so dejavniki, ki povečujejo možnosti za začetek jemanja drog (Milčinski in drugi 1986, 152-156; Kastelic in Mikulan 1999, 59-60). Avtorji poudarjajo, da sicer noben izmed posameznih dejavnikov ne more biti vzrok, da pa njihovo medsebojno kombiniranje povečuje možnosti za začetek jemanja drog (ibid.). Te faktorje je potrebno zmanjšati na minimum – starši naj skrbijo število ur, ko je mladostnik doma sam brez nadzora, naj bo čim bolj zaposlen, tako da bodo možnosti, da bi droge začel jemati iz dolgega časa čim manjše, vključimo ga v razne dejavnosti kot so šport, krožki, taborniki, plesna šola, čim dlje naj bo vključen v družinske opravke in obveznosti (Kastelic in Mikulan 1999, 47). Biti sam s sabo brez produktivnih nalog, ki bi jih lahko izpolnjeval, je dejavnik tveganja. Mladostnika moramo nenehno usmerjati v dejavnosti, saj v stanju brezdclja postane grožnja sam sebi.

Potrebno je torej spodbujati pravo vrsto zabave in prostega časa. „Nesporno in v praksi potrjeno je dejstvo, da se mladostniki s kakršnimi koli vedenjskimi težavami ne vključujejo v organizirane oblike preživljanja prostega časa.“ (ibid., 60). Prosti čas postane povezan z družbenimi dejavnostmi, zabava pa ni več samo individualni, ampak družbeni problem: „V današnjih razmerah, ko je vsak posameznik hote ali nehote vključen v družbeni vrvež, v okviru katerega se oblikujejo odločilne osnove našega družbenega in socialnega razvoja, si prostega časa ne smemo in ne moremo razlagati le kot pravico do lenarjenja.“ (Milčinski in drugi 1986, 163) Za zabavo bi morali skratka več storiti in je ne prepuščati naključjem (ibid., 161). Prosti čas mora biti oblikovan tako, da prispeva k družbeni reprodukciji in razvoju posameznika, hkrati pa zavira možne odklone od norme – je torej *funkcionalen* in ne prost, njegovo pojmovanje pa se bolj bliža *dolžnosti* in ne pravici. Seveda pa tu ne gre samo za dolžnost, ki bi jo morali

izkazovati komu drugemu, instituciji ali pa državi, ampak za dolžnost, ki si jo v imenu osebne svobode naložimo za lastno dobro.

4.6 Zaključki

Glede na opravljeno analizo priročnikov, ki obravnavajo tematiko prepovedanih drog, se lahko zamisli neka vrsta govorjenja o drogah, nek splošni kontekst, ki ga v celoti sicer ne bomo našli v nobenem izmed obravnavanih tekstov, a tudi nobenemu izmed njih ne bo tuj. Pri tem zaključku gre torej za vrsto *povzetka* in *sinteze* analiziranih tekstov, ki svoj pogled sicer osredotočajo na različna področja problematike drog, kjer pa sama naravnost tistega za tem pogledom, sama zasedba subjektne pozicije znotraj diskurza ostaja enaka. Hkrati pa gre pri zaključku tudi za proces *vrednotenja* preučevanih diskurzivnih praks prek prizme teorije, ki si jo analiza postavi kot svoj temelj in iz katerega kritiko izvaja. Upoštevajoč vse to, se sedaj lahko v določeni meri odgovori na vprašanja, ki si jih je analiza implicitno postavila za svoje vodilo: Kakšen govor se v priročnikih, namenjenim vplivanju na širšo populacijo (predvsem staršev) torej vzpostavlja? Kaj sporoča, kako naslavlja, kakšne ukrepe predlaga? In nenazadnje – kako so znotraj teh tekstov artikulirane biopolitične prvine?

Uporaba prepovedanih drog je splošno videna in predstavljena kot skoraj izključno negativen pojav brez kakršnihkoli resnih pozitivnih učinkov, oziroma so ti pozitivni učinki predstavljeni kot navidezni. Za razliko od priročnikov o teku obravnavani teksti primarno ne podajajo informacij o najbolj optimalnem uživanju in ne pozivajo k iznajdbi boljših in bolj kvalitetnih drog, ampak njihovo rabo kategorično odklanjajo. Arbitrarna zamejitev na področje prepovedanih drog tudi utrjuje suvereno prepoved in status quo ter prispeva k demonizaciji teh substanc in stigmatiziranju ljudi, ki jih uporabljajo. Označevalec prepovedanih drog mestoma teži k temu, da bi postal prazni označevalec, da bi predstavljal čisto negativiteto in grožnjo družbenemu redu.

Pri tem je problem drog predstavljen predvsem kot problem mladoletnih, nedoraslih oseb, kar implicitno ustvarja tudi povezavo med uporabo drog kot znakom osebne nezrelosti človeka, to pa posledično upravičuje paternalistične posege. Hkrati z uvrščanjem problematike drog v področje mladostniških težav avtorji temo omejujejo na področje, ki je zaradi kulturno pogojene čustvene občutljivosti manj dostopno racionalnemu argumentiranju (gre za 'dobro otrok'). Tema je tako zamejena na področje preventive in ukvarjanja z mladostniškimi težavami, posredno pa je tudi predstavljena

kot subkulturni in odklonski pojav.

Zdravnik oziroma psihiater kot strokovna avtoriteta v teh priročnikih deluje predvsem kot promotor morale, ki predpisuje pravilno in zaželeno obnašanje ter daje napotke za reguliranje vsakdanjih družbenih praks. Publikacije se ne ukvarjajo toliko s podajanjem informacij ali celo z zdravjem kot pa z *normo*, *ustreznostjo*. Večina vsebine je namenjena bodisi predlogom za vzgojo in usmerjanje ter izvedbo preventivnih ukrepov bodisi upravičevanju prohibicije ali pa se ukvarja z načini rehabilitacije, zdravljenja odvisnosti ipd.; teksti tako večinoma delujejo normativno. Droga v sklopu priročnikov služi kot argument za povečevanje področja nadzora nad posameznikom, njena grožnja pa je zaradi dejstva, da se ljudje za njeno uživanje odločijo na podlagi lastne želje, vseskozi prisotna. Za eliminacijo te grožnje je potrebno stalno naprežanje, usmerjanje in nadzor, ki preči praktično celotno področje človekovega delovanja.

Tematika drog naj bi tako bila vseskozi prisotna (in ocenjevana!) v sklopu šolskega kurikulumu, ki bi poskrbel za 'pravilno' usmeritev mladostnikov v 'ustrezne' dejavnosti, ki prinašajo izpolnitev, medtem ko uporabljanje drog prinaša nevarnost osebne pogube. Šola je pri tem videna kot komplementarni sistem družinski vzgoji, ki predstavlja najpomembnejši dejavnik uspešne preventive, v kateri pa s stroke predlagani ukrepi stalnega nadzora in usmerjanja mladostnikov (ki so v ambivalentni poziciji čustveno labilnih, a hkrati manipulativnih oseb) ne temeljijo v neposredni zunanji prisili, ampak izhajajo iz lastnih strahov in ambicij staršev glede prihodnosti njihovih otrok. Družina kot prostor vzgoje je tako tudi prostor dresure, kjer prek preizkusov na ustvarjenih situacijah skušnjav posameznika naučimo pravilnega delovanja, iz njega izvabimo zaželeno reakcijo, na dan signal dobimo ustrezen znak prek metode nagrad in kazni.

Medikalizacija pri svojem ustvarjanju novih vozlišč in prostorov, kjer je potreben nadzor in regulacije, ni prisotna samo v šoli in odnosu med starši in otroki, ampak je razširjena na celotno sfero človekovega delovanja – prosti čas postane pojmovan kot potencialna grožnja, kot *tveganje*, ki ga je potrebno *obvladati*. Nad vsem je potreben nadzor, mora se posrečiti „ustvariti zaščitne dejavnike kot nasip proti poplavi dejavnikom tveganja“ (Täschner 2002, 67). Mladostnik postane krhek in labilen projekt, v katerega moramo vlagati, ga izoblikovati in stabilizirati, da se razvije v osebnost, ki zna v družbi ustrezno in dostojno delovati; da se torej prilagodi družbenim normam, postane 'konstruktiven' in nenazadnje tudi zdrav – problem ni v družbi, problematičen in

tvegan je razvoj posameznika, ki mora biti nenehno usmerjan, nadziran in vključen – prosti čas naj bo čim manj čas brezdelja, in čim več čas neke zaposlitve, nekega dela, saj je nenazadnje zaradi naših filogenetskih korenin delo tisto, ki človeka osvobaja. Čas obveznosti se izmenjuje z obveznim prostim časom, 'pristni' družinski odnosi pa se poskušajo uresničiti z nadziranjem, usmerjanjem, kanaliziranjem potreb v 'smiselne' dejavnosti, disciplinirajočo dresuro, slutnjami ter urinskimi testi.

Prek branja teh del se lahko misli dispozitiv, ki vključuje družino, delo, šolo, represivne institucije, diskurzivne prakse, ki naturalizira institucijo dela, širi stopnjo nadzora in oblastnega delovanja, dresira, prepoveduje in preusmerja željo v bolj 'produktivne' dejavnosti, kar pa hkrati tudi pomeni, da producira oblubo ugodja, ki naj bi ga prinašala vzgoja v skladu s postavljeno normo (pozitivne vrednote, srečno življenje, svetla prihodnost). Vsi ti cilji pa se ne izvajajo na način avtoritarnega vsiljevanja, ampak v prefinjeni obliki prepričevanja (za dobro prihodnosti otrok, ki nam vendarle pomenijo največ), ki je kot tako pravzaprav še bolj učinkovito. Naj bo cilj povečanje storilnosti ali pa samo sprejetje ustreznih načinov vedenja, je ta dispozitiv v svojih temeljih delovanja biopolitičen, saj je njegov vložek življenje, ki naj bo izboljšano (oziroma ubranjeno) glede na zahteve nekega normativnega kriterija, biopolitika kot taka pa je praksa obljubljanja odreditve prek poskusa totalizacije partikularnega.

Diskurz Gospodarja zahteva in prek totalizacije svojega simbolnega reda obljublja odreditve, a ne ve, kaj je vzrok njegove želje – vsi se trudimo biti konstruktivni, živeti zdravo, razviti 'ustrezne' načine reševanja pred-postavljenih 'problemov', a tega, zakaj bi morali delovati ustrezno, ne vemo, tako kot se vsi hočemo veseliti življenja, a ne vemo, zakaj se ga lahko poskušamo legitimno veseliti na en, ne pa na drug način. „Zakon dejansko zapoveduje: Uživaj (Jouis), na kar lahko subjekt odgovori edinole s: Slišim (J'ouis), užitek pa je v tem le spod-slišan,“ (Lacan v Hribar 1995, 467). Ob tem so seveda sami pojmi pristnih odnosov, konstruktivnosti, dobrega življenja itd. pojmi brez vsebine, označevalci brez označenca, ki jih zapolnijo partikularne zahteve (storilnosti, dela), pri čemer pa vsebina tega pojma dobrega vedno znova ostaja nejasna.

Ker pa simbolnemu Gospodarju zmanjka smisel njegove želje, nenazadnje tudi prepovedi tistega, kar ogroža koherentnost njegovega simbolnega reda, ne more prepričljivo artikulirati. Zanaša se lahko na tautološke izjave, da droge ne prinašajo

izpolnitve, ki jo on sam obljublja in zapoveduje, a nikoli ne dostavi, ali pa se nasloni na zastraševalni učinek, ki drogam prek prišitja na diskurze fizičnega in duševnega propada, kriminalitete in prepovedi, odreka status alternative, jih potisne *onkraj* sprejemljivega, ne pa *tostran* možnosti izbirnega.

5 Ekskurz resnice

Ta pogovor nas spomni na Zhuang Zija (japonsko: Soshi), daoista. Ta je nekega dne hodil ob bregu reke s prijateljem. „Kako čudovito se zabavajo ribe v vodi!“ je vzkliknil Zhuang Zi. Prijatelj mu je rekel: „Saj nisi riba; kako lahko veš, da se ribe zabavajo?“ „Saj nisi jaz,“ je odvrnil Zhuang Zi, „kako veš, da ne vem, da se ribe zabavajo?“ (Kakuzo 2006, 46)

Uporabniki drog v analiziranih tekstih niso označeni le kot poškodovane osebe, kot nezreli, razvjeni ali morda neustrezno usmerjeni mladostniki, ampak pogosto tudi kot tisti, ki jim pod vplivom določenih drog navezava na 'realnost' oslabi. Govora je predvsem o uporabi t. i. halucinogenih drog kot so npr. marihuana, LSD, peyotl, gobe, ki vsebujejo psilocibin, itd. 'Motnje' in 'napačno zaznavanje' so glavni načini opredeljevanja delovanja teh snovi. „Pravimo jim tudi psihadeliki, ker lahko poleg motenj zaznav (prividov, prisluhov ipd.) povzročijo tudi nenavadno razširitev zavesti in izgubo stika z realnostjo.“ (Auer 2001, 47). Pri zaužitju LSD se tako pojavi napačna presoja resničnosti ter splošno napačno zaznavanje in halucinacije (Täschner 2002, 45). Prav tako se pri uporabi marihuane pojavljajo motnje zaznavanja vse do halucinacij, motenj razmišljanja, osredotočanje na nepomembne stranske dogodke, doživljanje po koščkih, zmanjšanje kritičnosti, navidezna zamišljenost, vse to skupaj z zmanjšanjem zmogljivosti in elana ter pomanjkanjem socialnih interesov itd. (ibid., 14, 56). Omamljanje samo človeka vodi proč od skupine v ukvarjanje s svojim lastnim jazom, vendar pa to ukvarjanje ne more imeti kakršnihkoli relevantnih rezultatov:

Seveda lahko nekdo odgovori, da lahko ukvarjanje s samim seboj privede tudi do za posameznika pomembnih spoznanj o sebi, življenju in svetu. To je res, če se spoznanje izoblikuje na osnovi kritičnega vpogleda. Če takšna spoznanja slonijo na doživljanju, pogojenem z omamo, ostanejo nepomembna in jih uživalec ne more prenesti v spremenjeno vedenje. To so navidezna spoznanja brez smiselne uporabne možnosti (ibid., 59).

Upanje, da bi lahko kakršnokoli praznino v našem dojetju smisla človeškega bivanja zapolnili prek izkušnje na podlagi halucinogene droge, je tako na koncu izraz posameznikove *naivnosti* (Milčinski in drugi 1986, 52), sama izkušnja droge pa se izkaže za *iluzijo*: „V mlinih teh nasprotujočih si teženj so (zvečine mladi) ljudje, ki so se znašli v tej situaciji, zbegani, zavlačujejo odločilni korak v zrelost – kar pomeni soočenje z realnostjo človekovega bivanja, in iščejo lažnejše rešitve v iluzijah, kakršne jim lahko pričarajo droge.“ (ibid., 186-187)

Kaj pravzaprav res izrečemo prek sodbe, da nekdo zmotno zaznava, izgublja stik z realnostjo in halucinira? Morda bi se morala ta izjava najprej pojmovati kot preplet dvojnega nanašanja. Ocenjevanje nekoga drugega pomeni najprej predvsem vživljanje, domišljanje tega drugega kot predruženega mene samega v njegovi specifični situaciji: „Sebe le fingiram, kakor da bi bil drugi, ne fingiram drugih.“ (Husserl v Hribar 1993, 152). Gre skratka za empatijo, igranje vloge prek predstavljanja, ki omogoča razumevanje in sploh predstavo drugega. Pri vživljanju, ki ima opraviti z ocenjevanjem sprejemljivosti pozicije drugega, torej pri ocenjevanju in podajanju sodbe, ki je normativno naravnana, pa vživljanje samo postane element v matriki, ki prek primerjave sedaj eksplicirane pozicije glede na postavljene kriterije odloča o njeni ustreznosti.

Dvojno nanašanje v tej izjavni sodbi se torej na eni strani kaže kot imaginacija, domišljanje drugega in sojenje tega mišljenega drugega glede na nek določujoč kriterij na drugi strani. Tudi kriterij, ki odloča o ustreznosti neke pozicije je dvojen, a hkrati en – je preplet intersubjektivnega in mojega privatnega razumevanja sveta, ki pa ne moreta biti neposredno ločena, saj drug drugega so-konstituirata. Pri tem se v našem razumevanju in izkustvu sveta kaže naš način pojmovanja 'njegovih' resnic in 'njegove' osmislitve.

Smisel in resnica pa nista nekaj, kar bi obstajala sama zase, ampak sta ustvarjena v spoznavajočem odnosu do tega, kar spoznavam: „To pa vzvratno pomeni, da nisem, kakršen je moj svet, marveč sem takšen, kakršen je *moj* svet, skratka, *moj svet* je takšen, kakršen sem *jaz sam*: kakršnega si konstituiram in s tem primordialno tudi že osmislim.“ (Hribar 1993, 154) Bitni smisel sveta je *subjektivna tvorba*, je tisto iz reda spoznavajočega subjekta,⁷⁰ ki podeljuje smisel dejanskemu.⁷¹ Kot tak torej najprej ni

70 Uporaba terminov subjekta in objekta je v celotnem kontekstu tega poglavja mišljena v smislu, da je subjekt tisti, ki resnico spoznava in artikulira, je torej dejaven akter, objekt pa je tisto spoznavano, torej pasivno – seveda je objekt v nekem trenutku lahko tudi druga preučevana oseba, ki sama spoznava, ali pa celo subjekt sam, ki se objektivira. Subjekt (pod-stava) in objekt (pred-met) sta tukaj *relacijska pojma*, ki konceptualizirata neko razmerje pri tvorjenju resnice. Ne postavlja se nikakršnih sodb o tem, ali je subjekt samostojen, transparenten samemu sebi itd.

71 To seveda tudi pomeni, da je tudi kantovsko govorjenje o objektivnem svetu *na sebi* subjektivna tvorba, naša predstava in pod-konstrukcija ter hkrati logični nesmisel: „Subjekta brez objekta ni. Seveda pa tudi objekta ni brez subjekta; zato je govorjenje o objektivnem svetu na sebi čisti nesmisel. Nesmisel v čisto logičnem smislu: 'Objektivni svet' v smislu objekta brez subjekta je protislovna *contradictio in adjecto*.“ (Hribar 1993, 164) Če je objekt pred-met, je vedno predmet za nekoga, za nekaj – govoriti o nečem, kar ni za nikogar in je le zase, pa je, ironično, prav predstava subjekta in s tem avtomatično napačna – objekt je, tak kot je, vedno le za tistega, s katerim je v odnosu – za

smisel sveta ampak je predvsem moj smisel in moja resnica: „Dokler tubiti sploh ni bilo, ni bilo nobene resnice in ko je ne bo več, tudi nobene resnice ne bo več, kajti kot razprtosti, odkrivanja in odkritosti je tedaj *ne bo moglo* biti.“ (Heidegger v Hribar 1993, 310)

Svet seveda ne pridobi smisla samo preko evidentnega uvida subjekta, ampak se v sklope nekih smiselnosti in resnic že rodimo. Že ob mojem prihodu v življenje me ne čaka le 'naravni',⁷² ampak tudi družbeni svet plejad intersubjektivnih izkustev: „V našem kontinuirano tekočem svetnem zaznavanju nismo izolirani, ampak smo obenem povezani z drugimi ljudmi [...] Tako sploh svet ni le bivajoč za posamezne ljudi, ampak za človeško skupnost, in sicer že prek poobčenja preprosto zaznavno primerne. V tem poobčenju se stalno dogaja tudi veljavnostna sprememba v vzajemni korekturi.“ (Husserl 2005, 200) Že od samega začetka sem v družbenem, kjer se naučim biti človek, kjer si svet prek interakcije razlagam v nekem točno določenem smislu in sprejemam točno določene resnice. Intersubjektivni svet je skratka svet družbenega konstituiranja in osmišljanja – simbolizacije dejanskega.

Področje družbenega je hkrati tudi področje oblastnih razmerij, hegemonskih bojev in tekmujočih svetovnih nazorov. Pri tem seveda družbeni subjekti ne zasedajo enakovrednih pozicij v hierarhijah moči – nekateri so tako pretežno na dominantnih, drugi pa na dominiranih polih. Resnica se sprejema in daje, briše in zamenjuje – če je nekdo zame avtoriteta, njegova beseda transformira v resnico in njegov smisel lahko postane moj smisel, resnica pa je seveda lahko tudi zapovedana in vsiljena. Družbeno je na nek način nesimetričen in ne-prost oziroma omejen 'trg' izmenjavanja smisla, je prostor splošno sprejetih kompromisov in stereotipov glede tega, kaj je 'realno' in kaj je kot 'realno' še sprejemljivo.

Kako bi se lahko torej v luči teh grobo orisanih nastavkov vrednotila sodba, da nekdo izgublja stik z resničnostjo? Če je drugi vedno po meni konstituirani drugi, je objekt, v katerega se vživim in poskušam razumeti, razumem pa ga lahko zgolj prek *načina* svojega razumevanja sveta, prek načina svoje osmislitve, ki korenini hkrati v mojih evidencah in intersubjektivni izkušnji diskurzov in njim pripadajočih diskurzivnih

subjekta, kateremu se kaže prav kot on sam.

72 Naravno je sicer samo že plod teoretizacije, ki razmejuje tisto, kar naj ne bi bilo del družbenega urejanja razmerij med ljudmi. Ker pa se naravno konstituira v svoji razliki od družbenega, je samo zaznamovano z družbenim in kot navidezno apolitična kategorija lahko služi utrjevanju določenih razmerij moči (že prej opisani procesi podružbljanja dejanskega v smislu naturalizacije družbenih razmerij).

praks, ta izjava pomeni, da se ocenjevani izmika okvirom sprejetega kompromisa realnega, ne pa da dobesedno 'izgublja stik z realnostjo'. Uporabnik halucinogenov, ki razmišlja 'fragmentarno', se osredotoča na 'nepomembne' dogodke, doživlja sinetezije čutov in katerega zaznavanje je 'moteno', se oddaljuje od neke simbolizacije dejanskega, ne pa od samega dejanskega, v katerem vedno že *je* v določenem načinu svojega obstajanja, svoje biti-v-svetu. Vedno sem že v dejanskem, v 'svojem svetu', nisem pa vedno nujno v diskurzivno sprejemljivem resničnem. Izguba stika z realnostjo in pojav motenj so tako znak zaznavanja in mišljenja, ki stoji na nekompatibilni poziciji glede na prevladujoče bazične smisle.

Nezmožnost vživetja, ki bi hkrati pomenila tudi resnično razumetje drugega se tako izteče v sodbo zmote ali pravilnosti. Gre za vživetje, ki pozablja, da drugi ni v meni, ampak je po meni zgolj predstavljan in so-konstituiran ter ocenjevan z mojega gledišča in izhodiščnega smisla: „V tem [razmisleku] se lahko zaznava le moje telo, nikoli pa tuje telo v svoji telesnosti, temveč le kot fizično telo.“ (Husserl 2005, 135) Zaznavam drugega, ne pa njegove zaznave, prav to zavedanje pa v tej oceni umanjka. Poleg tega je kriterij resničnosti, torej norma, po kateri se presoja, v tem procesu posplošena in predstavljana kot dejanskost, iz katere izvira. Dejanskost je tako nadomeščena z iz nje izvedenima smislom in diskurzivno resnico, ki prek te nadomestitve dobita status nujnosti in primordialnosti.⁷³

Resnično tu ni več samo ontološka, ampak tudi družbena kategorija, prek katere poteka manifestacija družbenih odnosov moči, in ki deluje normativno prek diskreditacije posameznikovega izkustva kot iluzoričnega in nepomembnega.⁷⁴ „Ob – popolnoma subjektivnem – občutku povečane storilnosti gre pravzaprav za propad le-te.

73 Husserl je v svoji kritiki delovanja modernih znanosti to prakso poimenoval kot *pod-konstrukcijo*, kjer gre za dejavnost, ki dejanskosti pred kakršnimkoli uvidom določi pogoje, pod katerimi se ta lahko dokaže kot 'resnična': „Na podlagi domnevno apodiktičnega uvida se je menilo, da je svet na sebi neka racionalna sistematična enotnost, v kateri morajo biti do zadnjega racionalno determinirane prav vse podrobnosti [...] Treba jo je le determinirati v njeni posebnosti, kar pa je žal možno le na induktiven način.“ (Husserl 2005, 88) Predpostavlja se, da obstaja neka racionalna, 'objektivna' resnica, ki velja za vse, vselej in od nekdanj in do katere moramo prek pre-izkušanja (torej potrditve s preizkusom, ki omogoča normalizacijo sveta prek pred-videvanja) dejanskosti šele priti. Takšen pogled se izteče v svojevrstno metafiziko in podvajanje sveta na dejanskega in 'res' dejanskega, kjer se koncept in dejansko zamenjata v svoji vlogi.

74 To zavračanje je seveda odvisno tudi od družbenega položaja nekoga, ki je ocenjevan. Če so uporabniki drog diskvalificirani kot tisti, ki doživljajo motnje občutenja, pa so izjave o 'izgubljanju stika z realnostjo' dosti bolj zadržane, oziroma jih ni, kadar gre za izjave npr. cerkvenih dostojanstvenikov, predstavnikov političnih strank in pesnikov, ki pogosto radikalno različno razlagajo realnost. Deloma je tako tudi od družbene pozicije odvisno, kdaj je izjava nekoga legitimno mnenje, in kdaj blodnja.

Navidezna zamišljenost se pojavi namesto logično-posledičnega razmišljanja. 'Doživljanje razsvetljenja' nadomesti razumsko presojo.“ (Täschner 2002, 17) Logično – posledično mišljenje, ki s svojim uokvirjanjem dejanskega pripelje do nujnih in v nekem kontekstu uporabnih rezultatov in je torej način zagotavljanja stabilnosti in predvidljivosti, je videno kot legitimni način 'realnega' razmišljanja, nasprotno pa je uporabnik, ki se v svoji izkušnji ne podreja tej paradigmi, diskreditiran kot vršilec navideznega mišljenja, ki doživlja nepomembno razsvetljenje. Kakršnikoli sklepi, ki bi nastali kot rezultat uporabe drog, so videni kot nekritični in navidezni, saj nimajo *uporabne* vrednosti, se ne vklaplajo v sistem kakršnegakoli pomembnejšega načina produkcije znotraj vzpostavljenega družbenega reda, oziroma ne izkazujejo kakšne posebne 'koristnosti'. Prevladujoča Resnica tako je in tudi *mora biti* enako veljavna za vse – tukaj niti ne gre več za vprašanje določitve resnice v klasičnem smislu kot pravilnosti, ampak za težnjo po vzpostavitvi konformnosti in podrejenosti.

Izkušnja uporabnikov halucinogenih drog ne more biti klasificirana kot 'motnja', še manj pa kot proces 'izgubljanja stika z realnostjo', ampak prej kot področje nekompatibilnosti z uveljavljenimi pojmovanji tega, 'kar je očitno res'. Uporabnik ne doživlja 'motenj' občutenja, ne zaznava 'napačno', ampak prav občuti dejansko na nek drugačen, diferencialen način, ki sam po sebi ne spada v neko pravšnjost ali napačnost, ampak prav v način doživljanja sveta, v nek *kako* njegove osmislitve. Primarna presoja o občutenjih kot motnjah, iluzijah in halucinacijah je tako na tistem, ki te pojave doživlja, torej uporabniku samem in ne nekom, ki se je pravzaprav odločil že na začetku, in ki misli, da vidi v drugega, a se v tem videnju zrcali predvsem on sam.

6 Dejstva medijev, mediji dejstev

6.1 Medijska konstrukcija normalnega realnega

Novinarstvo in novinarski prispevki v svojih mnogovrstnih načinih manifestacije (televiziji, radiu, tisku, internetu) v sodobnem družbenem okolju delujejo kot akterji urejanja in obvladovanja kaotičnega in anarhičnega toka doživljanja dejanskosti v koherentno, urejeno ter predvidljivo 'realnost' (Fiske 2004, 153). Televizijska poročila ali pa dnevni izvod časopisa bralcu povedo, kaj se je tisti dan 'pomembnega zgodilo',⁷⁵ mu pojasnijo vsakodnevne dogodke in, nenazadnje, tudi ustvarjajo občutek simbolne povezanosti med ljudmi, ki se med seboj niso nikoli srečali (pripadnost neki stranki, narodu ipd.).

Novinarstvo (in s tem tudi novinarji) ima torej veliko vlogo pri kreiranju resnic o svetu intersubjektivnega izkustva. Govorjenje resnice o 'realnem' pa je, sledeč Foucaultu (gl. prvo poglavje), neobhodno povezano tudi z učinki oblasti, kjer vednost (v tem primeru o svetu, 'objektivni družbeni realnosti' ipd.) in oblast druga drugo predpostavljata, delujeta vzajemno ter ponujata in ustvarjata objekte, o katerih naj se sploh govori. Novinarstvo s svojo pozicijo 'psa čuvaja' oziroma mediatorja med svetom javnosti in svetom politike⁷⁶ in s svojim opisovanjem in določanjem tega, kaj je realnost (torej kaj je 'vredno pozornosti') ter načinom njenega predstavljanja le-to vedno znova artikulira, iznajde in konsolidira. V tem, začetnem delu, bom poskusil predstaviti nekatere operacije in procese, ki izbirajo in oblikujejo tisto realno, ki ga vsak dan vidimo prek časopisnih strani, radijskih zvočnikov in televizijskih ali računalniških zaslonov.

Najprej se lahko opazi, da novice in druge vrste pojavljanja novinarskih tekstov (pogovorne oddaje, omizja ipd.) napram drugim medijskim vsebinam uživajo poseben modalni status – tako se na primer novice kljub podobnim reprezentacijskim in

75 „Užitek ob novicah – zabavi izhaja iz njihove vsakodnevne rekonstrukcije samozaupanja: novice dajejo občutek, da je za nami dan, napolnjen z dogodki. V nasprotju z gledalčevo prazno vsakodnevno eksistenco, brez posebnih dogodkov, so novice oblikovane tako, da rutinizirajo naš vsakdan tako, da ga vedno znova napolnijo z dogodki.“ (Luthar 1998, 231)

76 Hartley pravi, da je z iznajdbo skupnosti 'običajnih bralcev' (common readers) hkrati prišlo do iznajdbe novinarstva kot mediatorja med svetom politike in maso teh običajnih bralcev. To maso anonimnežev naj bi novinarji razsvetljevali z obveščanjem o tem, 'kako se suče svet', princip, ki bi vodil artikuliranje teh novic pa je 'zdrav razum' (Hartley 1992, 163). Tovrstni pojav se lahko opazi ob vsakodnevnem gledanju ali branju poročil, kjer se novinar sklicuje na 'javnost', 'javni interes' ipd.

produkcijskim okvirom, ki jih delijo s fikcijo,⁷⁷ od te formalno jasno razmejijo: „Zdi se, da imajo poročila tesnejšo vez z 'grobno realnostjo', kot fikcija, in zato obstajajo razlike v načinih, kako jih gledalci berejo. Za otroke je na primer smrt v poročilih neprimerno bolj moteča kot smrt v fikcijski televiziji.“ (ibid., 157) Ker je novinarstvo že vnaprej opredeljeno kot poročanje ali pa razprava o pomembnih in resničnih dogodkih, je tudi samo branje novinarskih tekstov že vnaprej drugačno kot pa npr. branje fikcijskih romanov. Za novinarski žanr je tako značilna vsaj minimalna stopnja vnaprejšnjega zaupanja.

Seveda pa je novinarsko upovedovanje realnega prav upovedovanje – je reprezentacija, ki prek konvencij pripoveduje o tem, kar je iz razpoložljivih (torej poznanih) dogodkov selekcionirano kot tisto, kar je vredno posredovati naprej.⁷⁸ Področje novinarstva se ukvarja s tistim, kar je v dejanskem 'bistvenega', posreduje 'najpomembnejše informacije', servira teme, o katerih je vredno razmišljati. *Realnost* v novinarskem prispevku *simbolizira novinar*, izrečena je z mesta iz katerega novinar pripoveduje in ne izhaja iz tistega, kar občinstvo vidi – to, kar je prikazano (obnašanja, dokumenti, viri) namreč ne služi kot izvor resnice dejanskega, ampak kot tisto, kar potrjuje diskurzivno vizijo novinarja, ki nam resnico pripoveduje (Hartley 1992, 141-142).

Medijska realnost je konstrukt, njegova oblika je odvisna od temeljev, ki podpirajo njegovo zgradbo, ti pa niso postavljeni na 'brezpogojni, objektivni resnici', ampak izhajajo iz družbe, v kateri novinarji delujejo in katere člani so (Johnson-Cartee 2005, 117). Princip 'nevtralnega'⁷⁹ in 'uravnoteženega' poročanja se tako oblikuje v odnosu do tega, kar se kot tako kaže v odnosu do prevladujočih kulturnih vzorcev. Hallin novinarsko pojmovanje sveta tako konceptualizira z razdelitvijo na tri regije oziroma sfere: sfero konsenza (teme, ki so predpostavljene kot nekontroverzne,

77 „Za nastanek dobre novinarske zgodbe je konflikt enako pomemben kot za nastanek dobre fikcijske zgodbe, njegovo razmerje do družbenega sistema je podobno. Novinarske vrednote izhajajo iz iste družbe kot fikcijske, oboje imajo enako potrebo po popularnosti, in ni presenetljivo, da so si v osnovi podobne.“ (Fiske 2004, 155)

78 Galtung in Ruge opisujeta tri postopke, ki vodijo do produkcije novice: nek zaznan dogodek mora ustrezati določenemu številu novinarskih faktorjev, torej se najprej vrši proces *selekcije*. Ko je dogodek spoznan kot vreden objave, se tisti njegovi deli, ki ustrezajo novinarskim faktorjem poudarijo, gre za proces *popačenja* (*distortion*). Na širši ravni se oba procesa *replicirata* v verigi od novinarja do urednika, preden dosežeta naslovnika (Johnson-Cartee 2005, 125).

79 Pri tem v sodobnem prostoru novinarskega delovanja, ki ga večinoma uravnava trg in je podvržen komercialnim interesom, kategorija nepristranskosti ni etična kategorija, ampak znamka za pridobivanje tržnega deleža. Nepristranskost je tista, ki med drugim dosega prodajo – etika tu služi tržnemu interesu (Poler Kovačič v Vobič 2006, 26-27).

'dejstvene' in kjer novinar deluje kot zagovornik teh vrednot), sfero legitimne kontroverze (teme o katerih novinarji presodijo, da so primerne za strankarske polemike) in sfero deviance, ki izključuje poglede in akterje, za katere se meni, da nimajo pravice biti slišani, oziroma izzivajo prevladujoč politični konsenz (Allan 1999, 69-70). Vrednoti nepristranskosti in uravnoteženosti, ki naj bi zagotovili korektno, 'resnicoljubno' poročanje, se kot primarno vodilo novinarja uporabljata le v drugi sferi legitimne kontroverze.

Novice Sigal sicer tudi označi kot 'standardizirano izjemno' (Johnson-Cartee 2005, 140) v smislu, da ne prikazujejo običajnih dogodkov, vendar pa le-te predstavljajo v ponavljajočih se in ustaljenih formah (npr. kroniki), v katerih gre za *rutinizacijo (ne)pričakovanega*,⁸⁰ obvladanje nepredvidljivega prek *uokvirjanja v predvidljiv kontekst in ustaljeno formo*, kjer je dejanskost formalizirana in sistematizirana v koherentno in razumljivo celoto. Zgodba je pravzaprav v glavnih potezah napisana že vnaprej, samo dopolniti jo moramo v njenih individualnih podrobnostih posameznega primera (Hall v Fiske 2004, 162).⁸¹ Kot takšno novinarstvo lahko deluje kot reakcionarni družbeni dejavnik, ki reproducira obstoječa družbena razmerja: „Novica je negativna. Je tisto, kar poseže v normalno. Iz teksta novice odsotna, a prisotna kot močna sila pri branju novice je podmena, da življenje običajno teče gladko, upošteva pravila in zakone in je harmonično.“ (Fiske 2004, 154)

Rutinizacija novice prek njene kategorizacije zapre polje njenega smisla in jo izolira od širših družbenih implikacij in problematike – lakota v Afriki je tako npr. predstavljena kot 'zunanja zadeva', ki nima zveze z 'notranjo politiko' (Fiske 2004, 156). Ena izmed sorodnih in za to analizo pomembnih značilnosti je tudi pojav *individualizacije*, pri kateri je dogodek, obravnavan v sklopu formalizirane strukture prispevka, predstavljen v svoji specifični posebnosti glede na podobne dogodke,

80 Ta rutinizacija poteka, kot je bilo že nakazano, prek kategorizacije materiala, ki je viden kot vreden objave, v posamezne vsebinske sklope (kronika, zdravje, zunanja politika ipd.): „Kategorizacija konstruira konceptualno omrežje, znotraj katerega lahko v trenutku lociramo 'srove' dogodke in jih tako vstavimo v domače okolje konceptualnih razmerij. Kategorije so akterji normalizacije.“ (Fiske 2004, 156)

81 Pomembnost forme pri filtriranju in uokvirjanju dogodkov dobro ilustrira novinar, ki opisuje spomine na prve dni svoje zaposlitve, ko se je čudil sposobnostim svojega starejšega kolega, ki je brez kakšnega posebnega truda pisal 'poročila o rutinskih katastrofah'. Po nekaj mesecih je v kolegovem predalniku odkril zalogo več deset skoraj dokončanih osnutkov poročil, ki so pokrivala področje nesreč in katastrof – novinar je med stavki pustil le prazne prostore za vsakokratne individualne podatke o številu žrtev, naslovov in drugih podatkov (Langer 1998, 3).

obravnavajo se prav kot individualen problem, ki nima zveze s širšimi družbenimi odnosi moči.⁸²

Hkrati je za produkcijo poročil (in seveda posledično tudi 'resnih' pogovornih oddaj) značilno tudi močno zanašanje na uradne vire (policija, sodišča, uradne službe), ki služijo kot viri 'dejstev' (Fairclough 1995, 49) in kot izvori regularno nastajajočih novih novic, kar seveda pomeni, da imajo ti akterji znaten vpliv na oblikovanje tem, ki se pojavijo v medijih. Herman in Chomsky navezavo medijev na uradne vire informacij vidita prepleteno do te mere, da posplošeno izjavita, da kontroverza v medijih nastopi takrat, ko obstaja neenotnost, a ne v družbi, ampak znotraj samih dominantnih skupin (Fairclough 1995, 49).⁸³

Mediji tako zasedajo pomembno vlogo glede same teme prohibicije drog in s svojim poročanjem o tej temi sodelujejo v oblastnih procesih. Od načina objave v medijih je namreč v precejšnji meri odvisna javna podoba te problematike – od lansiranja teme pa do izbire segmenta, ki bo uokviril to tematiko je odvisno, ali bo pri prepovedanih drogah šlo za problematiko odvisnosti, nevarnosti, nedovoljenega trgovanja, nasilja, ali pa morda neupravičenega omejevanja svobode. Pri svoji analizi medijske manifestacije teme prepovedanih drog sem se osredotočil na tisti segment medijskega poročanja, ki bi ga lahko poimenovali kot novinarskega.⁸⁴ V naslednjih

82 Luthar in Jontes v svoji analizi medijskega poročanja o nasilju v družini (2007) ugotavljata, da je družinsko nasilje v poročanju, ki je večinoma umeščeno v kroniko, posledično izolirano od širšega družbenega konteksta spolnih vlog in tako predstavljeno kot privatna zadeva: „Novinarsko 'loakliziranje' družinskega nasilja na zapise v kroniki tako že samo po sebi ključno prispeva k naturalizaciji, privatizaciji, individualizaciji in posledično tudi psihologizaciji nasilja in dekontekstualizirani obravnavi nasilja kot dogodka zunaj siceršnjih odnosov moči v družbi.“ (Luthar in Jontes 2007, 34). Seveda individualizacija, čeprav pogosto reproducira obstoječa družbena razmerja, ni nujno vedno reakcionarna, saj po drugi strani govorjenje, ki govori samo 'na splošno' ne zmore konkretizirati družbenih razmerij, oziroma utrjuje skupinske stereotipe.

83 Tovrstna eksplikacija novinarskega delovanja je kritizirana kot pretirana poenostavitev, saj predpostavlja, da so novinarji zgolj posredniki sporočil in marionete v rokah oblastnih elit. Kritiki opozarjajo, da se tovrstna reprodukcija in konsolidacija družbenih odnosov moči ne vrši v okviru teorij zarot, ampak prav v že opisanih vsakodnevnih rutinah novinarskega dela (strukture dostopa, privilegiranje 'uradnih virov', rutinizirana forma prispevka, zanašanje na splošno sprejeto področje konsenza) – novinarstvo naj bi tako delovalo avtonomno, a hkrati hegemonsko (Allan 1999, 60-64; Langer 1998, 14-15, 19-20).

84 Po Koširjevi (1988) se sicer novinarsko poročanje formalno deli na informativno in interpretativno zvrst (ibid., 65), ki se ločita po tem, da je v prvi pripovedovalec besedila odsoten iz samega besedila, ki tako daje videz objektivnosti, pri drugi, interpretativni zvrsti, pa aktivno prisoten s svojimi mnenji in stališči (ibid., 63). Pri informativnih zvrsteh se torej zdi, da 'dejstva govorijo sama zase', čeprav je izbor dogodkov, ki naj postanejo 'realni', podvržen dosledni selekciji in filtriranju tega, kar je vredno objave. Pri informativni zvrsti je ideološki dejavnik prikrit in zamolčan, saj deluje kot predpostavka – njegova identifikacija je zmuzljiva, sam pa je prav zaradi tega dosti bolj učinkovit. Informativna zvrst tako ideološko deluje učinkoviteje kot interpretativna, ki je prvi pravzaprav v večini primerov (ko npr. komentira tisto, kar je vredno objave) podrejena.

podpoglavjih bom prek analize medijskih tekstov poskušal artikulirati nekatere osnovne poteze novinarskega režima produciranja resnice o prepovedanih drogah in posledično tudi odnos medijev do oblastnih procesov, ki jih ustvarja suverena prepoved. Analizirani bodo vsebinsko povezani prispevki v dveh žanrsko različnih oddajah, ki poročajo o tej temi, podrobneje pa bo analizirana še ena izmed obeh oddaj, ki je bila v celoti namenjena obravnavi problematike drog.

6.2 Pot do Trenj – brez trenj

Trenja so diskusijska oddaja, ki privzema obliko okrogle mize (za definicijo okrogle mize gl. Košir 1988, 82), in v kateri voditelj moderira pogovor med več udeleženci, ki izražajo in soočajo svoja (pogosto konfliktna) mnenja. Oddaja je predvajana tedensko na komercialni televiziji Pop Tv. Samo sebe identificira kot pogovorno informativno oddajo, ki obravnava najbolj aktualne tedenske teme in kjer prek 'različnih mnenj pridejo do pravilnih odgovorov' (*Trenja*).⁸⁵ Deluje torej na principu 'uravnoveženja', kjer naj bi različna parcialna mnenja proizvedla neko celovito resnico, ki seveda leži nekje vmes. *Svet* je informativna oddaja, predvajana dnevno (razen ob vikendih) na komercialni televiziji Kanal A, njen cilj je predstavljanje aktualnih dogodkov s poudarkom na dogodkih iz 'našega' sveta in pozornostjo na 'malega človeka'⁸⁶ (*Svet* na Kanalu A). Obe televizijski hiši imata istega lastnika, delita pa si tudi spletno stran.

Oddaja *Trenj* se začne z uvodom voditelja, ki pove, da je Slovenija obnemela ob posnetkih igel in mladih, ki si pred kamerami vbrizgavajo heroin (*Trenja* 2008), te prispevke pa je v nekajtedenskem obdobju pred predvajanjem *Trenj* objavljala prav oddaja *Svet* na sestrskem televizijskem kanalu. Ker so prispevki, objavljeni v obeh oddajah podobni, oziroma se med sabo navezujejo,⁸⁷ sem se odločil, da v analizo poleg

85 Internetna stran, na katero se sklicujem, se posodablja v skladu s spremembo programske sheme medijske hiše – vsebina strani se je tako z ukinitvijo oddaje *Trenja* spremenila in ne vključuje več opisa formata oddaje, ampak vsebuje zgolj obvestilo o njeni ukinitvi. Spremembe je doživela tudi stran *Svet* na Kanalu A. V obeh primerih se sklicujem na vsebine strani, kot so bile prikazane v datumi njihove objave - torej 21. maja 2009 za stran *Trenj* in 7. maja 2009 za stran *Svet* na Kanalu A.

86 Moto osredotočanja na težave 'malega človeka' je sicer problematičen. Čeprav namreč na prvi pogled sočustvuje in se postavlja na stran deprivilegiranih ljudi, pa po drugi strani tudi naturalizira oblastna razmerja moči – obstajajo 'mali ljudje' in obstajajo tisti, ki tem 'malim ljudem' krojijo usodo bodisi na dober bodisi slab način – niso pa na kakršenkoli način preizprašane nujnosti obstoja teh kategorij. Nesimetrična razporeditev oblasti, nemoč 'malega človeka', ni problem, problem je, da tisti, ki z njegovo usodo upravljajo, kdaj pa kdaj zamočijo (za podrobnejšo analizo gl. Fowler 1993, 124-132).

87 V Oddaji *Trenj* se v prispevku uporablja posnetke, ki so na las podobni prispevkom v oddaji *Svet*. Prispevek iz *Trenj* je tudi posnet na enaki lokaciji, po videzu sodeč se ponovno pojavi tudi eden izmed

Trenj vključim še omenjene prispevke in tako razširim področje analize, ki bo omogočilo artikulacijo nekaterih lastnosti diskurzivne prakse glede te problematike.

Prispevki,⁸⁸ objavljeni v oddaji Svet sledijo istemu vzorcu upovedovanja in sestojijo iz ponavljajočih se novinarskih 'pohodov' širom Slovenije (Ljubljana, Kranj, Maribor, Koper, Murska Sobota), kjer razkrivajo zbirna mesta odvisnikov, ki si vbrizgavajo heroin in metadon. Stalnica v prispevkih je prikazovanje odvrgenih igel in pripomočkov za vbrizgavanje, pogosti so tudi posnetki uporabnikov, ki govorijo o svoji odvisnosti, nekateri izmed njih pa si heroin *brez sramu* (Svet 2008b) vbrizgavajo tudi pred kamero. Sicer pa prispevki niso toliko osredotočeni na same odvisnike in njihove težave, kot bolj na opisovanje in prikazovanje njihovih zbirnih mest. Za prispevke je značilen podoben in poseben način govorjenja o tej vsebini. Mesta, kjer se vbrizgavajo droge, so tako vedno znova poimenovana kot '*heroinska gnezda*' (takšen naslov nosijo tudi nekateri izmed prispevkov) oziroma '*legla*' (Svet 2008abd). Takšno senzacionalistično poimenovanje pomeni (ne)posredno dehumanizacijo uporabnikov heroína in enega izmed načinov njihove simbolne ločitve od družbe – zbirališča so označena kot živalski brlogi, ne pa prav kot zbirališča. Prispevki se osredotočajo na džankizirane uporabnike in zasvojenca, pri čemer en izmed intervjuvanih komaj stoji in govori, v tem prispevku pa novinar in zasvojenec prideta tudi do zaključka, da je jemanje drog vrsta samomora (Svet 2008e).

Praktično vsi prispevki prikazujejo neurejene, umazane in strah vzbujajoče prostore za vbrizgavanje – igle so zapičene v drevesa ali pa ležijo vsepovsod po tleh, v prostorih vlada nered, povsod so smeti, odvrgena oblačila. Novinarji so ob teh prizorih 'šokirani' (Svet 2008a) ali pa 'preprosto obnemijo' (Svet 2008g). Uporaba heroína je prek ponavljajočih se prikazov enakih okoliščin homogenizirana, uokvirjena je kot praksa, ki primarno poteka, oziroma zaradi pomanjkanja alternativnih prikazov, mora potekati v kaotičnih in džankiziranih razmerah.⁸⁹ Tako lahko v enem izmed prispevkov

virov, ki je bil že intervjuvan v enem izmed prispevkov oddaje Svet.

88 V analizo je vključenih sedem prispevkov, ki so bili pred oddajo Trenj objavljeni v oddaji Svet. Pri naštevanju lokacij se sicer implicitno sklicujem tudi na prispevek, objavljen 26. 1. 2009 (objavljen po Trenjih), ki je prikazoval zbirališča blizu Murske Sobotice. Ta prispevek je vključen samo zaradi ponazoritve naštevanja geografsko razpršenih zbirališč, drugače pa vsebinsko zaradi svojega časovnega odstopanja ni vključen v analizo (sicer sledi enakim smernicam kot drugi). V analizo tudi nista vključena dva prispevka, ki sestojita iz izjav županov Ljubljane in Kranja glede te problematike in sta bila prav tako objavljena v oddaji Svet.

89 Tovrstnega pristopa k problematiki heroína kot področja bede in propada se niti ne skriva, saj v enem izmed prispevkov novinarka le-tega poimenuje kot 'sprehod po heroinskem peklu' (Svet 2008a). Po drugi strani poskuša novinar v prispevku o 'primorskih heroinskih gnezdih' (Svet 2008b) celoten

novinarka o enem izmed mest tudi ironično izjavi: „Zapuščene barake so idealen narkomanski kotiček. Tla so prekrita s smetmi in odvrženimi iglami. V stiski pride prav tudi takšen hlod, za njim pa ... še več igel.“ (ibid.)

Stalnica v prispevkih je tudi zmeraj prisotno opozarjanje na *bližino* tega dogajanja 'normalnemu' življenju – poudarja se, da se vsa ta 'legla' nahajajo le zanemarljivo daleč od trgovin, avtobusnih postaj in stanovanjskih naselij, igle so le korak stran od mimoidočih, vse to se skratka dogaja blizu nas in sredi *belega dne*⁹⁰ (Svet 2008d). Nedaleč stran od enega izmed zbirališč se na cigareti zbirajo srednješolci (Svet 2008e), pri drugem stoji vrtec (Svet 2008b) ali pa se v neposredni bližini nahaja stanovanjsko naselje (Svet 2008c). Grožnja se prikrito nahaja neposredno v naši okolici, istočasno pa je prek kontrastiranja neurejenih zbirališč in bližnjih urbanih objektov ločitev od normalnega družbenega življenja in deviantnost uporabnikov heroina še dodatno poudarjena. Hkrati gre v tovrstnih prispevkih za individualizacijo primerov – pripovedovanje zgodb o propadlih odvisnikih in razkrivanje njihovih zbirališč – umanjka pa kakršnakoli predstavitev širše družbene perspektive, ki bi segla onkraj navidezno depolitiziranega individualnega.

Serijski posnetki prikazovanja geografsko razpšenih in bolj ali manj enakih 'nevarnih heroinskih gnezd' in 'legel' pusti vtis vseprisotnosti, relativno velike razsežnosti nekega nezaželenega pojava in pušča implicitni poziv, da je treba nekaj ukreniti. To 'pravilo' vseprisotnosti v enem izmed prispevkov tudi artikulirano s strani novinarja: „Koper *ni izjema*. Tudi tukaj naletimo na odvisnike, ki si s tresočimi rokami brez sramu pred nami pripravijo in vbrizgajo odmere.“ (Svet 2008b; moja kurziva) Če pa bi se lahko te prispevke kljub umanjkanju aktualnosti, ki jo obljublja konceptualni okvir oddaje, pogojno lahko označilo kot dogodke v smislu, da v ponavljajočem ritmu selektivno razkrivajo dejstva neke arbitrarno zamejene in vsakodnevno manj vidne problematike, pa eden izmed objavljenih prispevkov dogodek preprosto *iznajde*.

Na začetku prispevka, ki nosi naslov *Preprodaja metadona* (Svet 2009f), posnetek

prispevek 'humorizirati' prek označevanja opuščenih hiš kot 'hotelov' in zapuščenega avtomobila v gozdu kot 'vikenda'. S takšnimi označbami se seveda utrjuje zdravorazumsko sprejeta povezava med bedo in uživanjem heroina.

90 Pri tem se v tem specifičnem prispevku pojavi še en neposreden primer stereotipizacije in konstrukcije realnosti. Novinarka in ljubljanski župan tako v 'leglu' sredi mesta naletita na neko žensko, ki skupini pove, da nekoga išče, a jo novinarka nemudoma umesti v kategorijo uporabnika drog, ko njeno pojasnilo označi kot '*izgovor*', kar pa je tudi edini (in s tem tautološki) argument, ki ga navede. Gre za postopek umeščanja heterogenih elementov pod homogeni tematski okvir – oseba, ki je posneta v prispevku, mora imeti neko funkcijo, v heroinskem gnezdu, kamor zahajajo zasvojenci, vendar ne more biti 'po naključju'.

pokaže na ulici sedeča človeka, ki ju novinarka nemudoma označi za odvisnika. Nadaljuje: „Kmalu pride ženska in stopijo skupaj. Ona začne brskati po žepu, a kmalu opazijo našo kamero, zato se morebitni poslovni dogovor hitro konča.“ Sledi verbalna grožnja enega izmed posnetih, naj ekipa neha snemati, ali pa bo iz kamere 'iztrgal trak'. Snemana trojica odide za stavbo, novinarski pogled pa se osredotoči na ljudi pred metadonsko ambulanto, ki so zaradi prisotnosti kamere vznemirjeni in ne vedo, kaj bi, a „na koncu vendarle stisnejo glave in se zmenijo. Tudi napisi na forumih pričujejo o tem, da se metadon preprodaja. A problematični posamezniki so povsod, pravijo strokovnjaki.“ Prikaza neposredne prodaje ali 'dokaza' o dogovarjanju, razen od daleč posnetega neslišnega pogovora dveh oseb, ni. Osumljenih ljudi, oziroma 'odvisnikov', kot se jih samovoljno poimenuje, tudi nihče ne povpraša po 'njihovi strani zgodbe' – stojijo izven meja legitimne kontroverze, njihovega mnenja ni potrebno artikulirati.

Vendar pa prav to očitno razhajanje med simbolizacijo novinarke in posnetim materialom, ki na prvi pogled deluje kot čisti primer insinuacije ali pa fabrikacije, po drugi strani kljub, ali pa prav zaradi, svoje dejanske produkcijske spodletelosti hkrati prispeva k razkrivanju paradigmatičnega okvira ustvarjanja televizijskih prispevkov o tej temi. Odvisniki, ki v njih nastopajo, so namreč *konsistentno* neurejeni, *konsistentno* vidno osebno propadli, prav tako kot so *konsistentno* zanemarjeni tudi prostori za vbrizgavanje oziroma 'gnezda', ki so prikazana – gre za prikazovanje neurejenosti – a neurejenosti, ki je v svoji tujosti tako 'domača', pravzaprav 'naravna' glede na temo, ki je predstavljena. Kaj niso ravno ti bedni prostori, ti ljudje, te odvržene in nevarne injekcijske igle tisto, na kar najprej pomislimo, ko zaslišimo besedo heroin ali zasvojenost? Mar ni bilo stanje, ki je tukaj vedno znova prikazano, že dolgo nazaj miselno sprejeto kot legitimno in ekskluzivno dejstvo in kjer slikovni material prispevka ne služi več njegovi konstrukciji ali verifikaciji, ampak zgolj ilustraciji?

6.3 Spet se bo trlo

Trenja zavzamejo v primerjavi s prispevki, objavljenimi v Svetu, nekoliko drugačno, bolj na odvisnike usmerjeno držo. Tematski naslov *Otroci s postaje ZOO* konceptualni okvir oddaje že vnaprej umesti na področje odvisnosti, propada in zdravljenja – to potrdi tudi voditelj v svojem uvodnem nagovoru:

Slovenija je obnemela ob posnetkih igel in mladih, ki si pred kamerami vbrizgavajo heroin.⁹¹

⁹¹ Tovrstne omembe pretresenosti celotnega 'naroda' so sicer mistifikacije – tako kot se v Veliki Britaniji v času Dianine smrti ni vse 'življenje ustavilo', kot so poročali angleški mediji (MacDonald 2003, 19-

Šokantno je, da je vsak četrti srednješolec poskusil drogo, da je droga vse pogostejša že v osnovnih šolah. Ali metadonski program, ki ga financira država za boj proti odvisnosti dokazuje kapitulacijo te družbe, ali pa smo z njim vzor svetu? O tem bomo nocoj soočili naše goste in objavili pretresljive zgodbe zasvojenцев in njihovih družin. (Trenja 2009)⁹²

Oddaja tako nadaljuje negativitetno naravnost, ki je bila opazna že pri analizi priročnikov o drogah – gre za osredotočenost na negativne izide in omejitve problematike drog na področje mladostništva. Pri tem voditelj razlogov za odločitev umestitve oddaje v okvir, ki se ukvarja s 'patologijo', ne pa npr. v okvir, ki bi se ukvarjal s preučevanjem obsega problematike ali legitimnostjo prepovedi, sploh ne argumentira, saj po tem ne vidi potrebe. Umestitev je namreč *samoumevna*, ne potrebuje argumenta, prevladujoč diskurz glede drog je pojmovan kot *apolitično dejstvo* in ne kot politični problem ali dilema (oziroma je v oddaji kot politični problem viden le v smislu ekonomskih stroškov, ki gredo za zdravljenje in medle, neodločne državne politike na tem področju). Gre za uokvirjanje tematike glede na tradicionalna in stereotipna pojmovanja prepovedanih drog, katerih 'glavni' in najbolj mistificirani predstavnik je heroin.

A hkrati gre tudi za svojevrsten način manipulacije in pavšalizma: „Poglejmo, kako živijo uživalci drog v Sloveniji,“ je namreč stavek, s katerim voditelj napove uvodni prispevek v oddaji, katerega naloga je okvirna predstavitev tematike. Na ta način področje prepovedanih drog, ki je že z uvodom uvrščeno v patološko, postane tudi homogenizirano – prispevek, ki sledi, nam bo nekaj povedal o *vseh* uživalcih (pretežno nelegalnih) drog. Sledeči posnetek predstavlja neke vrste sintezo (in predvsem ponovitev) prispevkov, ki so bili objavljeni v oddaji Svet. S stavkom: „Ljubljana, Maribor, Koper, Kranj – šokantni prizori,“ ob spremljavi elektronske glasbe novinarka začne z obnavljanjem bistvenih točk, ki so bile že navedene v prejšnjih prispevkih – igle zapičene v okna in drevesa, neposredna bližina 'gnezd' in 'legel' javnim površinam. V oddaji Svet že dvakrat posneto in obiskano mesto, postane (zaradi stereotipne avtentičnosti?) osrednja točka tudi tega uvodnega prispevka. Injiciranju *pred našimi očmi*, torej v kamero, sledi montirana imitacija 'zadetosti' prek vizualnih učinkov valovanja slike, ki naj bi gledalcu prek orodja filmske montaže predstavljala občutja po

20), tako se tudi družbeno življenje v Slovenji ni ustavilo ob tej temi. 'Šokantnost' in 'obnemelost' sta bolj kot opisa dejanskih stanj načina komuniciranja in povezovanja z gledalcem, gre za sklicevanje na zdravorazumske predpostavke, hkrati pa tudi za legitimizacijo samega novinarja, ki tako svojo temo upraviči kot stvar javnega interesa.

92 Celotno podpoglavje se od tu naprej sklicuje na pravkar citirano oddajo.

injiciranju heroina.

Neidentificiran vir (sicer po zunanosti podobna viru iz oddaje Svet, kjer je bila identificirana kot 'poznavalka kranjske narkomanske scene') nato razlaga, kako želja po drogi odvisnika žene v celodneven lov za denarjem, kjer bi le-ta okradel kogarkoli, da bi še enkrat začutil heroinsko omamo. Novinarka nadaljuje: „In v tako bedo zapadejo mladi po vseh eksperimentih. Trava, lepila, tablete, svoje so naredili tudi rejv partiji. Redno po prepovedanih drogah posega štiri odstotke srednješolcev, vsak četrti jo je poizkusil. In marsikdo končal kot Anes, ki ga srečamo v heroinskem gnezdu.“ Prek montiranja izjav vira in novinarkega glasu ter vstavljanja kontekstualno popolnoma nepovezanih arhivskih posnetkov listov marihuane, tablet, zabav z elektronsko glasbo⁹³ in najstnikov, se na način fikcije nerefleksivno konstruira linearen, koherenten in lahko razumljiv tok razvoja uporabe drog, ustvarja se neka resnica in red, ki se povsem uvrščata v dominantne diskurze pojmovanja področja drog, ki so bili analizirani že v poglavju o priročnikih. Trditev o kariernosti in prestopništvu z droge na drogo ni podkrepljena z nobenim podatkom ali virom, gre za vzpostavljanje vzročne povezave, ki deluje kot samoumevna.

Ločnica za razvoj zasvojenosti je tako postavljena na področje uporabe nedovoljenih drog,⁹⁴ ki same po sebi dobijo atribut življenjsko nevarnih substanc, eksperimentiranje z drogami je predstavljeno kot dejavnost, ki se z veliko verjetnostjo izteče v socialno disfunkcionalno zasvojenost od heroina in ki služi kot končna postaja 'zlorabe' drog. Vzpostavljanje narativnega okvira, ki poveže uporabo prepovedanih drog in neizbežno pot v odvisnost ter hkrati vključi še intervju z džankiziranim uporabnikom, pomeni pripravljanje terena in vzpostavljanje temeljnega konteksta za nadaljnji potek oddaje.

V prispevku intervjuvani uporabnik pri tem funkcioniira kot *reprezentant* oziroma *primer* utelesitve in potrditve negativnih stereotipov (torej nastopa tudi v funkciji *opozorila*), ki naj bi veljali za tipičnega zasvojenca – je brez doma, na metadonskem

93 Te so, prek omenjanja skupaj s prepovedanimi drogami, predstavljene kot prireditve, ki posedujejo avtonomno stopnjo tveganja za razvitje odvisnosti od drog (udeleževanje teh zabav pomeni udeleževanje zabav, kjer se zbirajo uporabniki drog in pomeni avtomatično izpostavljanje tveganju razvitja zasvojenosti – subjektivni moment in odločitev za jemanje droge sta izpuščena), videne so torej kot nekaj nezaželenega – pri tem je z vidika preventivne usmerjenosti oddaje pomenljivo tudi, da so omenjene *samo* zabave z elektronsko glasbo, ne pa zabave (npr. vaške veselice), kjer so primarno problematične druge, sicer družbeno sprejemljive, droge, npr. alkohol.

94 V prispevku so sicer poleg nedovoljenih drog omenjena tudi lepila, ki niso prepovedana in so v prosti prodaji.

zdravljenju (a obenem še vedno jemlje heroin, torej je tudi manipulativen, hkrati pa predstavlja strošek), v slabem zdravstvenem stanju, popolnoma nezmožen kakršnegakoli produktivnega dela, tako rekoč 'za v penzijo', kot sam izjavi. Intervjuvani uporabnik tako tu ne predstavlja disruptivnega glasu, ki bi se ga moralo nevtralizirati, ampak predstavlja prav glas, ki dominantno percepcijo problema drog utrjuje, zato se pri tovrstni izbiri in predstavitvi sogovornika pravzaprav niti ne bi moglo govoriti o kakršnemkoli procesu inokulacije.⁹⁵ Potencialni radikalni glasovi v tej, arbitrarno na heroin zamejeni tematiki, torej uporabniki heroina, ki niso džankiji ali so z jemanjem samostojno prenehali, sploh niso na kakršenkoli način artikulirani. Džanki je edini, ki lahko spregovori, je najmanjši del uživalcev heroina, ki so obenem najmanjši del vseh uporabnikov prepovedanih drog, a je hkrati tisti, ki naj predstavlja vse. Funkcionira kot ilustrativno dejstvo, ki potrjuje in verificira resnico, ki je izgovorjena, ne pa toliko kot njen izvor – na tem kreativnem mestu se nahaja novinarka, ki proizvaja diskurz o drogah.

Suverenov zakon, ki zapoveduje, je tako tudi točka, ki razmejuje in določa obseg izbrane tematike, ta izbira pa krožno le še dodatno utrjuje selektivno obravnavanje te tematike kot problematike *nedovoljenih* drog (saj se ne osredotočijo na alkoholike ali kadilce, so pa omenjena lepila) in kot problematike *negativnih učinkov* – ne omenjajo nezasvojenih pivcev čaja, kave, alkohola, kadilcev tobaka, omenijo pa funkcionalne uporabnike nedovoljenih drog – ki jih v enem stavku umestijo na pot do disfunkcionalnega heroinskega zasvojenca. Heroin v oddaji funkcionira kot tisto drugo, tuje, je končna postaja človekovega samoodtujevanja, skrivnostna zapeljujoča substanca, ki tistega, ki skušnjave ne zdrži, vodi v propad.

V centru mesta je posneto tudi preprodajanje droge – in to sredi *belega dne*, kot poudari novinarka, in vsak dan na istem mestu. Droga je, kot je bilo nenazadnje prek naštevanja zbirališč nakazano že v začetku prispevka, prisotna vsepovsod, dobi se jo brez težav, pa za nameček pove zasvojenec, ki ga snemalna ekipa sreča na „strašljivem drogeraškem zbirališču, polnem narkomanske nesnage“.⁹⁶ Opisi grožnje prepovedanih

95 Inokulacijo (cepljenje) Barthes prepozna v medijskih konvencijah, ki radikalnim glasovom, katerih pozicija je nasprotna dominantnim normam, dopušča govoriti pod nadzorom in sicer na način, da njihova vstavitev v tekst ne zamaja dominantnega reda, ampak ga okrepi (Fiske 2004, 159-160). O neki vrsti inokulacije bi se lahko govorilo pri povabilu nekaterih gostov v oddajo, ki so v svojih delih do obstoječega sistema sicer kritični, a je zaradi zamejenosti tematike njihov govor usmerjen v ustaljene tirnice – če namreč ni 'pravega' vprašanja, tudi ne more biti 'pravega' odgovora.

96 Tu se pojavi faktizem, oziroma dekontekstualizirano nizanje dejstev (Johnson-Cartee 2005) – stalni uživalec, ki reče, da je droga dostopna vsepovsod, je vzet kot kredibilen vir za celotno populacijo,

drog se tako hkrati kombinirajo s pejorativnimi in negativno vrednotenimi poimenovanji ter slikovnim materialom umazanih zbirališč odvisnikov, ki skupaj vzbujajo že v prejšnjem podpoglavju omenjena 'domača' občutja odpora in strahu ter nakazujejo na vseprisotnost grožnje, ki je bila nakazana že v prispevkih Sveta. Smer oddaje je tako načrtovana, diskusija v nadaljevanju pa omejena na razpravo o možnostih učinkovitih rehabilitacijskih in preventivnih ukrepov.

Opisani posnetek 'heroinskih gnezd' je v oddaji kasneje kontrapunktiran s prispevkom o poteku rehabilitacije v komuni. Sproščujoča klasična godalna glasba uvede (in spremlja) prispevek, ki v nasprotju z osebnim propadom, orisanim v uvodnem posnetku, prikazuje vsakodnevno (skorajda idilično) življenje na kmetiji. „Spoznamo štiri odvisnike. Živijo na kmetiji, sami, da bi se izkopali iz prekletstva drog. In prav zato imajo izjemno strog red,“ v začetnem delu pove novinarka. Poleg tega, da droge prek označitve kot prekletstva postanejo avtonomna in brezpogojna zla sila, se manj opazno in navidez neproblematično vzpostavlja tudi vzročna povezava med strogim redom in odvajanjem od drog. Permisivna politika metadona in neurejeno, kaotično življenje odvisnikov iz prvega prispevka sta soočena z urejenostjo in redom, za katera se meni, da sta odločilna elementa v odvajanju od drog, disciplinarna oblast pa obljublja posameznikovo odrešitev. Prispevek nato predstavi življenje, ki je povsem podrejeno disciplinarnim prijemom: urejajo ga stroga in pedantna pravila, strog red, visoko vrednotenje dela, spolno ločevanje, kolektivne kazni za majhne prekrške in podrejanje posameznikove osebnosti avtoriteti – izdelujejo se krotka in učinkovita telesa. „Uspešnost zdravljenja po končanem programu po 36. mesecih je 75 odstotna,“ prispevek zaključí novinarka.

K sodelovanju so vabljeni tudi gledalci – prek telefonskega glasovanja lahko z izbiro da/ne odločajo, ali država v *boju*⁹⁷ proti drogam stori dovolj, pri čemer ta proces 'sodelovanja' deluje kot še en način ukleščanja in rekodiranja problematike drog v problematiko odvisnosti. Norma prepovedi je tako postavljena v sfero konsenzualnega (obravnavana je torej kot dejstvo ne pa kot kulturna norma), sfera legitimne kontroverze

njegova izkušnja se brez prevpraševanja generalizira, izjava je vzeta kot dejstvo. Flaker po drugi strani opozarja, da je scena heroina relativno zaprta zaradi svoje skritosti in neformalnosti – zaradi tega naj bi novinci le stežka dobili drogo (Flaker 2002b, 120).

97 Večkrat se sicer v oddaji pojavi predstavljanje problematike drog kot oblike vojne – novinarka v prispevku tako omeni, da so videli dve 'bazi', kjer se vbrizgava, voditelj mater odvisnice sprašuje, kako je po odkritju, da njena hči jemlje droge, šla 'v boj proti drogi', eden izmed odvisnikov pa se že osem mesecev 'bori' v komuni.

pa poteka le glede najboljšega načina nevtraliziranja in rehabilitiranja odklonov od te norme.

Poleg tovrstnega *uokvirjanja teme* samo vsebine oddaje določa še *vloga voditelja* in *selekcija gostov*. Gostje se v oddaji seveda ne pojavijo od nikoder, ampak so v njo povabljeni; povabljeni pa so, ker lahko govorijo o na določen način postavljeni temi. Skratka: gostje niso v oddaji, ker imajo kaj pomembnega za povedati, ampak, ker to, kar lahko povedo, pomaga potek oddaje peljati v določeni smeri. Za omizjem tako sedijo nekdanji uporabnik drog, dva delavca iz komun (župnik in bivši zasvojenec), psihiater, delavka iz lokalnih akcijskih skupin, zakrinkana govorita dva starša, katerih otroci se odpravljajo v komune, s podatki o povečevanju števila ukrepov s področja prepovedanih drog postreže gost iz generalne policijske uprave. Prisotni so tudi po en predstavnik z ministrstva za zdravje, centra za socialno delo in fakultete za socialno delo. Gostje tako prihajajo večinoma iz področij, ki se ukvarjajo s problematiko odvisnosti in kriminalitete, torej zasedajo pozicije, ki so v skladu s prej opisano sfero legitimne kontroverze, ki se ukvarja s sankcioniranjem odklona.⁹⁸ Seveda takšna selekcija nastopajočih sama po sebi ne zagotavlja nujno 'pravičnega' poteka oddaje – za to poskrbi voditelj. Gostje namreč ne morejo govoriti prosto, sami zase ali kakor se jim zljubi, govoriti jim mora v določeni meri dopustiti voditelj, ki s pogovorom tudi 'upravlja'.

Ta v oddaji funkcionira kot akter usmerjanja pogovora v pravo smer, skrbi, da se gostje 'držijo teme', njegovo delovanje je v osnovi reakcionarno. Podeljuje besedo govorečim in jo na drugih mestih odvzema, zoperstavlja nasprotujoče izjave in nevtralizira ali pa preprosto ignorira mnjenja, ki na problematiko drog gledajo s perspektive, ki poskušajo temo speljati stran od zastavljene smeri. Tako je npr. eden izmed gostov odvisnost definiral predvsem kot socialno bolezen in izrazil prepričanje, da je v televizijski hiši (Pop Tv) kar nekaj odvisnikov, ki pa jim zaradi višjega socialnega statusa drog ni treba jemati na t. i. 'shooting placeih', „ampak imajo dovolj denarja in to pač počnejo za svojo zabavo. In tu ni nobene težave“. Na tovrstno izjavo, ki, ne glede na namen tistega, ki jo je izgovoril, odpre polje možnega preizpraševanja dogmatičnega prepričanja o neizbežnem socialnem propadu in džankizaciji od drog

⁹⁸ To seveda ne pomeni, da gostje vedno govorijo skladno z uveljavljenimi stereotipi ali da v svoji stroki delujejo stereotipno – disruptivne in nestereotipne izjave, ki jih mora obvladati voditelj, so pri nekaterih gostih namreč pogoste – marveč samo, da je vodstvo oddaje večino (ne pa vseh) gostov izbralo iz področij, ki se primarno ukvarjajo z rehabilitacijo in deviantnostjo, ne pa v tolikšni meri z družbenimi razmerji, ki jih prohibicija drog uvede.

odvisnega človeka,⁹⁹ voditelj reagira tako, da potencialno disrupcijo zapre nazaj v dominantni diskurzivni red: „Je težava, ker bodo slej ko prej postali odvisniki.¹⁰⁰ Zdaj so recimo skriti očem.“ Razpoka je zakrpana, tematika pa se zopet sklene in vrne nazaj na stare tirnice.¹⁰¹

Prav tako voditelj ne problematizira izjave enega izmed gostov, da policija na področju prepovedanih drog izvaja izjemno veliko ukrepov (ki se večinoma tičejo prekrškov). Tako ne načne teme o problematičnosti nadzora nad prebivalstvom, stigmatiziranja uživalcev prepovedanih drog in proizvajanja kriminalitete prek prepovedi – tak pogled ga namreč ne zanima, saj je od gosta v vprašanju hotel izvedeti, zakaj so lahko preprodajalci tako dolgo na sceni brez kazni. Zanima ga odgovor na vprašanje o sankcioniranju odklona od norme, ne zanima ga sama norma – Gospodarja se sprašuje, zakaj ne deluje tako, kot obljublja. Informativna in pogovorna oddaja najdeta stičišče v svojem zanimanju za odklon, za tisto, kar je negativno ... v odnosu do zapovedane norme.

V tej luči postane celoten potek oddaje in prispevkov popolnoma razumljiv in koherenten – če je tematika rigidno zamejena s področjem deviantnosti v odnosu do norme in perspektivo odvisnosti ter bede, je tako logično, da se bodo lahko različni glasovi formirali le znotraj dane tematike. Gre za oblikovanje struj znotraj, ne pa alternativ zunaj. 'Druga stran' zgodbe je odvisna od tematskega okvira, ki ga sama zgodba konstruira. Pričakovano je torej, da glavna polemika oddaje in 'zasliševanje' s strani voditelja poteka glede (ne)učinkovitosti metadona, na goste se pritiska z vprašanji, ki hočejo odkriti krivca za to, da se le-ta nedovoljeno preprodaja, pogovarja se o komunah, o tem, da so potrebni tako visokopražni kot nizkopražni programi, o problemu trdoživosti dilerjev itd. V studiu se tako producira nek režim resnice o prepovedanih drogah – zaskrbljeni in dobronamerni strokovnjaki, iskreni starši ter zavzet voditelj skupaj proizvajajo svet odvisnosti, bolečine in stisk, ki zadevajo predvsem mladostnike, ter razpravljajo o institucionalnih rešitvah in alternativah, pri

99 Splošno opazen primer odvisnikov, ki so zmožni zasedati družbene vloge in ne zdrsnejo v džankizacijo, so npr. kadilci.

100 Najbrž je v nasprotju z gostom voditelj z oznako odvisnika mislil na džankiziranega uporabnika.

101 Poleg opisanih dialogov je v oddaji še nekaj primerov tovrstnega discipliniranja toka pogovora. Ena izmed udeleženk tako npr. opozori, da je preprodajanje metadona odraz širšega družbenega problema, saj je preprodajanje različnih drog razširjeno med večimi segmenti populacije (npr. upokoјenci, ki preprodajajo zdravila na recept) in lahko kaže na splošnejši pojav revščine, voditelj pa njen namig preprosto spregleda in se še naprej osredotoča le na področje metadona ter tako vztraja pri kategorizaciji problema. Prav tako se spregleda pripomba, da je velik problem pri problematiki drog tudi vprašanje reintegracije, torej širše družbene naravnosti do te teme.

čemer pa so alternative v svojem obsegu podrejene problematiki, ki naj bi jo reševale, ta problematika pa je, kot je bilo že zapisano, zamejena na stereotipizirano področje disfunkcionalne heroinske zasvojenosti, odvisnosti in kaotičnih razmer. Te kaotične in neurejene razmere hkrati implicitno kot svoj protipol predpostavljajo nek družbeni red, ki ni kaotičen, beden ali manipulativen.

Pri tem problematičnost oddaje, kot sem poskušal pokazati, ni v tem, da bi se v njej (primarno) govorila neresnica – ne oporeka se, da obstajajo odvisniki, ki hočejo pomoč in katerih življenje se pod prisilo odvisnosti nenehoma vrti okoli pridobivanja sredstev za odmerke; primarno se ne oporeka niti partikularni zamejitvi oddaje na področje osebne stiske in propada (čeprav ponavljajoča osredotočenost medijev in knjižnih izdaj na tovrstni aspekt ustvarja in zamejuje pogled na to področje kot prevladujočo manifestacijo in rezultat jemanja drog) – oporeka se *naturalizaciji* te zamejitve, ki s sabo prinaša stereotipizacijo, naturalizacijo stigme, prepovedi in arbitrarno postavljene ločnice med prepovedanim/dovoljenim ter legitimizacijo nujnosti obstoja Gospodarja. Problematičnost analiziranih medijskih tekstov v osnovah sovпада s pojavom negativitetne naravnosti, opisane v analizi poljudnih priročnikov, torej v ekskluzivnem preferiranju neke resnice, ki je resnična v svoji parcialni določenosti, a hoče biti resnična in usodna tudi brezpogojno. Uporabniki prepovedanih drog morajo postati odvisniki in odvisniki morajo postati džankiji, ki so hkrati potrebni pomoči, a na drugi strani tudi manipulirajo in predstavljajo grožnjo. Edina pot, ki je pri nedovoljenih drogah diskurzivno dovoljena, je pot, ki vedno znova vodi v posameznikov propad.

Na neupravičenost tovrstne zamejitve v milejšem tonu proti koncu opozori tudi ena izmed gostij in tako (sicer na koncu oddaje) nakaže na obstoj alternativnih, hkrati veljavnih resnic: „Danes smo videli na začetku oddaje t. i. džankiziranega uporabnika drog, se pravi uličnega uporabnika drog. Imamo ljudi, ki eksperimentirajo z drogami, pa rabijo preventivne programe. Imamo ljudi, ki kontrolirajo uporabo drog, pa nikoli ne bodo zapadli v odvisnost. Imamo take, ki se dejansko sami na neki točki življenja, kariere, odločijo, da bodo pustili droge, pa te droge pustijo tudi brez tega, da vstopijo v kakršnekoli programe.“¹⁰²

Oddaja Trenj in analizirani prispevki se tako konceptualno v precejšnji meri

¹⁰²Ta citat je pomemben tudi zaradi tega, ker nakazuje, da oddaje kljub vsemu usmerjanju in moderiranju, ki sem ga izpostavil in se nanj osredotočil, vseeno ne moremo pojmovati kot nek hermetično zaprt totalitaren diskurzivni prostor, kjer so vsi disruptivni glasovi utišani.

umeščajo znotraj dominantne percepcije prepovedanih drog kot družbenega bavljava. Osredotočajo se na džankizirane uporabnike, ki se jih prek poročanja stigmatizira in predstavi kot paradigmatični model uživalcev drog, vse ostale pa se zanemari oziroma izključi.¹⁰³ V biopolitični perspektivi mediji delujejo predvsem kot dejavnik odvrčanja in utrjevanja prepovedi (negativni pol), deloma pa tudi spodbujajo k razpravi o preventivi in usmerjanju potencialnih uživalcev v druge aktivnosti (pozitivni pol). Tema je zamejena na problem odvisnosti in rehabilitacije, sama prepoved ni problematizirana, oziroma je implicitno predpostavljena kot dobra, saj je področje prepovedanih drog predstavljeno kot homogeno polje bede in odvisnosti – gre za *neproblematično problematiko*, oziroma za 'trenja' in kontroverze, ki ne preizprašujejo širših družbenih odnosov moči, ampak, prek selektivne predstavitve tematike, le-te odnose naturalizirajo in razglablajo predvsem o tem, kako ta družbena razmerja konsolidirati.

¹⁰³Na tem mestu se lahko spomni na, že v poglavju o suvereni prepovedi omenjen, faktor vidnosti – džankiji so najbolj vidni, ujemajo se s stereotipi in so kot taki najbolj pripravi za medijsko potrošnjo. S svojo persono namreč predstavljajo grožnjo, nevarnost, vzbujajo osuplost, pomilovanje in jezo. So najbolj racionalna in najlažja (a hkrati tudi senzacionalistična) izbira, saj džanki z intervjujem praktično ne izgubi nič, funkcionalni zasvojenec ali prikriti uporabnik pa lahko izgubita marsikaj, poleg tega pa jih je prav zaradi prikritosti dosti težje odkriti. Hkrati džanki, kot izvir družbeno nezaželenih vedenj in individualiziran primer, nudi dosti lažjo pripravo prispevka (že zaradi samega ekscesnega slikovnega materiala) kot pa nekdo, ki jemanje nadzira in ki bi tako zahteval poglobljanje v širše družbene odnose moči. Tovrstna izbira džankiziranih uporabnikov je skratka bolj *televizična*.

7 Sklep

Tu je pričujočega dela konec. A na koncu se vendarle vedno spodobi zapisati nekaj zaključnih besed, predstaviti nekaj ugotovitev in tako to, kar je bilo povedano, zaokrožiti v neko celoto, ki ni nujno enotna in homogena, a vseeno dobi svoj smisel. Implicitna vprašanja, na katera naj zaključek jedrnato (in zato nujno osiromašeno ter nepopolno, saj bi bila drugače celotna analiza nepotrebna) odgovori, so torej naslednja: kaj so bistvene ugotovitve izvedenih analiz, katere regularnosti se med njimi pojavljajo, h kakšnim ciljem obravnavani pojavi težijo in kako se med seboj povezujejo?

Pokazal sem, da suverena prepoved, ki se izraža v pravnem predpisu, deluje normativno, urejevalno in da je postavljena arbitrarno glede na število življenj, ki je ogroženo zaradi drog. Prepoved, ki cilja na dobro-bit prebivalstva, temelji na biopolitičnih imperativih maksimalizacije produktivnosti populacije in normiranja njenega obnašanja. Prepoved se prek nadaljnje analize izkaže za paternalistično omejevanje zakonu podvrženih bitij (partikularnosti) imperativom, ki zasedajo mesto praznega označevalca, in ki vse partikularnosti vidijo kot del istega procesa univerzalnega, kateremu naj bi bile podrejene. V svojem delu trdim, da problema paternalizma in omejevanja človekove svobode ter odgovornosti ni moč rešiti na podlagi premikanja meje dovoljenih/prepovedanih substanc, ampak le prek izničenja same forme represije in poenotenja, ki ju nalaga zakon, torej prek obravnavanja partikularnega kot singularnega, kot ne-celega celega, nezamenljivega z drugim.

Suvereno prepoved podpirajo in legitimizirajo poljudni priročniki, namenjeni širši javnosti (predvsem staršem), katerih avtorji so pripadniki medicinske stroke. Analizirane priročnike v podajanju vsebine dosledno določa princip negativitete, kjer so droge in njihovo jemanje avtomatično predpostavljene kot nekaj slabega, postanejo naturalizirano zlo. Privilegiran objekt govora so mladostniki, kar ima dvojno posledico: jemanje drog je predstavljeno in omejeno kot subkulturni pojav, ki izhaja iz nezrelosti, hkrati pa dobijo besede strokovnjakov večjo avtoriteto – navsezadnje se gre 'za dobro otrok'. Uživalci drog so predstavljeni kot nezreli, travmatizirani posamezniki, ki izgubljajo stik z realnostjo (ki jo v svoji 'strokovnosti', ki je predpostavljena kot nevtralna, definirajo sami strokovnjaki) in v uporabi drog iščejo potešitev, ki pa jim je seveda ta že po strokovni definiciji ne more dati. Pokazal sem, da teza o izgubljanju stika z realnostjo pod vplivom drog ne zdrži kritičnega vpogleda – izkušnja droge

pomeni zavzetje načina odnosa s svetom ter njegove osmislitve, ki je nekompatibilna glede na prevladujoče vzorce, a zato nič manj legitimna.

Droga je z manipulativnim osredotočanjem na najhujše možne, a v dejanskosti manjšinske scenarije, predstavljena kot tisto tuje družbi, ki neizbežno povzroča ilegalizem, odvisnost, bedo in smrt, da pa bi to preprečili je potrebna dosledna regulativa in 'pravilna' vzgoja mladega posameznika. Znotraj družinske celice, ki predstavlja temeljno enoto za regulacijo prebivalstva, šole ter prek strukturiranja prostega časa morajo biti otroci zdresirani, nadzorovani in nenehno usmerjani, da bi se lahko razvili v zdrave, srečne in konformne posameznike – ki seveda ne jemljejo drog. Strokovnjaki tako funkcionirajo kot promotorji morale, oblastni odnosi med njimi in starši pa ne potekajo v obliki zapovedi, ampak v obliki prijateljskega nasveta, ki naj bi pomiril njihovo zaskrbljenost, ki jo kolonizirajo in inducirajo prav strokovnjaki.

Te predstave glede drog pa s svojim poročanjem inducirajo tudi množični mediji. Analiza pogovorne oddaje in objavljenih prispevkov je namreč pokazala, da poročanje prek selektivnega zamejevanja teme in izbire sogovornikov vztrajno ponavlja in obenem tudi utrjuje že zakoreninjene stereotipe kariernosti, džankizacije, bede in ilegalizma. Vsa analizirana področja torej preči podoben način proizvajanja diskurza o drogah, neka regularnost v produkciji diskurza; seveda pa je iskanje 'izvornega' akterja, ki proži te odnose, sledeč Foucaultovi tezi o disperzni naravi oblasti, jalovo – in konec koncev na nek način tudi nepomembno in trivialno.

Tako je na vseh treh področjih opazen splošen trend uokvirjanja problematike drog znotraj negativnih učinkov, ki vzvratno legitimizirajo nujnost obstoja prepovedi – ker je droga predstavljena kot grožnja in ne kot izbira, se za prepoved, kljub njeni produkciji ilegalizma in represije, pravzaprav meni, da štiti, ne pa omejuje. Družbo je potrebno zaščititi, za to pa so potrebni raznovrstni biopolitični ukrepi usmerjanja, svarjenja, regulacije, dresiranja, discipliniranja in rehabilitacije, nenazadnje pa je potrebno, da se v svojem pogledu na to tematiko poenotimo in s tem 'pravilne vrednote' lažje vcepimo tudi otrokom. Družba, v kateri vlada brezsmiselni imperativ nenehnega biopolitičnega napredovanja, naj bo produktivna, naj se samoizpolnjuje v delu, naj temelji na pristnih odnosih med ljudmi (ki pa v svoji pristnosti ne morejo biti definirani), naj bo zdrava in naj bo srečna. Za ta *naj bo* pa je najprej potrebna izključitev tistega, za kar se meni, da to srečo ogroža in to naj bi bile med drugim tudi droge, oziroma, bolje rečeno, *želja* po drogah, nelegitimni užitek, ki naj se preusmeri v tisto, kar je *prav* in skladno s

človekovo predpostavljeno (produktivno in delovno) naravo. Seveda pa je ta koncept človekove narave hkrati tudi že poskus njenega fiksiranja in posploševanja na druge, je poskus ujetja v oblastni odnos, kjer naj posameznik v skladu s tem konceptom tudi deluje, če hoče resnično doseči svojo izpolnitev.

V dobi, ko droge niso več le alkohol, tobak, trava in heroin, ko se človek drogira in zlorablja tudi seks, hrano in šport, kot je v enem izmed obravnavanih prispevkov navedel strokovnjak iz področja odvisnosti, panika glede nevarnosti prepovedanih drog le najbolj jasno artikulira stanje, ko norma postane del posameznika, ki je hkrati sam sebi največji nasprotnik na poti doseganja sreče, saj naj bi bilo od zdaj naprej vse odvisno le še od nje(ga). Ne gre le za centralizirane oblastne posege, ampak tudi za oblast, ki stavi na 'samoupravljanje' – oblast, katere vložek je življenje, ki pa naj s sabo upravlja samo. V demokratizaciji nadzora naj resnica stroke in zakon suverena postane tudi ponotranjena norma, njeno neupoštevanje pa ne več znak upora ali nestrinjanja, ampak od zdaj naprej le še znak moje lastne šibkosti, bolezni in zablodelosti, v najboljšem primeru pa prehodne faze mojega življenja. Naj se misel o prekršitvi zoper samega sebe pojavlja znotraj mojih občutij, naj bo um usmerjen k pravilnemu razvoju in samokontroli.

V tem delu so bili artikulirani različni načini vzpostavljanja oblastnih odnosov in promocije tipov subjektivitet, ki hočejo imeti status nujno potrebnega za dobro človekovo eksistenco. Izvaja se poskus fiksiranja in zamejevanja človekovega bistva na področje Istega, ki ga z ločnico prepovedi vzdržuje Gospodar. Za izhod iz tovrstne determiniranosti v prostor alternativ formirajoče potencialnosti pa se upor tako ne more več omejevati le na polje antagonizma med suvereno oblastjo in podvrženimi subjektivitetami. Prostor upora in proces osvoboditve mora tako potekati tudi znotraj naših lastnih sebstev.

8 Literatura

1. 24ur.com. 2009a. *Svet na Kanalu A*. Dostopno prek: <http://24ur.com/tv-vsebine/kanal-a/svet-na-kanalu-a.html> (14. avgust 2009).
2. --- 2009b. *Trenja*. Dostopno prek: http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3060258 (14. avgust 2009).
3. Agamben, Giorgio. 2004. *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
4. Allan, Stuart. 1999. *News culture*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
5. Apap, Georges. 1993. Lahko preganjanje odvisnikov označimo za ideologijo? V *Cena prohibicije drog*, ur. Marco Taradash, 191-198. Ljubljana: Taxus.
6. Ashton, Robert. 2003. The little book of heroin. V *The little box of drugs: unbiased and unadulterated commentary on the drugs debate*, Nick Brownlee, Nick Constable, Thomas Gareth in Robert Ashton. London: Sanctuary.
7. Auer, Vladimir. 2001. *Droge in odvisnost*. Ormož: Samozaložba Ibidem.
8. Badiou, Alain. 1998. *Sveti Pavel: utemeljitev univerzalnosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
9. Belan, Ivo. 1986. *Jogging*. Ljubljana: Delavska enotnost.
10. Berkow, Robert, Mark H. Beers in Andrew J. Fletcher, ur. 2000. *Veliki zdravstveni priročnik: za domačo rabo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
11. Bracher, Mark. 1994. On the psychological and social functions of language: Lacan's theory of the four discourses. V *Lacanian theory of discourse: subject, structure, and society*, ur. Mark Bracher, Marshall W. Jr. Alcorn, Ronald J. Corthell in Francoise Massardier-Kenney, 107-128. New York, London: New York University Press.
12. *Constitution of the World Health Organisation*. 1946. Dostopno prek: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf (14. avgust 2009).
13. Dekleva, Bojan. 1999. Rekreativna uporaba drog. *Socialno delo: časopis za teorijo in prakso* 38 (4-6): 281-285.

14. *Dnevnik*. 2009. Debelost skrajša življenje, v nekaterih primerih je tako nevarno kot kajenje, 18. marec. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/zdravje/1042252784> (14. avgust 2009).
15. Dolar, Mladen. 1991. Spremna beseda. V *Vednost – oblast – subjekt*, Michel Foucault, viii-xxxv. Ljubljana: Krt.
16. Dorland, William in Alexander Newman, ur. 1985. *Dorland's illustrated medical dictionary*. Philadelphia etc.: W. B. Saunders.
17. Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
18. Fiske, John. 2004. Televizijska kultura. V *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 151-177. Ljubljana: Študentska založba.
19. Flaker, Vito. 1992. Normalne droge. *Časopis za kritiko znanosti* XX (146-147): 193-200.
20. --- 2002a. *Živeti s heroinom I. Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: *cf.
21. --- 2002b. *Živeti s heroinom II. K zmanjševanju škode*. Ljubljana: *cf.
22. Foucault, Michel. 1991. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.
23. --- 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: *cf.
24. --- 2000. *Zgodovina seksualnosti. I, Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC.
25. --- 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
26. --- 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
27. --- 2007. *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*. Ljubljana: ZRC SAZU.
28. Fowler, Roger. 1993. *Language in the news*. London, New York: Routledge.
29. Fukuyama, Francis. 1989. *The end of history*. Dostopno prek: <http://www.wesjones.com/eoh.htm> (14. avgust 2009).
30. Geary, Patrick J. 2005. *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia humanitatis.
31. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

32. Hartley, John. 1992. *The politics of pictures: the creation of the public in the age of popular media*. London, New York: Routledge.
33. Horkheimer, Max in Theodor W. Adorno. 2002. *Dialektika razsvetljenstva: filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
34. Hribar, Tine. 1993. *Fenomenologija [Knj. 1], Brentano, Heidegger, Husserl*. Ljubljana: Slovenska matica.
35. ---1995. *Fenomenologija. 2, Heidegger, Levinas, Lacan, Derrida*. Ljubljana: Slovenska matica.
36. Husserl, Edmund. 2005. *Kriza evropskih znanosti in transcendentalna fenomenologija: uvod v fenomenološko filozofijo*. Ljubljana: Slovenska matica.
37. Johnson-Cartee, Karen S. 2005. *News narratives and news framing: constructing political reality*. Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield.
38. Jones, Jeff. 1999. *Emperor of hemp*. Double J Films.
39. Kakuzô, Okakura. 2006. *Knjiga o čaju*. Ljubljana: Študentska založba.
40. Kanal A. 2008a. *Heroinska gnezda po Ljubljani*. Oddaja Svet, 23. september. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/skrb-za-otroke-ne-pozna-meja.html> (14. avgust 2009).
41. --- 2008b. *Heroinska gnezda tudi na Primorskem*. Oddaja Svet, 2. oktober. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/za-metadon-240-evrov.html#video> (14. avgust 2009).
42. --- 2008c. *Kje dobiva mariborska mladina drogo?* Oddaja Svet, 1. oktober. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/sus-v-zilo-kar-pred-kamerami.html#video> (14. avgust 2009).
43. --- 2008d. *Nevarna heroinska gnezda*. Oddaja Svet, 24. september. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/kdo-naj-odstrani-igle.html> (14. avgust 2009).
44. --- 2008e. *Otroci s kranjske postaje ZOO*. Oddaja Svet, 1. oktober. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/sus-v-zilo-kar-pred-kamerami.html#video> (14. avgust 2009).
45. --- 2008f. *Preprodaja metadona*. Oddaja Svet, 2. oktober. Dostopno prek:

- <http://24ur.com/novice/slovenija/za-metadon-240-evrov.html#video> (14. avgust 2009).
46. --- 2008g. *Uživanje vsem na očeh*. Oddaja Svet, 30. september. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/slovenija-posejana-z-iglami.html> (14. avgust 2009).
47. --- 2009. *Narkomanija v Pomurju*. Oddaja Svet, 26. januar. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/novo-heroinsko-gnezdo.html> (14. avgust 2009).
48. Kanduč, Zoran. 1999. O nekaterih normativnih vprašanjih v zvezi s politiko do prepovedanih drog. *Socialno delo: časopis za teorijo in prakso* 38 (4-6): 255-260.
49. Kastelic, Andrej in Marija Mikulan. 1999. *Mladostnik in droga: priročnik za starše in učitelje*. Ljubljana: Domus.
50. --- 2004. *Mladostnik in droga: priročnik za starše in učitelje*. Ljubljana: Prohealth.
51. Kastelic, Andrej in Tatja Rihtar Kostnapfler. 2002. Javna zdravstvena služba. Mreža centrov z preprečevanje in zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog v Sloveniji. V *Trde droge – mehke droge?* Karl-Ludwig Täschner, 127-150. Ptuj: In obs medicus.
52. *Kazenski zakonik (KZ-1)*. Ur. l. RS 55/2008 (4. junij 2008).
53. Kelsen, Hans. 2005. *Čista teorija prava: uvod v problematiko pravne znanosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
54. Košir, Manca. 1988. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba.
55. Kurnik, Andrej. 2005. *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sophia.
56. Kvaternik Jenko, Ines. 2004. *Droga kot element političnega razmerja. Človekove pravice na primeru subkulture uporabnikov/uporabnic drog*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
57. Laclau, Ernesto. 1996. *Emancipation(s)*. London: Verso.
58. Langer, John. 1998. *Tabloid television: popular journalism and the „other*

- news“. London, New York: Routledge.
59. Lešnik, Bogdan. 1998. Fragmenti o norosti, seksualnosti in sebi. V *Zgodovina norosti v času klasicizma*, Michel Foucault, 249-281. Ljubljana: *cf.
 60. Lukšič, Igor. 1992. Legalizacija drog – nujnost in nemožnost. *Časopis za kritiko znanosti*, XX (146-147): 73-83.
 61. Luthar, Breda. 1998. *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
 62. Luthar, Breda in Dejan Jontes. 2007. Nasilje v družini in strateški rituali poročanja. *Družboslovne razprave XXIII* (55): 27-48.
 63. Macdonald, Myra. 2003. *Exploring media discourse*. London: Arnold.
 64. Milčinski, Lev, Martina Tomori in Franc Hočevár. 1986. *Droge v svetu in pri nas*. Ljubljana: Delavska enotnost.
 65. Negri, Antonio in Michael Hardt. 2003. *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba.
 66. Orwell, George. 2004. *1984*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 67. Pavčnik, Marijan. 1997. *Teorija prava. Prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
 68. Polajner, Bogdan. 2003. Še nekaj jasnih pogledov. V *Kaj ko bi spregovorili o hašišu*, Marie-Christine D'Welles, 138-167. Celje: Mohorjeva družba.
 69. Pop Tv. 2008. *Otroci s postaje Zoo*. Oddaja Trenja, 9. oktober. Dostopno prek: <http://www.zveza-gns.si/video-prispevki/aktualno/otroci-s-postaje-zoo-trenja-9-oktober> (14. avgust 2009).
 70. Rose, Nikolas. 1999. *Governing the soul: the shaping of the private self*. London, New York: Free association books.
 71. Rugelj, Janez. 1992. Predlog programa za zdravljenje narkomanov. *Časopis za kritiko znanosti XX* (146-147): 150-152.
 72. Savater, Fernando. 1993. Sociopolitične teze o drogah. V *Cena prohibicije drog*, ur. Marco Taradesh, 163-169. Ljubljana: Taxus.
 73. *Single Convention on Narcotic Drugs*. 1961. Dostopno prek: http://www.incb.org/pdf/e/conv/convention_1961_en.pdf (14. avgust 2009).

74. Slovenska zveza za tobačno kontrolo. 2008. Ob dnevu kajenja pozornost predvsem mladim, 31. januar. Dostopno prek: <http://www.tobak-zveza.si/default.asp?lang=sl&tip=clanki&str=48&id=65> (14. avgust 2009).
75. Sruk, Vlado. 1995. *Filozofija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
76. Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/> (14. avgust 2009).
77. Substance Abuse. 2009. Dostopno prek: http://www.who.int/topics/substance_abuse/en/ (14. avgust 2009).
78. Szasz, Thomas S. 1992. Motivacije za prekinitev najdaljše vojne 20. stoletja – Vojne proti drogam. *Časopis za kritiko znanosti*, XX (146-147):29-36.
79. Šemerl Šelb, Jožica. 2008. *Umrljivost zaradi uporabe prepovedanih drog v Sloveniji v obdobju 2001 do 2006*, 6. november. Dostopno prek: <http://www.ivz.si/index.php?akcija=novica&n=1665> (14. avgust 2009).
80. Täschner, Karl-Ludwig. 2002. *Trde droge – mehke droge?* Ptuj: In obs medicus.
81. Ule, Mirjana. 2003. *Spregledana razmerja*. Maribor: Aristej.
82. Vobič, Igor. 2006. *Mit novinarske objektivnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
83. *Zakon o kazenskem postopku* (ZKP-UPB4). Ur. l. RS 32/2007 (10. april 2007).
84. *Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog* (ZPUPD). Ur. l. RS 98/1999 (2. december 1999).
85. *Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami* (ZPPPD). Ur. l. RS 108/1999 (27. februar 1999).
86. *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku* (ZKP-I). Ur. l. RS 68/2008 (8. julij 2008).

9 Priloga A: Proces produkcije praznih označevalcev

Shema, ki prikazuje produkcijo praznih označevalcev na primeru označevalnega sistema, je bila zasnovana na podlagi teoretičnih nastavkov v: Laclau 1996, 36-40, 51-53

